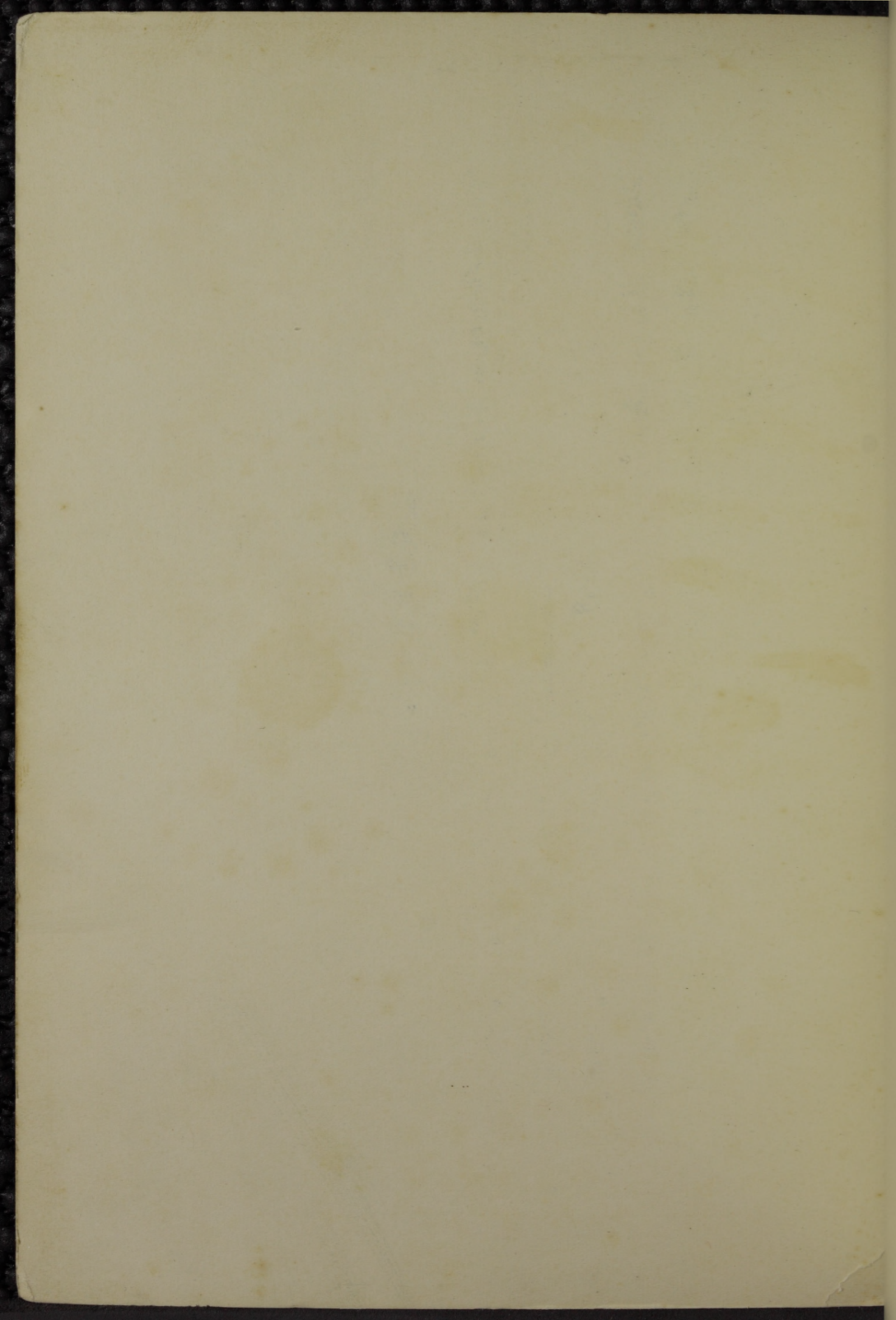
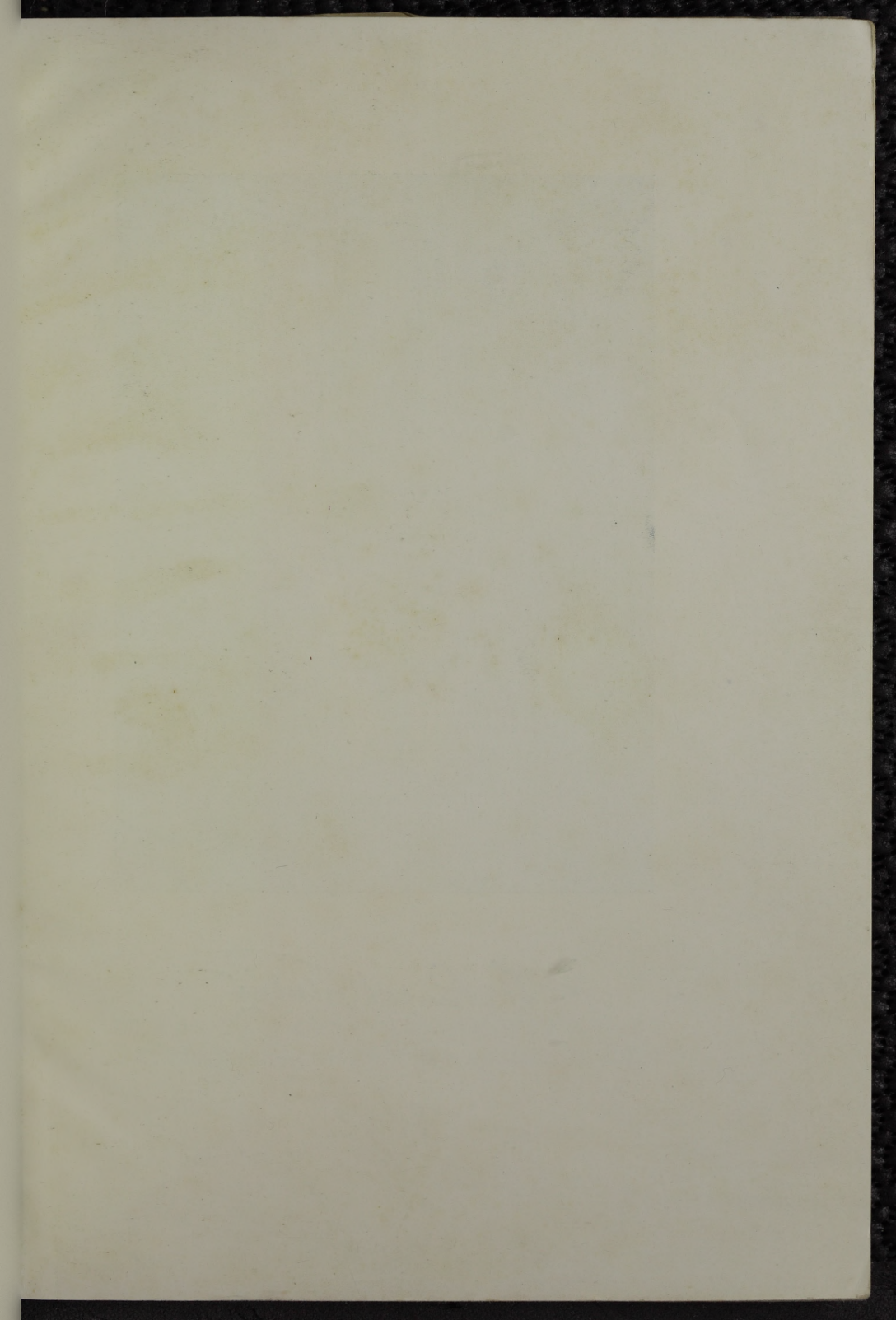

T A U T A I
U N
B R Ī V Ī B A I

DR. P. KALNIŅA PIEMIŅAS FONDA IZDEVUMS

213951

Dr. Paul Kalnins

4-4
55

L

TAUTAI UN BRĪVĪBAI

RAKSTU KRĀJUMS

DR. PAULA KALNIŅA
PIEMIŅAI

MAG. IUR. K. DZIĻLEJAS REDAKCIJĀ

1952

DR. PAULA KALNIŅA PIEMIŅAS FONDS

STOKHOLMĀ

B-1
L-2

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302014289

Printed in Sweden
Västerås 1952
Västmanlands Folkblads tryckeri

Dr. P. KALNIŅA RAKSTI

T R I J U
L A I K M E T U
D O K U M E N T I

IN THE MATTER OF

THE ESTATE OF

J. R. HARRIS

DECEASED

1872. — 3. 3. — 1952.

„Ar biedriem biedros, cilvēciņš ar visiem
Un derīgs tautai, cilvēcei un sev.”

J. Rainis.

1872-1873

The following is a list of the names of the persons who were members of the Board of Directors of the Bank of the City of New York, during the year 1872-1873.

DAŽI LATVIEŠU REVOLŪCIONĀRĀS KUSTĪBAS DOKUMENTI

Kopš kāda laika Krievijas revolūcija ir iegājusi jaunā attīstības stadijā. Neierobežotās preses, vārda un sapulču brīvības un revolūcionāro pašvaldības organu vietā pamazām atjaunojas atkal cenzūra, varmācība, pastiprināta apsardzība un militāra diktatūra. Taču ne gluži no visām milzīgās impērijas malām nāk tik bēdīgas ziņas, kas izskaidrojams pa daļai ar to, ka reakcija ne visur lieto vienādus apspiešanas līdzekļus, pa daļai arī ar to, ka ne visās valsts daļās kontrrevolūcija sastop vienādu pretestību. Visneatlaidīgāk cīņa turpinās tur, kur tās rezultātā radušās stipras politiskās organizācijas, kur **jauna politiska iekārta kļuvusi par nenovēršamu saimniecisku nepieciešamību.**

Patlaban visas pasaules uzmanība vispirmām kārtām pievēršas revolūcionārajām cīņām Baltijā. Mūsu uzmanību saista gan ne tik daudz revolūcionāro cīnītāju skaitliskais daudzums kā tā neatlaidība, ar kādu pusmiljons vāji apbruņotu ļaužu — latviešu proletāriāts un latviešu un igauņu zemnieki — pūlās aizstāvēt savu iekaroto politisko un saimniecisko pozīciju pret milzīgo, līdz zobiem apbruņoto pārspēku, ko krievu valdība ar saviem sabiedrotajiem, **Baltijas muižniekiem**, ar niknu bestialitāti raida pret šiem brīvības cīnītājiem. Revolūcionāro kustību Baltijā aplūkosim vēl kādā citā rakstā¹⁾, šoreiz izteiksim tikai dažas piezīmes par vācu pilsoniskās preses viedokli šai jautājumā un sniegsim dažu svarīgu lēmumu tekstus, kas paši par sevi jau pietiekami raksturo šo kustību.

Nebūs pārspīlēts, ja teiksim, ka vācu pilsoniskā prese, sākot ar „Kreuzzeitung” un beidzot ar „Frankfurter Zeitung”,²⁾ izrāda lielākas simpatijas Afrikas mežoniem nekā kultūrcīņām Baltijas jūras ziemeļpiekrastē. Tā sauktie liberālie laikraksti, kam citādi mēdz būt tik daudz inteliģences, lai neatkārtotu prūšu junkuru vaimanas „Kreuzzeitung” slejās, visu laiku tomēr stāsta to pašu pasaciņu par Baltijas baronu šausmīgo postu, kas aizgūta no „Kreuzzeitung” un „Düna Zeitung”³⁾ slejām. Šīs vācu liberālās preses divainās simpatijas **Baltijas muižniecībai** izskaidrojamas vienīgi šādā kārtā:

Vācu pilsoniskā prese jau pašā sākumā novērtējusi nepareizi cīņas norisi Baltijā, izskaidrojot to kā **nacionālu cīņu** starp **vāciešiem** vienā un **latviešiem** un **igauņiem** otrā pusē. Un nacio-

nālos jautājumos, kā mēs zinām, visi pilsoniskie laikraksti ir vienādi konservatīvi un reakcionāri. **Baltijas** muižnieku lapai bija izdevīgi šo jautājumu tieši tādā uztverē pasniegt tautas brāļiem viņpus Krievijas robežas, lai iegūtu **visas vācu pilsoniskās sabiedrības simpatijas**. Šādā nolūkā arī tika laistas pasaulē baumas, it kā Baltijā esot apdraudēti visi vācieši. Tādā pat nolūkā tika raidītas arī depešas, it kā latviešu zemnieku delegātu kongress esot proklamējis **Latvijas republiku**.

Kā no turpmāk citētiem šī kongresa lēmumiem un pagastu delegātu centrālbiroja uzsaukuma redzams, min. kongress nemaz nav izteicis vēlēšanos atdalīties no Krievijas un proklamēt patstāvīgu Latvijas republiku.

Patiesībā notika sekojošais: Kurzemes un Vidzemes latviskās daļas pagastu delegāti, kas bija izvēlēti pagastos sasauktās tautas sapulcēs, pag. gada 2. un 3. decembrī sanāca Rīgā, kopskaitā apm. 1000 pārstāvju⁴). Sanāksmes pirmajā dienā delegāti apsprieda vispārējo politisko stāvokli un Baltijas pašvaldību iekārtas trūkumus un pēc īsām debatēm nolēma:

„1. Tā kā līdzšinējā birokratiskā valdība ir bijusi tikai tautas apspiedēja un arī pēc 30. oktobra manifesta turpina mīt zem kājām tautas tiesības, uzturēt spēkā pastiprinātu apsardzību un kara stāvokli, laupīt sapulču brīvību, arestēt miermīlīgus pilsoņus, atbalstīt vācu muižniecības varu, traucēt vietējās dzīves brīvu atjaunotni un tā kā šīs valdības rīcība ar katru dienu kļūst varmācīgāka, tad sapulcējušies latviešu pagastu delegāti atzīst, ka no pastāvošās valdības nav sagaidāmas politiskas brīvības; tāpēc latviešu zemniekiem pašiem jānodibina jauna pašvaldības iekārta un jācinās par visas valsts satversmes sapulces sasaukšanu, ejot roku rokā ar Krievijas revolūcionārās tautas masām.

2. Ņemot vērā, pirmkārt, ka līdzšinējo pagastu valžu un tiesu vēlēšanās nav bijusi tiesība piedalīties visiem iedzīvotājiem, kāpēc tās arī nevar pārstāvēt visu iedzīvotāju intereses, un, otrkārt, tā kā šie organi ir akli kalpojuši valdībai un pie tam bieži bijuši tikpat demorālizēti kā pati cara patvaldība, kāpēc tie nevar baudīt pagastu iedzīvotāju uzticību, kāda nepieciešama katrai atbildīgai amatpersonai, latviešu pagastu delegāti atzīst, ka līdzšinējās pagastu valdes nav spējīgas uzņemties cīņu ar birokratisko valdību un ievirzīt saimniecisko dzīvi jaunās sliedēs,

kāpēc līdzšinējie pašvaldību organi nekavējoties atceļami un to vietā radāmi jauni uz stingri demokratiskiem pamatiem." 5)

Nākamajā dienā, 3. decembrī, delegāti stājās pie jaunās pašvaldības iekārtas projekta apspriešanas. Pēc plašākām debatēm atzina, ka kongresā tūdaļ nav iespējams šo jautājumu atri sināt, bet ka daudz svarīgāk izlemt, kas darāms nekavējoties, jau tuvākajās dienās. Vēlā vakarā pieņēma šādu rezolūciju:

„Latviešu pagastu delegātu kongress nolemj, ka katrā pagastā, kur tas vēl nebūtu noticis, sasaučamas tautas sapulces, kuŗās kā balstiesīgi var piedalīties visi 20 g. vecumu sasnieguši pagasta iedzīvotāji, kā vīrieši, tā sievietes. Tautas sapulcēm piekriť: 1. uzaicināt līdzšinējās pagastu valdes nolikt savas pilnvaras, bet ja tās to nedarītu, tad pasludināt tās par atceltām; 2. ievēlēt jaunus pašvaldības organus — rīcības komitejas, vismaz 5 locekļu sastāvā; 3. ievēlēt jaunas pagastu tiesas, uzdodot tām izspriest lietas nevis pēc veciem administrātīviem rīkojumiem, bet pēc labākās pārliecības; 4. dot rīkojumus un instrukcijas kā vadlīnijas rīcības komitejām un tiesām; 5. pārvēlēt rīcības komitejas un tiesu locekļus; 6. izvēlēt delegātus Latvijas pašvaldību kongresam." 6).

Jauno rīcības komiteju kompetences bija noteiktas ar šādu lēmumu:

„1. **Jaunās rīcības komitejas** neuztur nekādus sakarus ar valdības iestādēm un ierēdņiem (tāpat ar vecajām pagastu valdēm) un nepilda to rīkojumus, it īpaši, ja tie zīmējas uz zaldātu, kazāku, dragūņu un policistu šķūtiem un uztura piegādi; 2. tās neatzīst līdzšinējo pasu sistēmu; 3. tās pārņem no agrākajām pagastu valdēm pagastu kapitālus un mantu (vecās pagastu valdes uzaicināmas nekavējoties izņemt noguldījumus no bankām, it īpaši no muižnieku bankām); 4. sadala pagastu nodokļus atbilstoši iedzīvotāju ienākumiem un rūpējas par to iekasēšanu; 5. nosaka algas skolotājiem, pagasta rakstvedim un rīcības komitejas locekļiem; 6. apgādā nespējniekus; 7. pārrauga skolas, kur ievedamas mācības pēc jaunās programmas⁷⁾; 8. rūpējas, lai pagasta robežās atrodošies muižu meži netiktu izcirsti un nopostīti; 9. gādā, lai krogi, monopolpārdotavas, alus un spirta brūži paliktu slēgti, ja tautas sapulcē tā nolemts (saskaņā ar pagastu delegātu kongresa lēmumu, ka alkohollisku dzērienu pārdošana pārtraucama visā zemē un tā atļaujama tikai ar īpašiem tautas sapulču lēmumiem); 10. sasauč

tautas sapulces, uzklausa pagasta iedzīvotāju ziņojumus un priekšlikumus; sapulces sasaukamas arī, ja to pieprasa vismaz 20 pagasta iedzīvotāju; sasaucot tautas sapulci, iepriekš izziņojama tās darba kārtība; 11. rūpējas par muižu un saimnieku kalpu stāvokļa uzlabošanu, raugoties, lai muižnieki un saimnieki izpildītu kalpu dibinātās prasības; 12. gadījumos, kad muižnieks atlaidis kalpus un atstājis muižu neapsaimniekotu, tā nododama kalpu apsaimniekošanā, pie kam rīcības komiteja rūpējas par viņu atbalstu un vadību un apgādā ar nepieciešamo sēklu; 13. gadījumos, kad vecās varas administrācija uzbruktu pagasta iedzīvotājiem, piem. arestētu tos, rīcības komitejai, aicinot palīgā visus pagasta iedzīvotājus, jāgādā par aizsardzību pret šādiem uzbrukumiem un jāpanāk arestēto atbrīvošana; 14. gadījumos, kad muižas atsakās maksāt pagasta nodokļus un pildīt kļaušas, līdz ar ko visa nodokļu un kļaušu nasta gultas tikai uz zemniekiem, muižām nav maksājama zemnieku zemes noma, nedz kādi nodokļi; muižniecības zvejas un medību privilēģijas nav vairs ievērojamas; nomas attiecības starp zemniekiem un muižu kārtojamas ar rīcības komitejas starpniecību; 15. paš-aizsardzības nolūkā rīcības komitejas organizē miliciju, it īpaši lai aizsargātos pret vecās varas uzbrukumiem, huliganiem, zagļiem un laupītājiem; šai nolūkā rīcības komitejas stājas sakaros viena ar otru, kā arī ar pagastu delegātu kongresā ievēlēto centrālbiroju Rīgā (centrālbiroja uzdevumi: uzturēt sakarus ar pagastu rīcības komitejām, sekot zemnieku kustības attīstībai Krievijā un vajadzības gadījumā uzņemt sakarus ar krievu zemstu savienību, izstrādāt jaunās pašvaldības iekārtas projektu, gādāt līdzekļus tautas paš aizsardzībai un pēc vajadzības sasaukt pagastu delegātu kongresus); 16. rīcības komitejas ir pagaidu iestādes ar uzdevumu kārtot pagastu iedzīvotāju neatliekamās vajadzības līdz tam laikam, kad sanāks Krievijas satversmes sapulce, kas noteiks galīgā veidā jauno pašvaldības iekārtu un atrisinās agrārjautājumu, ievērojot arī lauku proletāriāta intereses; kad uz jaunā pašvaldību likuma pamata būs ievēlēti jauni pašvaldību organi, pagaidu rīcības komitejas visas savas lietas nodos tām." 8).

Kongresa delegāti izklīda, un nākamajās nedēļās pagastos notika vēlēšanas. Līdz 20. decembrim gandrīz visā Latvijā bija ievēlētas jaunās rīcības komitejas. Varēja sākt jau pārrēdēt to darbību. 21. decembrī notika pagastu delegātu kongresā ievēlētā

centrālbiroja sēde, kuŗā piedalījās arī Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas pārstāvji⁹⁾; tur tika kārtoti jautājumi, kas bija radušies jauno pašvaldības organu darbībā. Ņemot vērā iegūtos piedzīvojumus, novērojumus un dažu sabiedrisku darbinieku norādījumus, centrālbirojs izstrādāja **uzsaukumu latviešu tautai** ar šādu tekstu:

„Tagadējais laiks prasa no mums: nopietnību, vienprātību un cīņas spar! Tas ir pienākums, kas jāievēro visiem kā sapulcēs, tā vēlēšanās, rīcības komitejas darbā un visā pagasta dzīvē. Ar to mēs pierādīsim visai pasaulei, ka vācu muižnieki melo, apgalvodami, it kā latvieši nebūtu nobrieduši pašvaldībai un nevarētu iztikt bez muižniecības aizbildniecības. Pagājušie mēneši skaidri pierāda, ka mēs esam nobrieduši, un turpmākie mēneši lai to pierāda vēl labāk. Šī zeme, kas mums ir tik dārga, jo tā ir slacīta mūsu darba sviedriem, kļūs mums vēl dārgāka, ja mums nāksies slacīt to asinīm savās cīņās. Ko mēs esam darījuši, to vajadzēja darīt: ja apdzirdīti kazāki, dragūņi, zaldāti un aristokrātiskie briesmoņi joprojām sēdētu muižnieku pilīs, ja tie joprojām sarīkotu naktīs cilvēku medības, ja viņiem palpīgi pagastu vecākie un skrīveņi joprojām ieņemtu savus amatus, tad mūsu stāvoklis būtu daudz ļaunāks. Tagad šo vecās varas kalpu vairs nav. Bet pie apvārsņa savelkas draudoši mākoņi: ģenerālgubernātors var raidīt pret mums kaŗaspēku, var mēģināt apturēt mūs ar visbargāko varmācību, atjaunot vecās pagastu valdes, cīņa var prasīt daudz upuru . . . bet lai nāk, kas nākdams; ceļa **atpaka!** mums vairs nav, un mēs neatkāpsimies! Būtu neprāts ļaut laupīt mums to, ko esam iekāŗojuši, kad brīvības kustība Krievijā arvien pieņemas! Vai tas būtu kāds miers, ja valdība atjaunotu vecās pagastu valdes? Uz mums gultos atkal smagā nodokļu un klausu nasta, bet muižas būtu brīvas no tās. Bet vai vispār iespējams atjaunot veco iekārtu? Neļaujiet sevi maldināt: nekārtība, kāda tad rastos, novestu pie sekām, kas būtu daudz ļaunākas nekā patvaldības mēģinājums mūs apspiest, kaut arī pretestība tai prasītu mūsu upurus. Ceļš uz mieru un kārtību nekad nav bijis atgriešanās pie vecā un atmetā, bet gan pie jaunā, izcīnītā izkopšanas. Tilti uz pagātni ir plūdos aiznesti, un labi tā. Neviena zeme, neviena tauta nav citādi ieguvusi savu brīvību kā nemitīgā cīņā: atcerēsimies, kā somi gadu desmitiem turpinājuši revolūcionāru cīņu par savu brīvību! Arī mums šis ceļš ir vienīgais! Ar jauno pagastu paš-

valdību mēs esam ieguvuši svarīgu pozīciju, kas būs mums drošs atbalsts, ja to nostiprināsim. Ja tā baudīs vispārēju uzticību, ja aiz tās stāvēs visa sabiedrība kā viens vīrs, ja nebūs vairs vecās varas kalpu (baronu, zemnieku lietu komisāru, policistu, veco pagastu valžu vīru un spiegu), patvaldība maz ko iespēs pret mums. Tāpēc jānostiprina jaunā pašvaldība, izraugot tai vislabākos spēkus, tautas sapulces lai apgaro apziņu, ka tās pilda svētu pienākumu: šinīs sapulcēs uz svaru kausiem tiek svēta visa tauta, tās izšķirs, cik lielas brīvības cienīga ir latviešu tauta. Tautas sapulces un vēlēšanas nekur nedrīkst izvērsties par vieglprātīgu modes lietu; rīcības komitejās jāizrauga tikai tādas personas, kas bauda sabiedrības vairākuma uzticību un kas ir spējīgas pildīt atbildīgos uzdevumus, vienalga, vai tiktu izraudzīts saimnieks vai kalpa vīrs. Arī sapulces vadībai jābūt lietišķai, objektīvai, sevišķi izmeklējot sūdzības pret kādu pagasta sabiedrības locekli, sapulces vadītājs nedrīkst pielaist, ka spriedums varētu būt partejisks vai kādu personīgu interešu ietekmēts, kāpēc apsūdzētais vienmēr jāuzklausa un sūdzība jāizmeklē. Nepietiek ar to, ka sapulcē kāds uzstājas un saka: es apgalvoju, ka tas un tas ir nodevējs vai tamlīdzīgi. Apsūdzībai vajadzīgi pierādījumi, bez tādiem neviena lieta nav izspriežama un, kas vēl svarīgāk, nevienam spriedums nav izpildāms.

Sasaucot tautas sapulci, iepriekš izziņojama darba kārtība, mazākais darāmi zināmi galvenie jautājumi, kas sapulcē apspriežami.

Viens no galvenajiem rīcības komitejas uzdevumiem ir nodokļu sadalīšana un iekasēšana. Pirms tam jāuzstāda nepieciešamo izdevumu budžets nākamajam gadam. Sadalot nodokļus, pēc iespējas jāievēro **progresīvās** sistēmas princips, un proti: jāizdara pagasta sabiedrības locekļu ienākumu taksācija, un jo kādam lielāki ienākumi, jo augstāks tam nosakāms nodokļa procents. Piem., ienākumi 200—300 rubļu apmērā apliekami ar 1%, 300—400 rub. ar 2%, 400—500 r. ar 3% u.t.t. Pie ienākumu taksācijas ņemams vērā apliekamā sociālais stāvoklis (saimnieks, kalps, precējies, neprecējies) un viņa īpašumi. Ienākuma taksāciju var izdarīt individuāli, kā dažos pagastos rīcības komitejas arī darījušas, novērtējot katra atsevišķa saimnieka vai kalpa ienākumus. Nodokļu likmes nosakāmas atkarībā no pagasta izdevumu lieluma un tās ceļamas priekšā tautas sapulcei. Kur ienākumu taksācija grūtāk izdarāma, nodokļu likmes var

noteikt pēc iedzīvotāju kategorijām, piem.: kalpones nāktu viszemākā kategorijā, tad precējušies kalpi, pēc tam neprecējušies kalpi un sīksaimnieki, tālāk lielsaimnieki un visbeidzot muižnieki. Zemnieku zeme aplikama pēc platības; jo lielāka platība, jo augstāks nodoklis no katras desetinas. Piem., no zemnieku mājas līdz 30 des. ņemamas 10 kapeikas no des.; no 30—50 des. — 12 kap. no des.; no 50—100 des. — 15 kap. no des. u.t.t. Muižu rūpniecības uzņēmumi, kā zāgētavas, dzirnavas, ķieģeļu ceplī, brūži u. tml., aplikami ar īpašu nodokli.

Nodokļi jāievāc 2 mēnešu laikā. Jaunajām rīcības komitejām vispār jā rūpējas, lai nodokļi tiktu kārtīgi maksāti.

Gadījumos, kad vecās pagastu valdes rīkojušās blēdīgi un netaisnīgi nodokļu lietās, par to jāziņo tautas sapulcēm, tā nododot lietu atklātībai. Agrāko nodokļu parādi piedzenami, cik iespējams, ja parāds radies nevis aiz nespējas to samaksāt, bet aiz vecās pagasta valdes nolaidības. Ar nodokļiem aplikami tikai attiecīgā pagasta robežās dzīvojošie. Kas Jurgos pāriet uz citu pagastu, tam izsniedzama kvīts par nodokļu samaksu. Pagasta kase ir vispārības lieta.

Jaunievēlētajām pagastu tiesām pagaidām maz darba. Iztiesājamo lietu skaits ievērojami mazinājies. Svarīgākas lietas ar vispārīgu nozīmi izlemjamas tautas sapulcēs. Dažos gadījumos tomēr izrādījies, ka nepieciešamas augstākas tiesu instances, kur katram būtu tiesība pārsūdzēt pagasta tiesas spriedumu. Tādas vislabāk ierīkot pa iecirkņiem agrāko zemnieku virstiesu vietā. Katra iecirkņa pagastu tiesneši savā kopsapulcē lai nosaka zemnieku virstiesas sēdekli, ierīko kanceļu, sadala savā starpā pienākumus un izziņo sēžu dienas. Svarīgākās prāvās zemnieku virstiesā pielaižami lietpratēji, piem. advokāti, kā sūdzētāja, tā apsūdzētā pilnvaroti pārstāvji.

Īpašnieku pamestajām muižām tautas sapulcēs ievēlami kuratori, kas kontrolē muižas pārvaldnieka darbību un rūpējas, lai kalpi saņemtu savu algu un pagastam tiktu samaksāti nodokļi. Zemākos kontrolieņus ievēl paši kalpi. Ja muižai trūkst naudas līdzekļu kalpu algām un pagasta nodokļiem, pagasta rīcības komiteja var izūtrupēt tik daudz muižas inventāra, lai segtu nepieciešamos izdevumus.

Nekādā citā nolūkā rīcības komitejām nav atļauts izūtrupēt ne muižas, ne zemnieku mantu. Vienīgi gadījumos, kad muižas inventāru draud izputināt laupītāji vai kazāki, rīcības

komitejām atļauts saņemt apdraudēto inventāru savā apsar-
dzībā. Muižu zemes saparcelēšana sīkos gabalos nav pielaižama:
tāda rīcība radītu tikai nekārtību, jo tiesība uz zemi pieder ne
vien tagadējiem, bet arī agrākajiem muižu kalpiem, tāpat arī
bezzemniekiem, kas atstājuši laukus, aiziedami uz pilsētām par
fabrikas strādniekiem. Tagad jāgādā tikai par to, lai ar muižas
zemi vairs nesaistītos nekādas privilēģijas, kā agrāk, bet muiž-
nieki paliktu tikai vienkārši zemes īpašnieki. Tuvākā nākotnē
privātīpašuma tiesības uz zemi paliek spēkā.

Nevienam pagasta sabiedrības loceklim nav atļauts patva-
rīgi izcirst kokus muižas mežos. Mežu izciršana pagasta vajadzī-
bām var notikt tikai ar rīcības komitejas ziņu. Tāpat kokma-
teriālu nogādāšana uz pilsētām var notikt tikai tad, ja rīcības
komiteja atzīst to par nepieciešamu. Kā viens no iemesliem
koku izciršanai un pārdošanai var būt darba sagāde strādnie-
kiem, kas bez mežu izstrādāšanas ziemā varētu palikt bez
darba. Kokmateriālu izvešana uz ārzemēm nav ieteicama. Tikai
tur, kur koki jau izcirsti un apstrādāti, tā, protams, atļaujama.
Ja muižas meži aplikti ar nodokļiem, par pārdotiem kokmate-
riāliem ieņemtā nauda ieskaitāma muižas saimniecības ienāku-
mos.

Tautas paš aizsardzībai organizējama milicija, ko pārzina
īpaša milicijas komisija, kas rūpējas arī par ieroču un municijas
sagādi. Miličiem par sardzes dienestā pavadīto laiku ieteicams
maksāt algu 50 kap. dienā.

Rīcības komitejām jā rūpējas par telefona satiksmes ierīko-
šanu un uzturēšanu. Pagastos iekārtojams arī pasta ar satiksmi
no pagasta uz pagastu, apm. ik pa 10 verstīm ierīkojot pasta
nodaļu, lai tādā kārtā pasta satiksme sniegtos līdz Rīgai kā
satiksmes centram.

Rīcības komitejām jāpārņem no mācītājiem civilaktu re-
ģistrācija, vedot sarakstus par dzimušiem, mirušiem un lau-
lātiem.

Ja tuvojas lielāka karaspēka daļa, kuŗu atsist pašu spēkiem
nav izredzes, jāizvairās no atklātām kaujām, izlietojot partizānu
cīņas paņēmienus un visiem iespējamiem līdzekļiem cenšoties
aizkavēt karaspēka kustību, pārtikas un ieroču piegādi.

Rīcības komitejām jā rūpējas, lai pagastos nerastos huli-
ganu bandas, kas iebrūk zemnieku mājās, ar varu un draudiem
izspiež naudu vai aiz atriebības aizdedzina ēkas. Rīcības komi-

tejām savā darbībā jābūt absolūti bezpartejiskām un objektīvām. Tām jāpierāda, ka jaunie pašvaldību organi patiešām gādā par taisnību un rūpējas par sabiedrības labklājību vairāk nekā vecās pagastu valdes. Tām jāgādā arī, lai sabiedrība saprastu, ka tie, kas klist apkārt laupīdami, uzdodamies par sociālistiem, patiesībā tādi nav, jo sociāldemokrati neatzīst privātīpašuma aizkāršanu, izņemot gadījumus, kad kāds privātīpašnieks tieši apdraud pagasta iedzīvotāju dzīvību. Ja nekādas briesmas nedraud, piem., ja muižā nav novietoti kazāki, **muižu dedzināšana nav pielaižama.** Muižu dedzināšana kā pašmērķis, kā princips nav atzīstams. Tāpat nosodāma dedzināšana aiz atriebības.

Tiklīdz būs atjaunota dzelzceļu un pasta satiksme, pagastu delegātu centrālbirojs sasauks jaunu pagastu delegātu kongresu, kas varēs izšķirt visus šai starplaikā radušos jautājumus un lemt, kādu stāvokli ieņemt pret projektēto Baltijas zemes padomi (landtagu), kādu valdība nodomājusi sasaukt, un kā, starp citu, turpmāk rīkoties ar valsts un privātiem mežiem.”¹⁰).

Pēc šādām vadlinijām noritēja revolūcionārā kustība Latvijā — un tie, lūk, bija tie „šausmu darbi,” kuŗu dēļ cara valdībai vajadzēja raidīt kaŗaspēku, ļaujot tam trakot velnišķīgā niknumā, lai asinīm apslāpētu nelaimīgās tautas brīvības centienus.

KĀ IZAUGA TAUTAS PADOME

Atminos kaut kur lasījis paradoksālu apgalvojumu, ka to, ko vecās valstis veic simt gados, jaunās veic bieži desmit gados. Savādajā, it kā pārplūstošā nacionālā sajūsmā izsacītajā apgalvojumā tomēr slēpjas sava daļa patiesības. Piemēra dēļ lai man atļauts aizrādīt uz mūsu agrārreformu, kuŗas dēļ viena otra no vecajām valstīm un tautām mūs apskauž un par kādu dažā labā no tām cīnīsies vēl savu pusgadusimteni.

Varbūt tāpēc arī veco valstu vēsturnieki sadala savus apskatus pa gadu simteņiem, bet jauno valstu vēsturnieks spiests kopot attiecīgus materiālus pa daudz isākiem laika posmiem.

Arī tiem rakstu krājumiem, kas iznāks uz Latvijas valsts desmit gadu pastāvēšanas svētkiem, būs paliekama nozīme tikai tik daudz, cik tie sniegs vēsturniekam — kaut arī personīgu atmiņu veidā — jaunu, noderīgu materiālu par Latvijas valsts tapšanu un tās izveidošanos pirmajā gadu desmitā. Tā vismaz es uztvēru aicinājumu piedalīties šai rakstu krājumā ar savām atmiņām. Es izraudzījos šīm atmiņām vienu no mūsu literātūrā vismazāk apgaismotiem laikmetiem un gribu savas isās atmiņas papildināt ar dažiem manā rīcībā esošiem dokumentiem, kas saistīja savā laikā tiklab mūsu, kā arī Vācijas politisko aprindu uzmanību.

Priekšā stāvošos valsts svētkos bieži minēs **Tautas Padomi**, jo 18. novembris ir ne vien mūsu valsts, bet arī Latvijas parlamenta dzimšanas diena. Jaunās republikas pamatos bija likta parlamentārā iekārta, un paši valsts proklamētāji bija mūsu pirmā — kaut arī tikai provizoriskā — parlamenta locekļi.

Par Tautas Padomes **darbību** vēsturnieks varēs spriest pēc „stenogrammām”, kuŗas gan nevar pretendēt uz to, ko mēs parasti apzīmējam ar šo vārdu, jo tās sastādītas pēc toreizējo laikrakstu nepilnīgiem Tautas Padomes sēžu atreferējumiem. Bet par Tautas Padomes nodibināšanos valda vēl ļoti liela neskaidrība pat rakstos, kuŗu autori pieskārušies šim jautājumam tuvāk, aprakstot Latvijas valsts tapšanu. Tā piem., Dr. philos. P. Zālīte uzskata Nacionālo Padomi (domāta Latvijas pagaidu Nacionālā Padome) par Tautas Padomes „priekštecī” (sk. viņa „Kā Latvija tapa” ievadā), kamēr otrs autors, Sp. Paegle, kas rakstījis par to pašu tematu, apgalvo, ka „1918. g. 17. novembrī Latvijas Nacionālā Padome un Rīgas Demokrātiskais Bloks

apvienojās par Latvijas Tautas Padomi" (sk. Sp. Paegles „Kā Latvijas valsts tapa", I, 203.).

Ne viens, ne otrs apgalvojums nesaskan ar īstenību. Tā kā Demokratiskais Bloks nekad nav apvienojies ar Latvijas Nacionālo Padomi, tad nevar būt runas arī par Tautas Padomi kā šādas nekad nebijušas apvienības produktu. Un ja grib runāt par Tautas Padomes „priekštecī," t.i., par organizāciju, no kuŗas T. P. faktiski izauga, tad par tādu var uzskatīt vienīgi min. Demokratisko Bloku, kas nodibinājās dažas nedēļas pēc tam, kad Rīgu ieņēma vācieši — no 1917. g. Rīgā pastāvējušo politisko partiju pārstāvjiem (izņemot Fr. Veinberga „Tautas partiju" un lielniekus) uz noteiktas politiskas platformas.

Pāreja no revolūcijas uz okupācijas laikmetu Rīgā bija tik krasa, ka to smagi sajuta pat aprindas un personas, kas līdz tam par politiku maz bija interesējušās. Visas pēc februāra revolūcijas nodibinātās organizācijas un partijas, kuŗas bija kārtojušas un vadījušas pēdējos piecos mēnešos visu saimniecisko un politisko dzīvi, bija slēgtas. Viss aizliegts. Pēc pl. 7 vakarā nedrīkstēja ne pār ielu pāriet un ar savu kaimiņu parunāt. Izbraukšanai no Rīgas un iebraukšanai Rīgā vajadzēja sevišķas atļaujas, un tādas izdeva tikai vāciešiem. No vienas puses pieauga rekvizīcijas un militārā patvaļa, no otras — trūkums un bads. Ne vien Rīgas politiskajā, bet arī sabiedriskajā dzīvē bija iestājies kapa klusums.

Pirmie sāka protestēt sociāldemokrāti. Jau 4. septembrī Rīgas strādnieku deputātu padomes izpildu komiteja, kuŗā vairākums bija maziniekiem — internacionālistiem¹), iesniedza savu memorandu Rīgas pilsētas kuŗa priekšniekam, kuŗā tā, attēlojusi neciešamo stāvokli Rīgā un apkārtnē, prasīja, lai atļauj tālāk darboties Strādnieku deputātu padomei, augusta mēnesī ievēlētai Rīgas pilsētas domei un tās komisijām, Rīgas tautas milīcijai u.c. pašvaldību organiem, un nobeidza iesniegumu ar aizrādījumu, ka „vācu militārā pārvalde nomierinātu lielā mērā visu tautību pilsoņu uztrauktos prātus, ja tā paziņotu, ka paliek spēkā visas politiskās tiesības un tautību vienlīdzība un ka netiks aizkārtas pastāvošās arodnieciskās un politiskās organizācijas." Atbildi uz šo iesniegumu mēs nesapņēām, bet diezgan bieži mūs sāka apciemot dažādas šaubīgas personas.

Dažas dienas pēc šī raksta iesniegšanas satiku nejauši uz

ielas A. Deglavu, paziņoju viņam par mūsu iesniegumu un apvaicājos, vai pilsoņi no savas puses nedomā spert nekādus soļus pret okupācijas kungu varmācībām. Deglava atbilde bija apmēram šāda: „Jums, sociāldemokrātiem, ir viegli pāriet no legālās darbības un nelegālo, jūs pie tās esat pieraduši. Sabiedrisko organizāciju padome ir izklidusi, pilsoņi noslēgušies katrs savā kaktiņā. Bet vajadzēs pamēģināt.”

Kādu nedēļu pēc šīs sarunas Latvijas sociāldemokratijas pārstāvji saņēma uzaicinājumu ierasties uz apspriedi E. Bites dzīvoklī, Dzirnau ielā. Šo apspriedi, kuŗā — cik atceros — no Zemnieku savienības piedalījās Dr. M. Valters, no Demokrātu partijas — M. Bružis un E. Bite un no sociāldemokrātiem šo rindīņu rakstītājs, var uzskatīt par **Demokratiskā Bloka dzimšanas dienu**²⁾. Pēc gaŗākām pārrunām vienojāmies jau tai pašā reizē par zināmas kopdarbības platformu. Turpmākās apspriedes notika pārmaiņus vai nu Bites, vai Valtera, bet visbiežāk Bruža dzīvoklī. — Arī demokratiskā pilsonība bija pārgājusi uz nelegālu darbības veidu.

Par ko Demokratiskais Bloks (tā šo apvienību vēlāk citi nosauca) savās pirmajās sēdēs sprieda, tas vislabāk redzams no tā pirmā iesnieguma, kuŗa noraksts man uzglabājies. Tas adresēts Rīgas kuŗa gubernātoram un tulkojumā skan:

„Pieņemot, ka pašreizējos apstākļos vācu iestādēm būtu sevišķi svarīgi saņemt ziņas par vietējiem apstākļiem un ka vācu iestādēm arī nebūtu nevēlama latviešu līdzdarbība, uzturot zemē mieru un kārtību, un, ievērojot vēl to, ka latviešu tautai šobrīd nav nekādu citu organu, kas varētu noskaidrot vācu iestādēm latviešu tautas vajadzības, šī iesnieguma parakstītāji, latviešu sabiedrisko organizāciju padomes izpildu komitejas pilnvarotie, kas reprezentē 124 kultūrālas, sabiedriskas, politiskas un kooperatīvas organizācijas ar 125.000 biedriem, uzdrošinās vērst gubernātorā laipno vērību uz sekojošo:

1. Kuŗš ir sītis dziļas brūces latviešu tautai, saimnieciskā dzīve izpostīta; šādos apstākļos organizāciju padomes izpildu komiteja uzskata par savu pienākumu radīt zemē iespējami drīzi pārvaldes organizāciju, kuŗā latviešu tauta varētu pilntiesīgi līdzdarboties. Sevišķi norādām uz to, ka Rīgā uz 1917. g. 15. aprīļa likuma pamata 13./26. augustā ievēlēja pilsētas domi, kuŗas likumība nav apšaubāma un kuŗa konstituējās 3.

septembrī (j. st.). Šīs pilsētas domes darbībai katrā ziņā būtu ārkārtīgi svarīga nozīme prātu nomierināšanā un saimnieciskās dzīves nokārtošanā. Mēs gribētu vēl uzsvērt, ka tieši šīs domes sastāvs dibinās uz dažādo nacionālo nogrupējumu paritātes pamata.

2. Kultūrālā laukā vispirmām kārtām vēlams, lai līdz šim pastāvējušās skolas iespējami drīzāk varētu uzsākt mācības. Pie tam mēs izsakām vēlēšanos, lai padomes pārstāvjiem būtu atļauts piedalīties skolu pārvaldē un lai visu priekšmetu mācības, tāpat kā līdz šim, notiktu mātes valodā.

3. Tālāk vēlams, lai sāktu darboties prese, un mums sevišķi jāuzsver, ka šis kultūras faktors latviešu tautai ir nepieciešams. Pats par sevi saprotams, ka kaŗa ziņas paliktu pakļautas cenzūrai.

4. Pastāvīgi atkārtojas sūdzības par netaisnīgi izdarītām rekvizīcijām, un mēs domājam, ka vietējo organizāciju līdzdarbība pie rekvizīcijām varētu kaut daļēji šādas parādības novērst. Tāpat lieli trūkumi konstatējami latviešu bēgļu pārvietošanā, kurus tāpat varētu novērst, līdzdarbojoties latviešu organizācijām.

5. Beidzot gribam aizrādīt, ka latviešu tauta kā agrāk, tā arī pašreizējos apstākļos aizstāv viedokli par **Latvijas nedalāmību, tautas pašnolemšanos un pašpārvaldi**³⁾.

Rīgā, 1917. g. 23. septembrī Izpildu komitejas uzdevumā:
Bīte, Paegle, Skulme Deglavs,
Strautnieks, Traubergs, Menders, Pīpiņš."

Man šķiet, ka arī šis iesniegums palika bez atbildes. Bet pa to starpu dažiem sociāldemokrātiem bija izdevies atrast zaldātu-landvērīstu vidū tādus, kas skaitījās par vācu neatkarīgās sociālistu partijas biedriem un bija ar mieru aizsūtīt uz Berlīni Reichstaga neatkarīgo sociālistu frakcijai⁴⁾ ziņojumus par mūsu neciešamiem apstākļiem un turpm. nodomiem Kurzemi, Rīgu un Vidzemi pievienot Vācijai. Kā zināms, neatkarīgie sociālisti bija balsojuši pret kaŗa kredītiem un nostājušies asā opozīcijā pret tām aprindām, kas dižojās ar kaŗa turpināšanu „līdz galīgai uzvarai” un sapņoja ne vien par Baltijas, bet arī par Ukrainas un Somijas pievienošanu Vācijai tādā vai citādā veidā.

No neatkarīgo sociālistu frakcijas locekļiem man kopš emi-

grācības laikiem bija ļoti labi pazīstams deputāts G. Lēdebūrs, par kuŗu biju pārliecināts, ka tas piesūtīto informācijas materiālu „neturēs zem pūra.” Tāpēc sākot no 1917. g. septembra vidus līdz revolūcijas uzliesmojumam Vācijā 1918. g. novembrī tika nosūtīti Lēdebūram norakstos gandrīz visi Strādnieku deputātu padomes, kā arī citi — Latvijas sociāldemokrātijas un Demokrātiskā Bloka iesniegumi Rīgas militāriestādēm līdz ar attiecīgiem paskaidrojumiem. Bez tam vēl dažu dokumentu noraksti tika piegādāti arī vairākuma sociāldemokrātu frakcijai. Vēstules, zināms, negāja tieši uz Berlīni adresātam, bet ar starpnieku palīdzību tās nonāca Berlīnē no visdažādākām Vācijas pilsētām. Un kā vēlāk noskaidrojās, 1921 g. tiekoties ar Lēdebūru Vīnē, „mūsu pasts” bija teicami strādājis. No apm. 40 sūtījumiem tikai nedaudzi bija gājuši zudumā.

Vācijas presē, pastāvot kara cenzūrai, gan bija varējuši parādīties tikai izvilkumu veidā daži no mūsu ziņojumiem, bet šis informācijas materiāls bija ļoti svarīgs neatkarīgo sociālistu frakcijas runātājiem, sevišķi tad, kad Reichstaga plēnumā un „Hauptausschuss”ā” debatēts par „austrumu jautājumu” un Brestļitovskas miera līgumu. Šajās debatēs, 1918. g. 24. un 26. janvārī, kā arī vēlāk, tā paša gada marta mēnesī, Lēdebūram, Konam, Hāzem u. c. izdevās itin viegli ar mūsu piesūtīto materiālu palīdzību visus okupācijas varas, „ar iedzīvotāju brīvprātīgu piedalīšanos” rūpīgi celtos Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas „landtagus” un „landrātus” apgāzt un pierādīt, kas īstenībā slēpjas aiz 1917. g. beigās un 1918. g. sākumā šais landtagos pieņemtiem „vienbalsīgiem lēmumiem”: „lūgt vācu ķeizaru atšķirt Kurzemi galīgi no Krievijas un ņemt to Vācijas aizsardzībā”, vai atkal „lūgt vācu ķeizaru turēt Vidzemi un Igauniju joprojām militārā apsardzībā un izteikt vēlēšanos, lai no Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes, piekrastes salām un Rīgas pilsētas tiktu dibināta monarchistiski-konstitucionāla valsts.” Pavisam neglītā situācijā toreiz nokļuva arī viens otrs no mūsu tautiskajiem landrātiem, kas bija pasteigušies vispadevīgi nolikt pie Viļuma kājām mūsu galvaspilsētu vai „īpaši uzsvēruši, ka latviešu lauku iedzīvotāji nevēlas paši savu hercogu, bet grib, lai par valdnieku būtu Vācijas ķeizars!”

Pārlasot tagad šos lēmumus, tie mums izliekas vairāk nekā smieklīgi, bet toreiz Rīgas demokrātiski noskaņotās aprindās tie sacēla veselu sašutuma vētru, un mēs visi sajūtām lielu

gandarījumu, saņemot pēdīgi 1918. g. janvārī „Leipziger Volkszeitung” u. c. laikrakstus ar sīkiem Reichstaga sēžu atreferējumiem, no kuriem varēja redzēt, ka arī kara un uzvaru reibonā iestigušajā Vācijā vēl ir ļaudis, kas saprot tautu pašnolemšanās tiesības citādi nekā vācu ģenerāļi, Baltijas muižnieki un mūsu Vēžnieki⁵⁾ un kas ir gatavi mūs aizstāvēt.

Bet Demokratiskā Bloka darbība nepastāvēja vienīgi dažādu iesniegumu izgatavošanā vācu militāriestādēm un protesta ziņojumu raidīšanā pār robežu. Ap to kā ap politisku centru pamazām sāka pulcēties visi redzamākie sabiedriskie darbinieki, kas bija palikuši Rīgā. Kā galvenie no tiem būtu minami: Dr. M. Valters, E. Bite, K. Ulmanis, M. Skujenieks, F. Menders, A. Deglavs, M. Bružis, R. Bēnuss, E. Skubiķis, Sp. Paegle, A. Zēbergs, K. Kurševics, V. Straujānis, E. Traubergs, Dr. A. Butulis un šo rindīņu rakstītājs.

Lai gan bloka sēdes bija slepenas un mēs centāmies ievērot stingru konspirāciju, tomēr visi sēdēs pārrunātie jautājumi kā jaunierosinājumi tika pārnesti uz atsevišķu partiju un grupu apspriedēm un no tām tālāk sabiedrībā. Tā Demokratiskais Bloks pa daļai atdzīvināja pat galīgi pamirušo Rīgas politisko dzīvi. Sevišķi dzīvu atbalsi sabiedrībā izraisīja pārrunas par **Latvijas nākotni**.

Krievu armijas straujā atkāpšanās visās frontēs liecināja, ka Krievijas militārā vara sabrūk un tuvākā nākotnē tai neizdosies atgūt zaudētās provinces. Atveroties frontei uz rietumiem no Rīgas, varēja puslīdz skaidri nojaust, ka Vācija ir nodomājusi Kurzemi šādā vai tādā veidā pievienot sev. Līdz Brestļitovskas pamieram neskaidrs vēl varēja likties Vidzemes liktenis⁶⁾.

Bet visas redzamākās latviešu organizācijas jau 1917. g. 30. jūlijā Rīgas pili bija izsacījušās par **Latvijas valsts nedalāmību**. Tas bija uzsvērts arī jau **pirmajā Demokratiskā Bloka iesniegumā**. Visiem šķita, ka tagad atlikusi tikai viena izeja: kas negribēja, lai latviešu tauta no jauna nāk vācu virskundzībā un noslikt uz visiem laikiem kaut arī it kā „tīrajos Vācijas ūdeņos,” tāpat arī visiem tiem, kas gribēja redzēt Latviju apvienotu un spēcīgu, vajadzēja atsacīties no populārā saukļa: „brīvu Latviju brīvā Krievijā” un censties panākt, lai Latviju atzīst par patstāvīgu valsti.

Šis jautājums tika plaši diskutēts tiklab Demokratiskā

Bloka, kā arī atsevišķo politisko partiju un grupu apspriedēs jau 1917. g. septembra beigās. Panākot principiālu vienošanos, uzdeva **F. Menderam, K. Ulmanim, Dr. M. Valteram un P. Kalniņam** izstrādāt attiecīgu rezolūciju, kuras saturu vēlāk pārrunāja un pieņēma kopsēdē un nolēma piesūtīt **Vācijas valstskancleram** un darīt zināmu abām Reichstaga sociāldemokrātu frakcijām. Arī no šī **vēsturiskā dokumenta** man uzglabājies noraksts, un es domāju, ka nebūs lieki šo „**Latvijas neatkarības rezolūciju**” tulkojumā pievienot manām šajām atmiņām par Demokrātiskā Bloka darbību.

„Pēc Vidzemes pagaidu zemes padomes ierosinājuma, 1917. g. 30. jūlijā sanāca Kurzemes, Vidzemes un Rīgas latviešu noteicēju organizāciju pārstāvji apspriesties par Latvijas tiesisko stāvokli. Apspriedē un lemšanā piedalījās: Rīgas sabiedrisko organizāciju padomes 7 pārstāvji, Rīgas strādnieku deputātu padomes — 6, Latvijas strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes — 3, Apvienoto latviešu strēlnieku bataljonu izpildu komitejas — 8, Vidzemes pagaidu zemes padomes — 6, Rīgas pilsētas domes — 6, Kurzemes pagaidu zemes padomes (bēgļu ievēlētas Maskavā) — 6, XII armijas izpildu komitejas latviešu sekcijas — 1, Latviešu strēlnieku pulku izpildu komitejas Latgales sekcijas — 8, V armijas latviešu biroja — 1, Latviešu zemnieku savienības — 1.

Konference vienbalsīgi nolēma:

1. Latvijas tautai (t.i., visiem Latvijas iedzīvotājiem), līdzīgi citām tautām, ir pilnīgas pašnoteikšanās tiesības.

2. Latvija ir nedalāma un aptver Dienvidvidzemi, Kurzemi un Latgali (sauktu Inflaniju, t. i., Vitebskas guberņas Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus).

Piezīme: Latvijas pierobežas apgabalos vietējie iedzīvotāji paši nosaka, vai viņi grib piederēt pie Latvijas vai pie kādas citas valsts vai apgabala.

3. Latgalei kā sevišķai Vidzemes sastāvdaļai ir pilnīga pašnoteikšanās visās vietējās pašvaldības, administratīvās, valodas, skolu un baznīcas lietās.

4. Latvija ir politiski autonoma vienība Krievijas demokrātiskā republikā.

5. Likumdošana, izpildu, tiesas vara un vietējā pašvaldība atrodas Latvijas tautas un tās Satversmes sapulces (Landtag)

rokās; to ievēl vispārējās, vienlīdzīgās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.

6. Konference protestē pret aneksijām un vispāri pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai tās sastāvdaļu **valstisko stāvokli un robežas** bez Latvijas tautas ziņas un piekrišanas⁷).

Saskaņā ar šo min. konferencē vienbalsīgi izteikto **latviešu tautas gribu**, latviešu politiski noteicēju aprindu pārstāvji tagadējos apstākļos **pasludina** sekojošo:

Ar vācu karaspēka virzišanos uz priekšu, jautājums par Latvijas turpmāko izveidošanos izvērsas par **starptautiskas politikas** problēmu, jo pie tā nokārtošanas paliekošā veidā stipri ieinteresētas ne tikai kaimiņu valstis, Vācija un Krievija, bet arī visa Eiropa.

Iziedami no 1917. g. 30. jūlija lēmuma un no tautu pašnoteikšanās principa, mēs, ņemdami vērā jaunradušos stāvokli, uzsveram, ka apstākļos, kad starptautisko interešu pretešības padarītu par neiespējamu Latvijas atgriešanos Krievijas demokrātiskās valsts robežās, Latvijas turpmākais liktenis nav darāms atkarīgs no kara konflikta turpināšanās. Mierīga atrisinājuma labā vajadzīgs internacionalizēt ar Latviju sakarā esošo tiesisko jautājumu. Sevišķi ņemot vērā to apstākli, ka turpmāk draudzīgu kaimiņu attiecību nodibināšanās starp Vāciju un Krieviju iespējama vienīgi tādā kārtā, ja ar saprašanos miera ceļā panāktu interešu saskaņošanu pie Baltijas jūras, kas tomēr nebūtu iespējams, ja viena vai otra valsts šīs jūras svarīgāko daļu paturētu savās rokās, mēs, **cenzdamies pēc demokrātiska miera, kam jānodrošina arī Latvijas politiskā un saimnieciskā nākotne, prasām Latvijas neitralizēšanu tādā kārtā, ka starptautisko tiesību garantēta, Latvija kļūst par starpvalstu autonomiju. Republikāniska, neitralizēta, nedalīta Latvija, kurai ir brīva noteikšana par savu valsts satversmi, savu teritoriju un savu neitrālu jūras piekrasti un ostām, ir nenoraidāma prasība, kāda izriet no 1917. g. 30. jūlija lēmuma.** Šādā jautājuma atrisināšanā latviešu tauta redz vienīgo iespēju nodrošināt Baltijas zemju kultūrālo attīstību un saimniecisko progresu. Sakarā ar to noraidāmi visi centieni ģermānizēt, rusificēt vai kolonizēt Baltiju.

Pavisam nebūdami naidīgi pret vācu tautu, mēs tomēr noteikti noraidām latviešu zemes vai tās atsevišķas daļas pievienošanu Vācijai, vienalga ar kādām tiesībām tas tiktu darīts,

jo tāds solis tikai slēptu sevī jaunu konfliktu dīgļus un kaitētu Latvijas saimnieciskās attīstības iespējām." 8).

Apmēram līdzīga satura rezolūciju pēc garākām debatēm pieņēma arī Rīgas strādnieku deputātu padomes izpildu komiteja un nosūtīja zināšanai vācu neatkarīgo sociālistu partijas centrālkomitejai. Abas rezolūcijas pieņemtas vai nu **1917. g. septembra pašās pēdējās vai oktobra pirmajās dienās**. Demokrātiskā Bloka rezolūcijai bija paraksts: „Die Vertreter politisch massgebender Kreise der lettischen Nation.”

Bet Demokrātiskā Bloka uzskats bija, ka nevar apmierināties ar Latvijas nākotnes jautājuma iztirzāšanu šaurajās bloka aprindās, bet ka tas jāiznes atklātībā un jāpārrunā kādā plašākā sapulcē. Bet visas sapulces bija noliegtas, un cerības bija mazas, ka vācu austrumfrontes virspavēlnieks tādu atļaus, ņemot vēl sevišķi vērā, ka par dažiem bloka aktīvākiem darbiniekiem bija šis tas jau kļuvis zināms arī vācu žandarmērijai. Šeit, pēc mana uzskata, bloks izdarīja rupju kļūdu, pieaicinot klāt šim nolūkam vācu okupācijas varas uzticības vīru, adv. A. Krastkalnu. Gala rezultāts bija tas, ka blokam no sasaucāmās sapulces vajadzēja atsāties, bet virspavēlnieks atļāva tādu sasaukt A. Krastkalnam Rīgā, 1917. g. 22. decembrī; tas atļāuj arī izlietoja (ar pārējiem atļaujas lūguma iesniedzējiem nemaz nerēķinādamies) un pieņēma kopā ar Fr. Veinbergu un tā domu biedriem vācu virspavēlniecības priekšā likto rezolūciju. Lai gan Demokrātiskais Bloks pret tādas sapulces lēmumu protestēja un par visu atkal ziņoja uz Vāciju, tomēr vietējiem vācu varasvīriem bija laimīgi atkal iespēlēts rokās viens „latviešu sabiedrības lēmums.” Bet taisni šī vācu virspavēlniecības un Krastkalna rīcība atvēra acis dažam labam vēl politiski aklam latviešu pilsonim. Un ne vien to. Sarakste ar vācu virspavēlniecību bija laimīgi nonākusi arī vācu sociāldemokratu rokās, un dep. Lēdebūrs to cēla priekšā Vācijas tautas vietniekiem Reichstagā 1918. g. 19. marta sēdē, pierādīdams lieku reizi, kādā kārtā Baltijā tiek fabricēti „vienbalsīgie lēmumi” par zemju „brīvprātīgu pievienošanos Vācijai.” Arī Demokrātiskā Bloka rezolūcija bija saņemta Vācijā un apspriesta vairākos laikrakstos, pie kam tai pievienojās ne tikai sociāldemokrātiskā, bet daļēji arī demokrātiskā prese. „Leipziger Volkszeitung” to bija iespiedusi jau 1917. g. 30. decembra n-ra ievadā, ar virsrakstu „Klarheit!”

Demokratiskais Bloks sāka nopietni likt šķēršļus tik sīki pārdomātai visvācu politikai Baltijā. Okupācijas vara ķērās pie pēdējiem līdzekļiem. Apcietināja un ievietoja Citadelē V. Straujāni, Klēveru, Brūno Kalniņu, Kārli un Emīliju Kurševicu, A. Upīti u. c. Uz koncentrācijas nometni Ventspilī nosūtīja E. Pīpiņu un pāri par simtu citu personu, kuŗām nebija nekādu sakaru nedz ar Demokratisko Bloku, nedz ar politiku vispārīgi. Arī pie manām dzīvokļa durvīm kādā aukstā 1918. g. februāra naktī pieklauvēja bruņots vācu zemessargs ar „privātu pavadoni” un „paņēma mani līdzī” uz III pol. iecirkni, kur man bija tas gods iepazīties, no vienas puses, ar parupjo iecirkņa priekšnieku — kādu vietējo vācu juristu Hamani — un, no otras puses, ar kādu duci bēdu brāļu gan no banku, gan proletāriešu aprindām. Mums paziņoja, ka esam apcietināti, bet policijas goda amatā iekļuvušais jurists nevarēja pasacīt likuma pantu, nedz parādīt pavēli, uz kuŗas pamata viņš to izdarījis. Mūs sastādīja uz ielas rindās, aplika visapkārt zaldātus un pēc apm. divu stundu „jautra ceļojuma” pa galīgā tumsā iegrimušām Rīgas ielām mēs agrā rīta stundā nonācām Ķeizarmeža pietātnē, kur atradām priekšā vēl kādas 100 personas. Plkst. 7. rītā ieradās toreizējiem Rīgas politiskiem darbiniekiem „labi pazīstamais” lauku žandarmērijas priekšnieks Drešers, izskaidroja manu un vēl kādu desmit personu — starp tām arī Dr. N. — apcietināšanu par „pārpratumu,” un mēs, laimīgie, varējām atgriezteies mājās, kamēr pārējiem — daudziem vieglā ģērbā — bija jāturpina ceļojums nekurinātos lopu vagonos uz Ventspils koncentrācijas nometni, no kurienes daži atgriezās pēc 3—4 mēnešiem, bet daži tikai pēc Latvijas valsts proklamēšanas, un daži — neatgriezās nekad, jo vienā otrā koncentrācijas nometnē apstākļi bija tik šausmīgi un uzturs tik vājš, ka mirstība sasniedza 15 un vairāk proc. Sevišķi slavena ar saviem antisaniāriem apstākļiem un necilvēcīgo režīmu kļuva Pētermuižas nomētne, netālu no Tallinas, kurp visvairāk sūtīja latviešu gūstekņus un politiski aizdomīgas personas no Vidzemes.

Demokratiskajam Blokam un sociāldemokratu partijai pienāca no nometnēm daudz sūdzību un protestu, bet maz ko šīs organizācijas spēja nelaimīgajiem līdzēt. Atminos, ka man vien šādu sūdzību bija sakrājies kāds ducis; tās nodevu 1918. g. rudenī profesoram Šulce-Gevernicam⁹⁾, kas ieradās Rīgā Vā-

cijas valdības uzdevumā, lai noskaidrotu, kāpēc latvieši nav apmierināti ar okupācijas varas radītiem landtagiem un landrātiem un kādu tautas pārstāvību viņi īsti vēlas. Mūsu rezolūcijām un protestiem, kas bija atraduši aizstāvjus Reichstagā, bija zināms panākums: valdība vairs gluži akli neticēja militāro iestāžu ziņojumiem. Kamēr vēl pirms dažiem mēnešiem Berlīnes delegācija zināja Rīgā atrast vienu vienīgu latvieti — adv. A. Krastkalnu, tagad valdības emisārs aicināja pie sevis jau dažādu **polītisku partiju** un organizāciju pārstāvjus, lai tādējādi uzklausītu plašāku aprindu domas un uzskatus par zināmiem jautājumiem, piem. par vēlšanu likumu. Sociāldemokrātijas pārstāvji paskaidroja vācu profesoram, ka pēc viņu partijas domām, organam, kas lemtu par Latvijas valsts iekārtu, jābūt ievēlētam vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Cik atminos, demokrātu partijas pārstāvis A. Deglavs pievienojās s.-d.. ieskatam, kamēr Latv. pagaidu Nacionālās Padomes pārstāvis Arv. Bergs izsacījās, ka šis jautājums viņa organizācijā **vēl nav izlemts**. Man jāatzīstas, ka par šādu paziņojumu toreiz biju ļoti pārsteigts: man izlikās neticami, ka tik svarīgs jautājums gada laikā nebūtu N. P.-ē pārrunāts un izlemts¹⁰). Demokrātiskajam Blokam tas ietilpa kopdarbības platformā.

Prof. Šulce-Gevernica ierašanās Rīgā sakrita — ja nemaldos — laika ziņā ar notikušajām pārmaiņām Berlīnes valdībā. Vācijas rietumfrontē bija cietusi ievērojamus zaudējumus. Militārai krīzei sekoja arī politiska krīze Berlīnē. Grāfa Hertlinga vietā par valsts kancleru bija iecelts Bādenes princis Maksis, kas 5. oktobrī Reichstaga sēdē bija deklarējis arī jaunās valdības viedokli Baltijas jautājumā, paziņodams, ka „Vācijas valdība jo sevišķi vēlas radīt tūdaļ Baltijas zemēs, Lietuvā un Polijā uz **plašiem pamatiem** dibinātu tautas pārstāvību¹¹). Lai tas būtu iespējams, mēs nekavējoties gribam sekmēt **civilpārvaldes** izešanu.” Valdības emisāram vajadzēja noskaidrot uz vietas, uz cik plašiem pamatiem dibinātu tautas pārstāvību vēlas latvieši, un viņš bija laimīgs, jo nu varēja ziņot valsts kancleram, ka dažas lielas organizācijas nav vēl skaidrībā par šo jautājumu.

Un kas pa to starpu notiek Rīgā?

Izmantodama ķeizara Vilhelma 1918. g. 22. septembra aktu, ar ko Vācijas valsts atzinusi Vidzemi, Igauniju, Rīgu

un Sāmsalu par patstāvīgiem brīviem apgabaliem, 19. un 20. oktobrī Rīgas pili sanāk uz sēdi Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienoto zemes padomju (landrātu) **pastāvīga komisija**, kas, atsaukdamās uz šo Vilhelma aktu, vienbalsīgi nolemj:

„1. Par šo zemju suverēnās varas nesēju atzīt 22. septembra atzišanas aktā minēto Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienoto Zemes padomi, kurās **izpildu organs** ir š. g. 12. aprīlī Zemes padomē ievēlētā **patstāvīgā komisija**;

2. nekavējoties spert soļus, lai apvienotu Baltiju vienā konstitucionāli-monarchistiskā valstī. Lai to sasniegtu, arī Kurzemes Zemes padomi uzaicināt iestāties apvienotā Zemes padomē. Tā sastādītai **Baltijas Zemes padomei** likt priekšā: a) sastādīt **Zemes Komiteju** no visu iedzīvotāju aprindām un visu tautību pārstāvjiem; tai visdrīzākā laikā jāizstrādā **Baltijas valsts satversme**; b) sastādīt **Baltijas pagaidu valdību**;

3. lūgt Vāciju, saskaņā ar Zemes padomes š. g. 12. aprīlī izteikto vēlēšanos: a) Baltijai arī turpmāk nodrošināt militāru apsardzību; b) lai vācu iestādes turpina šē darboties, kamēr zemes pārvaldi uzņemsies pašas Baltijas valsts iestādes;

4. **pienācīgā vietā protestēt pret to, ka par Baltijas pārstāvjiem uzodas personas, kurām uz to nav tiesisku pilnvaru, kā tas nesen noticis.**”

Ikviens sapratīs, pret ko augstie kungi nolēmuši protestēt „pienācīgā vietā.”

No visa paliek iespajds, it kā vācu kungiem zeme degtu zem kājām. Jānodibina apvienota **Baltijas valsts** un jāglābj ar drīzu satversmes izstrādāšanu vēl tas, kas glābjams! Kurzemes Zemes padome piekrit pārējo triju apvienoto padomju priekšlikumam, neiestājoties to apvienībā, un paziņo, ka ir gatava piedalīties „no visām iedzīvotāju šķirām un no visām tautībām sastāvošā „Landesausschussā”, kam steidzīgi jāizstrādā Baltijas satversme. Bet, ak nelaime! 5. nov. apvienotās Zemes padomes priekšsēdim baronam Pilaram fon Pichlavam jāatzīstas, ka prezidija mēģinājumi „stāties sakaros ar plašākām iedzīvotāju aprindām, lai to vadītājas personas pamudinātu uz kopdarbību pie svarīgā dzimtenes nākotnes uzdevuma — diemžēl, bijuši bez panākumiem,” un ka šī nepaklausība „apdraud apvienotās Baltijas valsts rašanos.”

Bet lai gan pati Baltijas valsts rašanās ir apdraudēta, ap-

vienotā Zemes padome jau iecēlusi (saskaņā ar p. 2. pk. b.) kaut ko līdzīgu valdībai un nosaukusi to par **Baltijas pārvaldi**; par pastāvīgiem locekļiem tajā nozīmēti šādi kungi: barons Pilars fon Pichlavs, V. fon Bulmerings, E. Hepners, G. Jiirmans (ig.), L. Kārs-Kērs (ig.), I. Blaus (latv.), A. Krastkalns (latv.), un R. Tavraska. Par vietniekiem nozīmēti: Fr. fon Samsons, adv. J. Purgals (latv.) un māc. Nurms (ig.).

Neraugoties uz lielo skubu, kādā mūsu muižnieki ar Vācijas valdības piepalīdzību kala jauno Baltijas valsti, notikumi rietumfrontē taču aizsteidzās priekšā arī šiem beidzamajiem okupācijas laikmeta mēģinājumiem piesliet Igauniju un Latviju Vācijai. Sabruka vācu armija un sabrūkot aizrāva sev līdzī Vācijas un Austrijas ķeizaru troņus un atbrīvoja ceļu daudzām apspiestām tautām uz savu patstāvīgu valstu nodibināšanu, kļūt tām no vēstures objektiem par vēstures subjektiem.

Pēc Brestļitovskas papildu miera līguma noslēgšanas un lielnieku aiziešanas no Ziemeļlatvijas Rīgā atgriezās liela daļa latviešu sabiedrisko darbinieku; starp tiem bija arī labi daudz Latv. pagaidu Nacionālās Padomes (turpmāk apzīmēsim to ar iniciāliem N. P., Tautas Padomi — ar T. P. un Demokratisko Bloku — ar D. B.) valdes locekļu u. c. darbinieku. Šķita, ka tie visi būs sengaidīti papildu spēki Demokratiskajam Blokam, jo, lai gan N. P. nodibinājās drusku vēlāk nekā D. B. un darbojās vieglākos legālos apstākļos, tomēr tās veiktais propagandas darbs bija ļoti ievērojams, sevišķi N. P. nodaļu tīkls iedvesa mums respektu. Bet, ierodoties N. P. locekļiem Rīgā, mēs novērojām savādo parādību, ka N. P. vadoņi mēģināja saskaldīt mūsu bloku, kas visu laiku cīņās ar vācu okupācijas varu bija cieši turēties kopā, neatkāpjoties no savas bloka pamatos liktās demokrātiskās platformas¹²).

Taisni šī platforma, pēc mūsu ieskata, bija viens no D. B. drošākiem balstiem. Tas apstāklis, ka blokā bija apvienojušās **visas** — arī sociālistiskās — partijas, izņemot lielniekus un Fr. Veinberga Tautas partiju, deva D. B-am lielākas tiesības runāt visas latviešu tautas vārdā nekā N. P-ei, kas nebija panākusi Valkā saprašanos ar sociāldemokrātiem. Un, kā redzējām, pārdzīvojamais laikmets bieži piespieda D. B. runāt visas tautas vārdā. Kāda nozīme, piem., būtu bijusi D. B. izstrādātai un pieņemtai rezolūcijai par neatkarīgo Latviju, ja tā būtu iesniegta Vācijas valsts kancleram un Reichstagam vienīgi zemnieku un

demokratu savienības u. c. sīko pilsonisko grupu vārdā? N. P. vadoņi nojauta šīs bloka priekšrocības, un tā kā apvienošanās ar D. B. visumā nebija iespējama, tad viņi centās piesaistīt savai N. P. vismaz dažas radnieciskās D. B. grupas. Reiz tas N. P.-ei arī izdevās, proti, sastādot un iesniedzot Vācijas valsts kancle-ram 1918. g. 25. oktobrī protesta rezolūciju pret Baltijas muiž-nieku mēģinājumu nodibināt apvienoto Baltijas valsti (apvienoto Zemes padomju 19. un 20. okt. lēmums). Bet šai rezolūcijai, ko parakstījuši N. P. valdes vārdā arī vairāki D. B. locekļi (R. Bēnuss, Sp. Paegle u.c.), mēs sastopam rupjus faktu sagrozījumu-
mus. Piem., apgalvots, ka D.B. apvienojies ar N.P., kopā nosau-
coties par „Latviešu Nacionālo Padomi.” **Par apvienošanos D. B. nekad nav lēmis, un tāda apvienošanās faktiski arī nekad nav notikusi¹³.**

Bet ja tās pašas rezolūcijas 2. p. Nacionālā Padome pa-
skaidro, ka tā „prasa sev: a) Latvijas pārvaldību līdz pagaidu
valdības un nacionālās armijas nodibināšanai un b) pagaidu
valdības nodibināšanu, ko **ieceltu** drīzumā sasaukamā **Nacionālās
Padomes pilnsapulce**, tad mēs saprotam, kāpēc bija vajadzīgs
min. faktu sagrozījums: N. P. vadoņi gribēja kaut dažas nedēļas
palepoties ar to, ka N. P. pārvaldījusi Latviju līdz pagaidu val-
dības nodibināšanai. Mēs zinām, ka arī šis godkārīgo N. P. va-
doņu sapnis nepiepildījās¹⁴).

Pēc abu organizāciju fiktīvās „vienošanās” sarunas par
apvienošanos uzsāka atkal par jaunu, bet bez panākumiem. So-
ciāldemokrātiem bija principiāli iebildumi pret N. P.; Latv.
demokratu partija uzskatīja daudzas N. P.-ē ietilpstošās argani-
zācijas par „jau savu darbību likvidējušām vai arī savu uzde-
vumu izpildījušām un zaudējušām savu vispārības nozīmi, lai
gan to delegāti vēl arvien atrodas N. P. sastāvā. Tā ir izgadījies,
ka **N. P.-ē šimbrīžam reprezentēta vienīgi latviešu lielpilsonība.**
Pārējām šķirām — un kas mums vissvarīgāk — **latviešu demo-
kratiskām sīkpilsoņu masām tur nav savas pārstāvības.”**

Sabrukumam vācu armijas rietumfrontē seko 9. novembra
revolūcija Vācijā, kas rada lielu sajukumu arī šejienes okupāci-
jas varas iestādēs. Virsnieki un zaldāti sapņo, kā ātrāk tikt
mājās. **Tiem, kas sapņojuši par neatkarīgo Latvijas valsti, jā-
gatavojas uz valsts varas faktisko pārņemšanu.**

Demokratiskā Blokā ietilpstošās politiskās partijās pama-
zām ieplūduši arī demokratiskie N. P. darbinieki (O. Nonācs, E.

Freivalds, J. Akurāters, A. Kēniņš u.c.). Pirms 17. novembra notiek vēl vairākas paplašinātas bloka sēdes, kurās pārrunā jaunā organa politisko platformu. Šim organam jārealizē neatkarīgās valsts ideja, jāproklamē Latvijas valsts, jāpārņem faktiskā vara un jābūt par suverēnās Latvijas tautas domu izpaudēju.

1918. g. 17. novembrī plkst. 10. vakarā Rīgā, Suvorova (vēlāk Kr. Barona) ielā 3, Rīgas latviešu amatnieku b-bas kases telpās, astoņu latviešu politisko partiju un vienam Latgales pārstāvim vienojoties, nodibinājās šis organs un nosauca sevi par „**Latvijas Tautas Padomi**”¹⁵). Tautas Padomē ietilpa visas tās pašas politiskās partijas, kas visu laiku bija darbojušās Demokratiskajā Blokā: Zemnieku savienība ar 13, Latvijas s.-d. str. partija ar 10, Latviešu demokrātu partija ar 5, Latv. radikāldemokrātu partija ar 4, Sociālistu-revolūcionāru partija ar 3, Latv. republikāņu partija ar 1 un Latv. neatkarības partija ar 1 pārstāvi. No jauna nāca klāt, ja nemaldos, Latv. nacionāldemokrātu partija ar 2 pārstāvjiem. Šie pārstāvji reprezentēja Vidzemi un Rīgu. T. P. dibināšanas sēdē bez tam piedalījās Latgales pārstāvis (A. Kambala). Tālāk piešķīra tiesības Kurzemei un Latgalei, kur pilsoņi vēl nebija organizējušies politiskās partijās, papildināt šo sastāvu: Kurzemei ar 21, Latgalei ar 18 pārstāvjiem. Minoritātu partijas, kuŗas atzina pieņemto T. P. platformu, varēja papildināt T. P. sastāvu, bet to skaits nedrīkstēja pārsniegt 20% no T. P. locekļu kopskaita. Šo provizorisksajai likumdošanas iestādei paredzēto sastāvu attaisnojušas gandrīz visas vēlēšanas. No visa latviešu deputātu skaita T. P.-ē vienai trešdaļai vajadzēja būt no zemniecības, vienai trešdaļai no pārējām pilsoniskajām partijām un vienai trešdaļai no sociālistiskiem novirzieniem. Arī politiskā platforma, ko lika šī jaunā organa pamatos, visumā bija pieskaņota tai platformai, uz kādas norisinājās partiju kopdarbība okupācijas laikā Demokratiskajā Blokā. Zināms, šīnī platformā tagad bija sīkāk formulētas citautiešu tiesības, pilsoniskās brīvības un valsts politiski-saimnieciskā iekārta.

Manas „atmiņas” ir kļuvušas sīkākas un garākas, nekā sākumā biju domājis. Bet varbūt Latvijas vēsturnieks varēs izlobīt no tām kaut ko arī sev. Ikviens, kas būs sekojis manam ļoti nepilnīgajam Demokratiskā Bloka darbības apskatam, būs spiests atzīt, ka **Tautas Padome izauga no Demokratiskā Bloka.**

BEZ DZIMTENES

Memuāru fragmenti

Pēc Somijas izstāšanās no kara, vācu karavīru un mūsu leģionāru atkāpšanās no Volchovas purvjiem, Smoļenskas un Vitebskas krišanas, mūsu 19. divīzija pie Opočkas vēl kādu laiku sargāja Rīgas vārtus, bet Daugavpils un Rīgas ieņemšanu varēja agri vai vēl paredzēt. Krievi pārsteidza vācu vadību ar Daugavpils apiešanu, cīņas pie Biržiem izšķīra pa daļai jau Jelgavas-Tilzītes ceļa un pašas Jelgavas likteni. Neatrodot gandrīz nekādu pretestību no vācu puses, krievi straujā triecienā ieņēma Jelgavu un līdz ar to atradās jau vācu aizmugurē. Rīga bija apdraudēta no trim pusēm.

Šai laikā Rīgā esošie Latvijas Centrālās Padomes locekļi it nopietni sāka pārrunāt jautājumu, ka dažiem tās locekļiem būtu jāpārceļas uz Zviedriju un, ja tas būtu nepieciešams, jāproklamē neatkarīgās Latvijas atjaunošana uz 1922. g. satversmes pamatiem. Par ministru prezidentu izraudzīja Gestapo apcietināto profesoru Konstantīnu Čaksti, kas tobrīd kopā ar dažiem citiem LCP prezidija locekļiem (L. Sēju un Br. Kalniņu) atradās Salspils nomētņē. Ja K. Čaksti drīzumā neatbrīvotu, viņa vietu vajadzētu ieņemt senātoram M. Čakstem, kas nesen bija atbrīvots no apcietinājuma. Šos lēmumus apstiprināja LCP sēdē (sept. sākumā) Saeimas priekšsēdis un valsts prezidenta vietnieks Dr. P. Kalniņš. Pēdējam lika priekšā drošības labad izceļot pēc iespējas drīzāk uz Zviedriju. Cerēja, ka viņam varbūt izdosies, stājoties sakarā ar Zviedrijas Sarkano Krustu, dabūt Vācijas piekrišanu sieviešu un bērnu evakuācijai vispēdējā brīdī no Rīgas uz Zviedriju.

Negribēju darīt zināmu savu aizbraukšanu, jo tad vācu iestādes varētu to aizkavēt. Aizbraukšanu no Rīgas nolikām uz 9. septembri. Tā bija pēdējā diena, kad bez sevišķām izbraukšanas atļaujām varēja izlietot jūrmalas dzelzceļu līdz Ķemeriem. Visnepieciešamāko mantu iesaiņošana bija pavisā, satraukta. Pēdējā brīdī vēl ieradās no Lietuvas mūsu sakarnieks Briedis, kas bija atmucis uz Rīgu, nevēlēdamies palikt pie komunistiem. Mēs likām viņam priekšā braukt līdzī, jo zinājām, ka lietuviešiem Zviedrijā maz pārstāvju, un Br. varēja tur noderēt. Izbraucām agrā ritā no

Meža parka, kur bijām nodzīvojuši 18 gadus. Bez pavadoņiem un puķēm. Uz staciju mūs aizveda kāds patients. Bija dzestrš rīts, uz jumtiem un zāles viegla sarma. Šķiršanās no bērniem bija grūta. Vedekla ar bērniem pagaidām palika, gribēja nogaidīt, kas notiks ar Brūno, kuŗu taisijās no Salaspils nometnes pārvest uz Vāciju. Man izdevās no viņa pirms dažām dienām atvadīties Gestapo mītnē, Reimersa ielā, kur viņi abi ar K. Čaksti bija atvesti arestantu tērpā. Vai tā bija mana pēdējā atvadīšanās no dēla? No lielā, plecīgā profesora, kā izrādās, tur atvadījos pēdējo reizi. Čakste, vairāku Gestapo aģentu ielenkts, kādā lielā telpā gaidīja uz Brūno. Man rieba, ka arī viņš atvests netirās, nodriskātās arestanta drēbēs, tāpēc izmetu, visiem dzirdot, ironisku piezīmi: „Nekas, profesora kungam piemērots apģērbs!” Čakste jutās neveikls, mazliet savieba seju un sniedza man savu plato delnu, kuŗu es cieši spiedu. Arī Brūno izsacīja savu sašutumu, ka viņam iedotas tik netīras, salāpītas drēbes un tādās viņus rāda piederīgiem.

Bija svētdienas rīts, kad nonācām Ventspilī un gāju meklēt nozīmēto dzelzceļnieku, kas dzīvoja netālu no stacijas, viens ar savu veco māti. Tas bija partijas biedrs X, tāpat kā pārējie mazās evakuācijas grupas dalībnieki. Es jutos slims, nevarēju nekā ēst un novārgu. Viņa māte, stingra brāļu draudzes piekritēja, sirsnīga un gādīga, vārīja man visādas tējas un pievienoja katrai zāļu devai kādu labu pantīņu vai pamācību. Vairākas dienas, gaidot laivu, nemaz neizgāju uz ielas, jo nevēlējos, ka ventspilniekos sāktu kļīst baumas, ka esmu te ieradies, un varētu rasties visādas aizdomas. Pašreiz katru jaunatbraucēju uzskatīja par tādu, kas grib slepeni doties uz Zviedriju, tāpēc evakuācijas organizētāji bija piekodinājuši ievērot visstingrāko konspirāciju. Tā kā pie X. apgrozījās samērā daudz publikas, tad mūs pārvietoja viņpus Ventas kādā saimnieku atstātā mājā, netālu no jūras. Klaušijāmieš, kā jūra krāc, lūkojāmieš rudens zeltītajos kokos un gaidījām izdevīgu laiku un paziņojumu, ka jāpošas ceļā...¹⁾

*

Dažu labu reizi, sarunājoties ar Vācijā sastaptiem latviešu bēgļiem, man tā vien šķīta, ka viņi, muguru pagriezuši, viens otram jautā: ko gan tie Kalniņi Vācijā meklē? Tāpēc arī daž-

reiz nenocietos un pasacīju, ka neesam šeit brīvprātīgi ieradusies, bet nelaimīga gadījuma pēc, un ka ļoti nožēlojam to brīdi, kad mums un vēl kādiem 50 bēgļiem vajadzēja atstāt zvejnieku motorlaivu un rāpties pa virvju kāpnēm augšā uz vācu kuģa, kurp sekoja kā rotaļbumbas mūsu mantiņu saiņi, lieluma un smaguma ziņā pavisam nepiemēroti milzeņa vēderam. Tāpēc arī vācu virsniekiem atbildējām, ka bēgām no bolševikiem uz mierīgu zemi un nesaprotam, kāpēc vajadzēja apturēt lielo milzeni, lai uzņemtu mazo saujiņu nelaimīgo bēgļu ar viņu mantiņām. Uz to kungiem nebija ko atbildēt. Klusu ciešot, daži piekrita maniem vārdiem, daži mierināja, ka Vācijā arī nebūšot ļauni. Vispārīgi ir uz kuģa, bet sevišķi, piebraucot Gotenhāfenā, pret mums izturējās laipni un ne kā pret gūstekņiem, kādi mēs taču īstenībā bijām. Tikai man personīgi šis brauciens bija ne vien smags morālisks, bet arī fizisks pārdzīvojums. Es jau ilgāku laiku slimoju Rīgā un Ventspilī ar prostatas un pūšļa iekaisumu un biju tik noguris, ka ielīdu ierādītā stūrī un cietu lielas dvēseles un fiziskās sāpes. Es neuztraucos ne mazākā mērā, kad bolševiki sāka no lidmašīnas mūs apmētāt bumbiņām un redzēju inesam mūsu telpā dažus ievainotus karavīrus. Man tobrīd bija vienalga, vai noiet jūras dibenā, vai sasniegt krastu. Uzņēmība atgriezās, kad vajadzēja aizbēgt no nometnes. Un jau visu es jutu pārcietis un biju gatavs uzsākt cīņu ar priekšā stāvošiem grūtumiem tai brīdī, kad varēju Copotā izstiepties gultā. Tur, pa daļai gulšņādams, pa daļai pa ielām un jūrmaal streipuļodams, es pavadīju gandrīz 4 nedēļas. Un taču, pateicoties Klāras un mana jaunā drauga Dr. Paula Neiberga — S.K. slimnīcas chirurga dēla — gādībai, es arī šoreiz izķepurojos, lai gan man iztrūkst vēl no Rīgas svara 11 kg. Tagad jau visi saka, ka es izskatoties kaut cik pēc cilvēka, un es arī pats to sajūtu, lai gan nespēks ir liels vēl arvienu. Esmu pārliecināts, ka atgrieztos arī vecais spēks, ja būtu pieejamas vairāk taukvielu un ja politiskās izredzes kļūtu labākas un nebūtu jāgaida uz izšķirīgiem notikumiem tik pārāk ilgi. Jaunais gads pienāca tāpat ar sirēnu kaucieniem, kā vecais atvadījās. Karš turpinās ar tādu pat mežonību, aprij i mūsu, i Vācijas jaunatni, bez bēgļu dzīves un darba grūtībām mātēm jāpanes vēl šīs ciešanas, un atgriešanās izredzes ir tik tālas un niecīgas . . .

Nelūkojot uz nespēku, vajadzēja sākt strādāt, lai varētu saņemt pārtikas kartītes. Ārstu kamera ierīkoja mani Drēzdenē

pie otra ārsta puslaika darbā. Bet tā kā Drēzdene un Saksija vispār pārpludināta bēgļiem, sevišķi latviešiem, tad kāds landrāts izdeva rīkojumu, ka neviens nedrīkst ārzemniekiem izīrēt dzīvokļus un istabas. Arī mūs ar Klāru ķēra tāds birģermeistara lēmums, kuŗu gan līdz šim vēl nepiemēroja, bet galīgi mūsu dzīvokļa jautājums izšķirts vēl nav. Dzīvojam Elbas augstajā krastā, ārpilsētā, kas skaitās par „klimatischer Kurort.” Šeit istabas izīrē tikai slimniekiem uz 2—3 nedēļām, un tā kā mēs esam nodzīvojuši šai skaistajā vietīnā, kas atgādina Siguldu, jau 8 nedēļas, tad gaidām, ka mūs izliks, un tas mūs stipri nervozē. Mums nebūtu nekas pretī pārcelties uz citurieni, bet ne tagad ziemā . . .²⁾

*

Kopš divi un pus mēnešiem atrodos atkal jaunā Eiropas stūrī, apm. 1500 km no dzimtenes. Angļu un amerikāņu uzlidojumi pilsētām un satiksmes ceļiem pēdējos mēnešos kļuvuši sevišķi graužoši; tie trenc arī mani, tāpat tūkstošiem citu, kas zaudējuši savu dzimtenes kaktiņu, no vienas Vācijas malas uz otru. Mēs esam spiesti arvien no jauna meklēt pajumti un darbu, saņemot nedibinātus pārmetumus no vietējām iestādēm par vieglprātīgu dzīves vietas atstāšanu, uzklaust arvien no jauna tukšas aizbildināšanās frazes no dzīvokļu saimniekiem par telpu trūkumu, kas nobeidzas ar liekulīgu nožēlu, ka nevar izlīdzēt ne ar darbu, ne ar dzīvojamām telpām. Tā tas bija sagrautajā Drēzdenē, tā tas ir manā tagadējā dzīves vietā Lustenavā, pie Bodenas ezera.

Lustenava ir plašs miests ar apm. 10½ tūkstoš iedzīvotājiem, pa pusei zemniekiem, pa pusei amatniekiem un sīksaimniekiem, kas uzcēluši savas mājiņas uz parcelētas zemnieku zemes, izklaidus pa plašo Reinas ielejas galu pie tās ietekas Bodenas ezerā. Lustenavas un apkārtējo miestu plašie dārzi piešķir visai ielejai jauku kolorītu. Pavasaros visa 15 — 20 km platā Reinas ieleja ir viens liels ziedošs dārzs.

Šai dārzā mēs ar Klāru iebraucām no izbumbotās Drēzdenes un Saksijas. Izmocīti pa pārpildītajiem vagoniem, pēc 72 stundu braukšanas un nīkšanas pussagrautās stacijās, ieradāties šeit 5. martā. Kāds miers te valdīja! Ne sirēnu kaucieni, ne motoru rūkoņa mūs vairs neuztrauca. Soļodami pa labi kopto

šoseju, centāmiešiem ieelpot jo dziļi kalnu gaisu un aizmirsām visas ceļa grūtības. Visu laiku mums pretī māja St. Gallenas un Tiroles kalnu sniegotās galotnes un mazās mājiņas pakalnos, kas aicināt aicināja pie sevis. Kāpēc mēs nebijām izvēlējušies jau agrāk sev par mitekli šo vecās Austrijas vistālāko rietumu stūrīti, ko nebija skārušas ne lielgabalu, ne lidmašīnu bumbas? Bija iemesls priecāties, un mēs nolēmām, ja vien būs iespējams, sagaidīt šai klusajā Austrijas stūrīti kara beigas. Un tiklab nemitīgi, visu iznīcinošie uzlidojumi, kā arī Sabiedroto straujā virzīšanās uz austrumiem liecināja, ka arī vācu rietumfrontē iestāsies sabrukums un asiņainā ārprāta beigas ir tuvu.

Sēdot pie sava jumta istabas loga un lūkojoties brīvās Šveices kalnos, bieži esmu kavējies domās pie jautājumiem: kāds būs šī kara beigu cēliens? Vai trīs pasaules verenie sapratīsies līdz kara beigām? Vai pastāvošās domstarpības starp trim imperiālismiem novedīs līdz atklātam konfliktam un jaunam karā? Vai Eiropā atdzims demokrātija, vai pārsvaru ņems komūnisms? Kāds būs Latvijas bēgļu tālākais liktenis? Krievu aizvirzīšanās līdz Elbai un nepiekāpība Polijas un Dienvidslāvijas jautājumos padarīja arī mūsu bēgļus domīgus, satricināja viņu ticību drīzas atgriešanās iespējai.

To es varēju novērot it labi pie saviem 20—30 lustenaviešiem, kas parasti griezās pie manis kā politiķa ar saviem jautājumiem. Viņus uztrauca, piem., Ruzvelta pēkšņā nāve. „Sakait, K. kungs, vai tā neatsauksies nelabvēlīgi uz Latvijas un mūsu nākotni? Ruzvelts taču bija mazo valstu draugs?” Kādus mierinājuma vārdus es varēju teikt tautietim, kas visas savas cerības bija licis uz vienu — kaut arī ļoti iespaidīgu personu, kāds, bez šaubām, bija Ruzvelts? Jā, R. par tādu daudzina, un mazās tautas lika uz viņu lielas cerības, sevišķi kara sākumā un pirms prezidenta vēlēšanām. „Bet no Atlantijas chartas viņš it kā atsacījies!” bija mana atbilde. Uz šīs chartas daudzi no mums būvēja savu nākotni, bet te piepeši to pasludināja par neesošu, vismaz rakstveidā neeksistējošu. Vai Ruzvelta mutvārdu solījumi, ja tādi bijuši, būs saistoši jaunajam prezidentam?

Kādu mierinājumu es varētu dot tiem, kas bija devušies uz Vāciju cerībā, ka Hitlers uzvarēs, vai tiem, kas vēl nesen bija lolojuši cerības, ka mūsu leģionāri atbrīvos Kurzemi? Ko es varēju solīt Zemgales saimniekam, kam mājās nekas nebija galdā trūcis, bet kas tagad, izbeidzoties līdzpaņemtiem krāju-

miem, staigāja sabozies ik rītu uz sabiedrisko piena punktu pēc korteliša vājpiena? Kādas izredzes uz lieliem ienākumiem varēja būt šeit architektam, kas Ulmaņa laikā Latvijā bija cēlis pilis, vai inženierim, kam Latvijā bijis savs ienesīgs uzņēmums? Tiem visiem būs jāsāk dzīve no jauna daudz nelabvēlīgākos apstākļos, ja tie nevarēs tik drīzi atgriezties dzimtenē.

Tā pienāca aprīļa beigas. Franču karaspēks ieņēma robežpilsētu Konstanci. Simtiem bēgļu pārgāja šveices robežu, kur tos novietoja jau iepriekš sagatavotās nometnēs, kamēr noskaidros to personību, lai pēc tam aizsūtītu uz dzimteni. Nu arī mums bija cerība bez kādām atļaujām ietikt šveices teritorijā.

Pienāca vakars un reizē ziņa, ka franču karaspēks šonakt vai rītdien ieņemšot Lustenavu. Kravājām savas nedaudzās mantīņas. Nodomājām izmēģināt laimi un doties vēl tai pašā vakarā uz Hēchstas pārejas vietu. Salikām mantas ratiņos un devāmies ceļā.

Bija silta pirmā maija nakts. Stumjot ratiņus, domas klīda pagātnē, par ko es parasti centos nedomāt. Cik dažādi bijuši šie maija vakari. Atmiņā nāca pirmie iespaidīgie maija svētki Cīrichē pirms 42 gadiem, kad kopā ar Cīriches strādniekiem demonstrējām par 8 stundu darba laiku, par proletāriāta solidaritāti, pret militarismu un karu un par drīzu sociālisma uzvaru.

Kas no visa tā sasniegts šajos 42 gados? Kur pašreiz strādāja tikai 8 stundas dienā? Pat neutrālajās valstīs darba laiks bija garāks par 8 stundām. Proletāriāta solidaritāte sašķīda jau pirmā pasaules kara laikā. Militarisms bija uzplaucis viskrāšņākos ziedos. Zem ieročiem jau pa otram lāgam atradās miljoni — uz zemes, uz jūrām un gaisā. Pat niecīgie bruņošanās ierobežošanas mēģinājumi Tautu Savienībā nebija izdevušies. Vienīgais kaut cik pozitīvais pirmā pasaules kara ieguvums — Tautu Savienība — izrādījās nespēcīgs novērst jaunu, vēl briesmīgāku karu, kas bija prasījis jau vairāk par 14 milj. kritušo, un kara beigu cēlienu mēs patlaban pārdzīvojam. Sociālisma uzvaru un nākotnes sociālistisko valsti viens no izcilākajiem tā sludinātājiem, Augusts Bebelis, bija pareģojis pēc apm. 25 gadiem. Tagad bija pagājuši jau 40 gadi. Savus apsvērumus viņš dibināja uz Vācijas sociāldemokrātisko un arodniecisko organizāciju masām, uz internacionālās organizācijās apvienoto spēku. Kas palika pāri no šīm varenajām strādnieku organizācijām, pielietojot pret tām komū-

nisma un nacionālsociālisma apspiešanas metodes? Abas imperiālistiskās valstis, izmantodamas sociālisma izkārtņi, sadragāja ar savām diktatoriskajām metodēm uz demokratiskiem pamatiem uzceltās un demokrātiski vadītās organizācijas un sagādēja pašu sociālisma ideju. Bet sociālisma ideja ir cēla, tā aptver visu cilvēci. To var gan sagandēt, bet ne iznīcināt.

Tādas pārdomas mani nodarbināja šai klusajā maija naktī, ko retumis pārtrauca kāds lielgabala šāviens. Es biju ceļā, lai no jauna meklētu patvērumu brīvajā Šveicē. Vai un kā tā saņems mani vecu, gandrīz darba nespējīgu? Bija pāri pusnaktij, kad mūsu mazā karavāna nonāca Hechstā. Robeža bija slēgta, robežsargi prasīja iebraukšanas vīzas... Pēc dažām dienām nosūtīju vēstuli sūtnim Feldmanim, Bernes parlamenta loceklim R. Grimmam u.c. Lūdzu piepalīdzēt izgādāt man iebraukšanas vīzu. Nezinu, vai šie sūtījumi sasniedza mērķi, bet nu jau ir pagājis mēnesis, un es tālāk par Lustenavu neesmu ticis . . .

*

Lielā, sengaidītā diena pienākusi. Ieroču troksnis aplklusis, asiņainā ārprāta trakošana pārtraukta. Izlikās, it kā gribētu iestāties miera laiks. Tautas atviegloti uzelpo. Kaŗa gūstekņu un no dzimtenes izdzīto, izsalkušo un izmērdēto bari varēs atgriezties mājās pie ražīga darba. Aiz robežas Šveicē par godu pasludinātajam mieram zvana visiem baznīcu zvaniem. Šveices brīvprātīgi demokrātiskās partijas centrālā vadība raksta savā uzsaukumā: „Ja Šveices tauta būs iekšēji stipra, tā varēs turpināt tādu ārpolitiku, kas nodrošinās mūsu stāvokli pasaulē, kas saglabās mums mieru un dos iespēju mūsu zemei palikt par vietu, kur nevainīgi vajātie atradīs patvērumu un no kuŗas cietušām tautām sniegsim palīdzīgu roku.”

Sengaidītā ziņa par mieru mazliet savīļņoja arī mūsu nometni. Franču, itaļu, beļģu, holandiešu, krievu u. c. tautu kaŗa gūstekņi varēs atgriezties dzimtenē, kaut arī izpostītā, kur viņus sagaidīs piederīgie un paziņas. Starptautiskais Sarkanais Krusts piesolījis tiem savu palīdzību. Bet te ir arī ļaudis, kuŗiem šādas iespējas ņemtas, jo dzimtenē tos gaida nežēlīga vara. Tiem vienīgi varētu palīdzēt demokrātiskā Šveice,

uzņemot tos savā pajumtē. Pie šiem nelaimīgajiem, kas dzenāti Vācijā no vienas vietas uz otru, piederam mēs — latvieši, lietuvieši, igauņi. Vai ar varu izdzīti, vai brīvprātīgi meklējuši patvērumu Vācijā — atgriezties dzimtenē mēs nevaram, kamēr tur pastāv Padomju Krievijas diktatūra, bolševiku terrords, ko mūsu tauta mācījās pietiekami pazīt 1940./41. gadā. Bet Šveices valdība, cik sarunā ar Sarkanā Krusta pārstāvjiem verējām noskaidrot, negrib piešķirt mums asīla tiesības, uz kuŗām nupat lepnī atsaucās brīvprātīgi demokratiskā partija savā uzsaukumā tautai. Tāpēc arī mans un pārējo latviešu noskaņojums nebija sevišķi pacīlāts, klausoties Šveices miera zvanos un noraugoties uz viņpus Bodenas ezera gaisā skrejošām raķetēm. Mēs jutāmies kā bāreņi pie dzīru galda . . .³⁾

Gandrīz ar skaudību mēs nolūkojāmies, kā atbrīvo Norvēģiju, Dāniju, kā atgriežas Prāgā Benešs un kā to sagaida, kā atveras Vācijas mocekļu bedres — koncentrācijas nometnes Dachavā, Būchenvaldē, Belzenē u. c. Mūsu zemītei nesmaidīja laime būt atkal brīvai, saņemt savus pasaulē izkaisītos bērņus. Mēs nekā nedzirdam par mūsu štuthofas un citās nometnēs ieslodzīto likteni. Zīnām tikai, ka viens no labākajiem Latvijas dēļiem, prof. K. Čakste, miris ceļā no štuthofas nometnes uz Pucīgu. Un cik tūkstošu neatrodas krievu gūstā, kam draud līdzīgs liktenis? Cik neatdusas Volchovas purvos, Opočkas un Kurzemes laukos, pie Saldus, Dobeles un Liepājas? Kādu lielu prieku mēs varam izjust šais vispārējās gaviļu dienās?

Bez šaubām, arī mūsu piederīgie dzimtenē būs laimīgi, ka vīrs galvām nesprāgs vairs bumbas un miegu vairs netraucēs lidmašīnu rūkoņa. Bet arī latvietis sāks pārdomāt, kā viss tas noticis? Arī viņš agri vai vēlu uzstādīs jautājumu: kas vainīgs pie tā, ka šais četros gados gāja bojā 50% mūsu jaunatnes? Uzvarētāji pašreiz meklē pa malu malām kaŗa noziedzņiekus. Diemžēl, tādi atradīsies arī latviešu vidū. Mēs nevaram noliegt, ka mums bija glaimotāji okupācijas varai no pirmās dienas, kas apmeloja un nodeva pa kreisi un pa labi, tā ka paši vācieši sāka mūs nicināt. Vēlākā laikā uzpeldēja lielāka stila politiski karjēristi un pašlabuma meklētāji, kas ievilināja leģionos un palīdzēja vāciešiem izmantot mūsu jaunatni saviem mērķiem. Šie kaŗa noziedzņieki badu necieta ne okupētājā dzimtenē, ne Vācijā, kā desmitiem tūkstošu citu latviešu. Vai tos ķers taisņības pātaga? Pelnījuši viņi to būtu.

Mēs ar bij. nodokļu dep. dir. Fr. Ķempeli un kundzi dzīvokļiem labi patālu no miesta centra. Pirms kapitulācijas iepretim mūsu dzīvokļiem atradās vācu darba nometne. Kopš 2. maija tā bija pārvērsta par Starptautiskā Sarkanā Krusta nometni. Vairums nometnes iemītnieku bija ungāri un dienvidslavi, bet tur bija ievietoti arī lietuvieši. Nometnes faktiskais rīkotājs un komandants bija Dr. Kairelis, inteliģents lietuvietis, studejis Oksfordā. Ar nometnes lietuviešu palīdzību mēs ar Ķempeli centāmies nodibināt sakarus ar pārējiem iespaidīgajiem Forarlbergas lietuviešiem, kuŗu te bija trīsreiz vairāk nekā latviešu. Jau kopš vācu okupācijas laika mums bija tuvi sakari ar lietuviešiem, kas vispār pretestības kustībā izrādījās daudz aktīvāki nekā latvieši. Tā pēc lietuviešu soc.-dem. ierosinājuma 1943. g. Vasaras svētkos kādās Zemgales mājās sanācām uz pirmo latviešu-lietuviešu soc.-dem. konferenci, lai pārrunātu politisko stāvokli: nostāju pret okupācijas varu, pret brīvprātīgo vervēšanu un triju Baltijas valstu kopējiem mērķiem nākotnē resp. šo valstu atjaunošanas posmā. Latvieši pirmo reizi ierosināja Baltijas valstu konfederācijas jautājumu, kas turpmākajās apspriedēs ieņēma galveno vietu. Jau toreiz vajadzēja atzīt, ka lietuviešu aktivitāte un politiskā nostāja var noderēt latviešiem par paraugu. Viņu politiskās partijas bija nodibinājušas nelegālas organizācijas, izdeva katra savu slepeno laikrakstiņu, kas sniedza ne vien politisku informāciju tautai, bet arī norādījumus, kā izturēties pret okupācijas iestāžu rīkojumiem, kā tos apiet. Lietuvas zemnieki izpildīja obligātās nodevas 16% apmērā, kamēr Latvijas zemnieki nodeva 70%. „Brīvprātīgo” policistu vācieši salasīja Lietuvā pirmajās dienās tikai ap 10.000, leģionu dibināšana izjuka, un divīziju formēšana nobeidzās ar ģen. Pļechaviča un viņa štaba apcietināšanu. Es negribu šeit daudz pakavēties pie neglītās andeles, kas visu vācu okupācijas laiku norisinājās ap mūsu leģioniem un divīzijām un nobeidzās ar latviešu jaunatnes izkaušanu. Tāpēc mēs lietuviešu jaunatni sastapām ik uz soļa Vācijas darba nometnēs, bet mūsējo — ar SS zīmotnēm vācu uniformās, bieži pat ar miroņgalvu pie cepures. Un mēs ģenerālis Bangerskis nekautrējās vēl saņemt pusstundu pirms vācu armijas kapitulācijas no Hitlera sūtņa rokas Kurzemes

pārvaldnieka tituli! Ar to šis ģenerāldirektoru pašapsmiešanās posms Latvijā būtu cienīgi noslēdzies un ģen. Dankers nodevis savas pilnvaras ģen. Bangerskim. Bet vācu kungi vēlējās, lai viņu kalpi — latvieši nospēlē arī šīs traģikomēdijas pēdējo cēlienu, un tas norisinājās pēc vācu priekšraksta Potsdamā, Prūsijas karaļu mītnē, ar smieklīgo „pagaidu valdības” dibināšanu⁴).

Bet atgriezīsimies pie temata. Forarlbergā dzīvoja vairāki izcili lietuviešu darbinieki. Lietuviešu politiskais centrs (Visaugstākā Lietuvas glābšanas komiteja) ar politisko partiju pārstāvjiem atradās Virzburgā. Tur 1945. g. vasarā dzīvoja bij. parlamenta priekšs. inž. Kairis, sūtnis Sidzikausks, prof. Jurgutis, pēdējais min. prez. Abrozevičs u. c. Ar dažiem no viņiem mēs bijām veduši sarunas par triju Baltijas valstu sadarbību Rīgā 1943./44. g. Viņi tagad aicināja mani pie sevis. Es pagaidām nevarēju sekot šim aicinājumam, kamēr nebiju saņēmis atbildi no Šveices iestādēm, no kuŗām ar nepacietību gaidīju iebraukšanas atļauju jau no maija mēneša sākuma. Bet šis laiks prasīja atkal ciešu baltiešu sadarbību.

*

4. jūnijā saņēmu no sūtņa Feldmaņa vēstuli, kas pāris nedēļas bija gulējusi Starptautiskā Sarkanā Krusta birojā Bregencā. Feldmanis ziņoja, ka viņš visus soļus jau spēris, lai izgādātu iebraukšanas vīzas, bet ka lieta nevirzoties tik ātri, kā viņš un mēs to vēlētos. Par to mēs lieku reizi pārliecinājamies nākamajos mēnešos.

Bet otra ziņa Feldmaņa vēstulē mums ar Klāru bija daudz svarīgāka un iepriecinošāka. Sūtnis Feldmanis ziņoja, ka viņš saņēmis vēstuli no mūsu sūtņa Zariņa Londonā, kuŗā tas ziņojis, ka saņēmis vēstuli no mūsu dēla Brūno, par kuŗa likteni mēs bijām ļoti nobažījušies. Brūno atrodoties kādā angļu okupācijas joslas nometnē Neištatē (Šlezvigā-Holšteinā) un esot sveiks un vesels. Tātad laimīgi izglābies! Skriešus pārskrēju mājās, kur abi ar Klāru nobirdinājām dažas prieka asaras. Angļi viņu uzbaņos, un Neištate nav tālu no Dānijas robežas. Gan viss būs labi. Tā bija laimīga diena.

Lustenavas latvieši saņēma pirmo reizi pārtikas papildu devu uz pašiem Jāņiem. Bez tam saņēmām Jāņu svētku sarīko-

šanai no komandanta orderi uz 100 l alus, 50 l vīna, 10 kg maizes, dažiem kg sviesta, gaļas un siera. Komandants arī bija ielūgts, sagaidījām viņu ar Jāņu dziesmām un ozola vainagu. Tā bija maza pārmaiņa mūsu tukšajā, vienmuļīgajā ikdienā. Jaunieši aizmirsās un aizmirsa uz brīdi arī to, kas atstāts dzimtenē. Īstas pārliecības, ka nākošos Jāņus verēsīm sagaidīt dzimtenē, nebija nevienam. Arī man nē. Dziesmas un citu prieks arī mani bija aizkustinājis, un es savas jūtas izteicu mazā uzrunā tautiešiem.

*

Pēc ASV kara departamenta aptuvena aplēsuma, Eiropas tautas pēdējā pasaules karā atstājušas dažādos kara laukos 14 milj. kritušo, 5,5 milj. darba nespējīgu invalidu, 30,5 milj. ievainotu, kas varbūt atgūs darba spējas. Šiem skaitļiem jāpievieno 10,2 milj. kara gūstekņu. Tātad no militāriem sarakstiem svitrojami pavisam 60 milj. cilvēku. Šajos skaitļos neietilpst kara apstākļos cietušie civiliedzīvotāji, bēgļi u. c. Tas pats departaments salīdzina šī kara dzīvā spēka zaudējumus ar pirmā pasaules kara zaudējumiem: 8,5 milj. kritušo, 37 milj. kopzaudējumi. Tātad 31 gadu laikā divos karos Eiropas tautas zaudējušas ap 100 milj. cilvēku tāpēc, ka valstu vadītāju politika bijusi nejēdzīga.

Vai Eiropas tautas no šiem asiņainajiem skaitļiem būs ko mācījušās? Vai jauna kara cēloņi novērsti un Sanfrancisko konferences lēmumi dos nākotnē tautām miera drošību? Tam taču netic neviens kaut cik politiski domājošs cilvēks. Vēl taču nav kara laupījums sadalīts, nav nospraustas robežas ne vecajām, ne jaundibināmām valstīm, pat okupēto apgabalu robežas vēl pārvietojas. Nav izlemti ne tikai mūsu, mazo tautu likteņi, bet gaisā karājas neizšķirti vēl daudzi citi svarīgi jautājumi. Gaisā karājas arī pats nākotnes kara jautājums. Vai Eiropā drīzumā nesāksies jauns karš starp Krieviju un Sabiedrotajiem? Ko nozīmē krievu okupācijas joslas pārvietošanās tālāk uz austrumiem?

Šodien 7. jūlijs. Pagājuši taisni divi mēneši, kopš karš Eiropā beidzies. Es nesēdu pie sava jumta istabas loga, jo nejutos īsti vesels. Es guļu gultā un varu arī tā redzēt pa logu Bregencas un Šveices kalnus. Visi tie zaudējuši savu ziemas

segu, tērpušies vasaras zaļumā. Tie vilina mani vēl vairāk pie sevis. Sevišķi Sentis, kuŗa trīs galotnes vēl sedz sniegs. Vakaros tas sārtojas tik brīnum skaisti norietošās saules gaismā, ka es vēlētos būt tam tuvāk, kāpelēt tur augšā pa klintīm, plūkt alpu rozēs, atgulties zālē, gavigēt kā pirms 42 gadiem un aizmirst visu, kas notiek tur tālumā, tai „bēdu ielejā,” par kādu karš pārvērtis Eiropu. Es jautāju: ko Sabiedrotie šais divos mēnešos veikuši, lai atdzīvinātu kaut lielāko bēdu ieleju — Vāciju? Vai var jau redzēt kaut kontūras uz jaunās Eiropas kartes? Cik nelaimīgo jau ielpo dzimtenes gaisu? . . .

Vai nu ar labu, vai ar draudiem, bet pagaidām krievi iegūst visu, ko vēlas. Un viņu apetīte ir patiešām apbrīnojama...

Kopš Jāņiem es nejutos īsti vesels. Sirds šad tad streikoja, bija jāpaliek gultā. Pa Pēteriem-Pāviliem es vēl pieņēmu viesus, kas man sanesa puķes kā vecos laikos. Mūsu ūdens krūze pildījās rozēm un hortenzijām. Dr. Lietuvietis pirms dažām dienām negaidītā apciemojumā atveda degvīnu un Lillijas ceptu kūku⁵), Klāra uzvārija īstu pupiņu kafiju, un es šo dienu vēl pavadiju, tērzēdam ar viesiem par politiku. Bet īsti vesels nejutos. Cēloni sirds vājumam es meklēju mūsu dzīvoklī, kas nav slīktāks kā dažam labam. Mūsu jumta istabas ir prāvas, labām gultām un mīkstām mēbelēm, bet, kā visās zemnieku mājās, uz augšstāvu ved taisnas, stāvas kāpnes, un temperatūra vasarā pusdienas laikā istabās sniedzas pie 30°C. Svīdām nejēdzīgi caurām dienām. Pie mājas nav nekādas atpūtas vietas, un tā bieži veselās dienas pavadījām šais sutīgajās istabās. Cik arī netaupītos, taču iznāk 4—5 reizes dienā uzkāpt pa stāvajām kāpnēm, ko vārgā sirds vasarā sajūt vairāk nekā ziemā. Turējos, cik varēdams, bet kad sirds vairs naktīs nedeva miera, biju spiests likties gultā un aicināt vietējo ārstu. Neatnāca vietējais, bet kāds jauns kollēga no Vīnes. Arī viņš atrada, ka dzīvoklis nav piemērots manai sirdij un veselībai vispārīgi, un uzrakstīja bez digitāla vēl zīmi dzīvokļu valdei, ka man nepieciešams dzīvoklis apakšstāvā. Bet apakšstāva dzīvokļa vietā ar mokām izdevās dabūt guļamkrēslu!

Tā gulšņājot un apbrīnojot apkārtējo kalnu mainīgās krāsas — cik dažādi zili pelēki tie rītos un cik skaisti rožaini vakaros, saulei noejot, un cik baigi pirms negaisa — man pieņāca priecīga ziņa, ka dēls Brūno atrodas jau pie savas ģimenes Zviedrijā. Vēstule bija rakstīta no Sigtūnas, Zviedrijā, 29.

jūnijā. Mēs bijām priecīgi pārsteigti, ka dēlam tik ātri izdevies nokļūt Zviedrijā, bet, izlasot vēstuli līdz galam, tikai redzējām, ka viņam nācies ne vienreiz vien skatīties nāvei acīs, un ka tad, kad viss licies pārceists un viņš līdz ar biedriem jau atradies Dānijā, pēkšņi sasirdzis ar izsitumu tīfu un nogulējies Kopenhagenas slimnīcā no 13. maija līdz 9. jūnijam. Bet viņš raksta: „Kā redzat, es tomēr piederu pie tiem cilvēkiem, kurus nevar pazudināt un kas galu galā izkļūst no visām grūtībām...”

*

Pienāca jauna vēsturiska diena — 26. jūlijs. Radio izklicda pa visu pasauli, ka Anglijā parlamenta vēlēšanās Strādnieku partija guvusi necerētu uzvaru. Konservatīvo partija galīgi sakauta.

Vēlēšanu rezultāti liecina vispirms, ka angļu tautai karš ir apnicis. Gandrīz visi kara laika ministri vēlēšanās izkrituši.

Nāk tautieši un prasa, kāda būs jaunās valdības nostāja pret krieviem. Es atbildu, ka ārpolitikā nekas negrozīsies, ka leiboristi vispirms izdarīs dziļākas pārgrozības iekšpolitikā, ka angļi vispār nemēdz pēkšņi mainīt ārpolitiku. Mazajām valstīm, kā Latvijai, nekas labs nav gaidāms. Tādi, diemžēl, ir mani līdzšinējie piedzīvojumi.

Vienlaicīgi ar strādnieku valdības nodibināšanos Anglijā, arī Zviedrijā nodibinājusies tīri sociāldemokrātiska valdība ar līdzšinējo ministru prezidentu Pēru Albīnu Hansonu priekšgalā. Pēc Reitera aģentūras ziņām, esot paredzama jaunās angļu valdības cieša kopdarbība ar pārējām Eiropas sociālistiskām valdībām. Laikraksta „Dagens Nyheter” korrespondentam bijusi saruna ar Etliju, kas izsacījis, ka viņš turpināšot Hendersona politiku, t. i., rūpēšoties ārpolitikā par kolektīvu drošību un starptautisku kopdarbību. Viņš domā, ka angļu strādnieku partijas uzvara noderēšot citām strādnieku partijām par uzmundrinājumu un pacelšot to cīņas sparū.

*

Mēs Lustenavā bijām dzirdējuši, ka Vācijas ziemeļos (Lībēkā) rīkojoties š. g. februārī Potsdamā ar hitleriešu svētību nodibinātā „Latvijas nacionālā komiteja,” kas uzskatot

sevi it kā par Latvijas valdību, iesniedzot memorandus angļu iestādēm, izsniedzot bēgļiem pasēs u.t.t. Es tam negribēju īsti ticēt, jo domāju, ka tādiem vīriem kā ģen. Dankeram, Bangerskim, plkv. Silgailim un tamlīdzīgiem pašreiz vajadzētu vismaz uz laiku nozust no skatuves un nelīst acīs ne angļiem, ne pārējiem Sabiedrotajiem.

Kādā jaukā dienā mans kaimiņš Fr. Ķempelis pārveda dokumentu, kas liecināja, ka divi mūžīgie „troņa tīkotāji”, bij. Ulmaņa ministrs un vācu okupācijas laika „pašpārvaldes” ģenerāldirektors **Alfrēds Valdmanis** un Ulmaņa sabiedrisko lietu ministrs **Alfrēds Bērziņš** nodarbojas ar balsu zvejošanu Vidus- un Dienvidvācijas bēgļu noietnēs. Dokumentam, kuŗa norakstu Ķ. bija dabūjis Bregencā, Sarkanā Krusta pārstāvja švūksta birojā, bija šāds saturs:

„Mēs, apakšā parakstījušies, lūdzam Dr. Alfr. Valdmani pārstāvēt un aizstāvēt Latvijas republikas pilsoņu intereses Sabiedroto augstākās militārās un civīlās iestādēs. Lūdzam Dr. Valdmani noorganizēt Latv. Nacionālās Komitejas prezidiju visā ASV, Anglijas un Francijas okupācijas teritorijā, pieaicinot tajā par locekļiem pēc labākās apziņas tādus darbiniekus, kas atrodas Vācijā un kas var rast vajadzīgo un nepieciešamo uzticību Sabiedroto augstākās militārās un civīlās iestādēs.”

Parakstu vācējs bijis kāds Vilis Skultāns, kas apbraukā noietnes. Tas apgalvojis, ka prezidijā bez Valdmaņa būšot vēl Alfr. Bērziņš, arī V. Bastjānis. Par pēdējo mēs noteikti zinājām, ka tas savu piekrišanu nav devis. Valdmani mēs pazinām kā godkārīgu karjēristu un diktatūras piekritēju. Un kas tad nepazīna Ulmaņa diktatūras laika propagandas ministru Alfr. Bērziņu! Vai patiešām latviešu bēgļu vidū nebija tīrāku cilvēku, kam dāvāt savu uzticību? Pēc mana uzskata, vēl vispār nav īstais laiks nodarboties ar kādas „eksilvaldības” dibināšanu un politisku memorandu iesniegšanu. Ar to varētu tikai kaitēt Latvijas lietai un paskubināt krievus ātrāk panākt Latvijas inkorporācijas atzišanu. Mūsu lietu nevar izšķirt ne Eizenhovers, ne Montgomerijs, ne kāda cita militāra persona. Vienīgi miera konference var glābt Latviju kā neatkarīgu valsti. Patlaban jārīkojas uzmanīgi, vispirms mēģinot atvieglot nelaimīgo leģionāru likteni. Ģen. Bangerska un Nac. Komitejas uzstāšanās jau kaitējusi viņu lietai. Vēl tikai trūktu, lai krievi iejauktos un

pieprasītu visu mūsu karavīru izdošanu. Par to es bažījos visvairāk.

Ja nemaldos, tas bija 28. jūlija rītā, kad pie manis ieradās Švūksts un ziņoja, ka atvedis retu viesi — Valdmaņa kungu. Vai es pieņemšot? Es V. personīgi agrāk nepazīnu, bet pēc visa, ko par viņu zināju, man ne labprāt tikās aicināt viņu augšā. Š. sacīja, ka V. gatavojoties uz gaŗāku sarunu. Tā jau bija uzbāzība. Paredzēju, ka saruna nebūs patikama. Nejutos arī vēl isti vesels. Bet likās nepieklājīgi nepieņemt cilvēku, kas tik tālu braucis. Švūksts aizbrauca, bet manā jumta istabā ieradās jauns, gadus 35 vecs jauneklis zaļā vāmzī un pelēkās biksēs. Es viņu saņēmu ne visai laipni. Pateicu tūliņ sākumā, ka negribu ielaisties ar viņu politiskās sarunās divātā un tāpēc pieaicināsim kā trešo personu manu kaimiņu Fr. Ķempeli, viņa agrāko ierēdni finanču ministrijā. Jautāju: kāds viņa brauciena nolūks? Taču ne pēc mana paraksta zem tā zupliķa? V. gribot, lai es viņu uzklausot un tad kā vecāks politiķis spriežot par viņa nodomiem. Labi. Ķempelis šo to atzīmēs.

Valdmanis starp citu stāstīja, ka 11. jūlijā pie viņa ieradies bij. dep. Leja-Lejiņš un bij. tautskolu dir. A. Dravnieks. Vai šie kungi Valdmani aicinājuši tālākā darbā uz Lībeku, vai tā bijusi viņa paša ierosme, tas no Ķempela atzīmēm nav redzams. bet 14. jūlijā V. bijis jau Lībekā, kur noturējis apspriedi kopā ar Potsdamas „valdības” vīriem u. c. (ģen. Bangerskis bijis Goslārā apcietināts, bet plkv. Silgaili un citus virsniekus Bangerskis pirms tam paspējis jau izsēdināt no sava „kabineta”). Apspriedē bez Valdmaņa piedalījušies: prof. Fr. Gulbis, Alfr. Bērziņš, A. Dravnieks, Leja-Lejiņš, Dr. N. Vētra un vēl kādi kungi no Potsdamas komitejas, bet pēdējie, kā Fr. Gulbis vairākkārt uzsvēris, tikai informācijas nolūkā⁶). Apspriede turpinājusies septiņas un pus stundas. Nolēmuši: 1. latviešiem Vācijā resp. okupācijas joslās vajadzīga viena kopēja pārstāvība, „valdība”; 2. šim centram jāatrodas Detmoldā; 3. pārstāvība būtu jārada vēlēšanu ceļā, bet tā kā tas nav iespējams, tad šī misija uzdota prof. Fr. Gulbim un A. Valdmanim; 4. šo pārstāvību ieteikts nosaukt par „Latvijas nacionālo komiteju.” Valdmanis tad nu šai misijā apbraukājot latviešu nometnes un iegriezies arī pie manis kā vecākā politiķa. Žults man mazliet bija pārskrējusi, un es it nopietni mēģināju jaunajam karjēristam iestāstīt, ka pareizāk būtu vispirms apvienot tos septiņus Latvijas Sarkanos Krustus,

kādi te Vācijā radušies, lai radītu bēgļu aprūpei praktiski nepieciešamu organizāciju; no dažādām personām, kas paredzētas nac. komitejas sastāvā, daudzas jāsvītro kā nepiemērotas, jo tās var kompromitēt „augsto iestādi”; ar politiskiem jautājumiem bēgļu organizācijai nav ieteicams nodarboties; politiskie memorandi būtu pagaidām jāvirza uz mūsu sūtniecībām Vašingtonā, Londonā un Stokholmā. Pēc dažām stundām pie manis ieradās arī bij. dep. A. Klīve, kas aizstāvēja tādus pat uzskatus. Valdmanis aizbrauca no manis manāmi neapmierināts un, kā dzirdu, no savas „misijas” nav atsacījies. 7).

*

Padomju Krievijas kara pieteikšana Japānai 8. augustā neatstāja tik lielu sensācionālu iespaidu kā ASV prezidenta Trūmena paziņojums 7. augustā par jaunas sprāgstbumbas pielietošanu pret Japānu.

Bez šaubām, pagaidām jaunais spridzeklis ne vien piespiedīs Japānu kapitulēt visdrīzākā laikā, bet var noderēt ASValstīm pie visu svarīgo, vēl Potsdamā neizšķirto jautājumu kārtošanas pēc savas gribas. Uz to tagad cer arī viena daļa manu tautiešu, kas visu cenšas iztulkot sev par labu. Es no savas puses gribu piezīmēt: ja Trūmena kungam ātombumbas trumpa bija jau rokā Potsdamas konferencē, kāpēc tad viņš ar tās palīdzību jau tur neierobežoja Krievijas apetīti? Viens ir skaidrs: tagad notiksies ir techniķu, ir ķīmiķu starpā vislielākā sacensība un tai pašā laikā arī internacionālo spiegu starpā, lai atklātu šī svarīgā ieroča sastāvdaļu un ražošanas noslēpumus. Parasti ir grūti noslēpt tādas lietas. Un ja nu vēl dažām valstīm izdodas iegūt šo ieroci? Tad notiks tas, ko raksta „New York Times” militārais lietpratējs Boldvīns: „Mēs ieguvām vakar uzvaru Pacifikā, bet mēs izsējām vētru. Ātomteorija var mūs ievadīt jaunā, gaišākā pasaulē, kur cilvēki dzīvo kā brāļi, vai arī zem bumbu un raķešu lādiņiem kļūsim par alu iemītniekiem. Ja šādi izgudrojumi, kas visu spēj iznīcināt, nonāk neaprobežotu diktatoru rokās, tad varam būt droši, ka pēc neilga laika atradīsimies klinšu alās tāpat kā tagad zem pilsētu drupām. Jāatzīstas, ka cilvēku sabiedrība vēl nav sasniegusi tādu briedumu, lai varētu tai uzticēt neierobežoti brīvu rīcību ar dabas spēkiem.” Angļu laikr. „Daily Telegraph” arī nāk pie pesimistiska slēdziena par

jauno ieroci: „Pasaule pati sevi iznīcinās, ja vispārībai kļūs zināmi šīs bumbas ražošanas noslēpumi.” Un citi angļu laikraksti piebilst, ka bumbas ražošanas noslēpumus ilgotnēm neizdosies nosargāt. Ja šis kaŗš ar saviem supercietokšņiem gala rezultātā deva kaut ko līdzīgu Eiropas bojā ejai, vai tad jaunā ātombumba nevar mums sagādāt pasaules bojā eju? Trūmens ar Čerčilu gan ir pretējās domās: Trūmens redz ātombumbā „svarīgu elementu miera sargāšanai,” bet Čerčils — „varenu līdzekli, kā nodrošināt visā pasaulē tiesības un kārtību.”

7. augustā Trūmens vēstīja pasaulei par jauno ieroci un pavēlēja nomest pirmo ātombumbu uz Japānu, tad vēl otru. 8. augustā Molotovs pieteica kaŗu Japānai, un jau 13. augustā pienāca ziņa, ka arī Japāna kapitulējusi bez noteikumiem.

Neraugoties uz visām pieklājības frazēm, kas, sakarā ar Krievijas iestāšanos kaŗā pret Japānu, atskan no prezidentu mutēm Anglijā un Amerikā, nevar būt divu domu, ka Japānu piespieda kapitulēt ātombumba, nevis Krievijas kaŗa pieteikums.

Starp citu jāpiezīmē, ka reti kāda ziņa Maskavā radījusi tādu sensaciju kā ātombumbas nomešana uz Hirošimu. „United Press” telegrafē, ka krievi bijuši sagatavoti uz visu ko citu, tikai ne uz šādu prezidenta Trūmena paziņojumu⁸).

PIEZĪMES

Dr. P. Kalniņš kā publicists savā mūžā, līdztekus profesionālā ārsta, politiska cīnītāja un valstsvīra pienākumiem, ir paveicis ievērojamu darbu. Kā jaunstrāvnieku „Dienas Lapas” un pēc tam nelegālās „Cīņas” rakstu autors un redaktors viņš reagējis uz visiem tā laikmeta aktuāliem sabiedriski-politiskajiem jautājumiem. Emigrācijas laikā viņš rakstījis Šveices un Vācijas sociālistiskajos laikrakstos un žurnālos, galvenām kārtām sniedzams vērtīgu informāciju Rietumeiropas tautām par latviešu strādnieku kustību un 1905. g. revolūcionārajām cīņām. Pat vēlāk, ieņemdam atbildīgo Latvijas Saeimas priekšsēža posteni, viņš šad tad tvēra spalvu rokā, lai izteiktu savas domas par vienu otru sabiedriski nozīmīgu jautājumu, neaizmirdams arī tautas veselības aizsardzību (piem., žurnālā „Domas” iespiests viņa raksts „Kokaīns”, kad šī nelegāli ievazātā narkotiskā viela sāka nopietni apdraudēt toreizējo pēckara psichozi iestīgušo jaunatni). Beidzot, savā pēdējā trimdā (1944.—45.), it kā paredzēdams, ka mūža dienas skaitītas, viņš, dažkārt slimības gultā gulēdams, aizgūtnēm vien rakstīja plaši pasāktus memuārus. Diemžēl, tie palika nepabeigti, lai gan viņš rakstīja, kamēr vien rokas kustējās.

Ne trimdas apstākļi, nedz šī piemiņas izdevuma apmēri neatļauj vienkopus savākt visus Dr. P. Kalniņa vērtīgos publicistikas darbus. Tāpēc šīnī rakstu krājumā no daudzajiem Dr. P. Kalniņa rakstiem uzņemti tikai trīs, kas raksturo viņa publicistikas temperamentu, domu spraigumu un mazliet paskarbo, bet allaž lietišķo stilu un faktiem bagāto vielas apgaismojumu. Bez tam, šie raksti paši par sevi ir arī **triju dažādu laikmetu dokumenti**, kas mūsu sabiedriski-politiskajā un vēsturiskajā literātūrā aizmirsti, noklusēti vai vispār atklātībā nav pazīstami.

Piezīmēs pie atsevišķiem rakstiem turpmāk sniegti īsi norādījumi par sacerēšanas laiku, iespīšanu u.t.t. Bez tam doti īsi paskaidrojumi pie teksta (sk. cīparas tekstā kā norādi uz attiecīgu piezīmi).

DAŽI LATVIEŠU REVOLŪCIONĀRĀS KUSTĪBAS DOKUMENTI

Raksts sacerēts 1906. g. sākumā, pēc tam, kad 1906. g. janvārī, soda ekspedīcijām jau trakojojot Latvijā, Dr. P. Kalniņš bija devies otro reizi trimdā un vispirms apmeties Berlīnē. Raksts ar pseudonīmu „**P. Kleinbergs**” iespiests **K. Kautska** redīgētājā vācu soc.-dem.

žurnāla „Die Neue Zeit” 1906. g. marta burtņicā (760—766. lpp.) ar virsrakstu: „Einige Dokumente aus der lettischen revolutionären Bewegung.” Pēc tam šis raksts P. Dauges tulkojumā tai pašā gadā iznācis Maskavā krievu valodā atsevišķā brošūrā (P. K.: Revolucionāra socialdemokrātija v Pribaltijskom kraje). Latviski šis raksts parādās atklātībā pirmo reizi (ši r. kr. rediģētāja tulkojumā).

1) Tai pašā 1906. g. Dr. P. Kalniņš vairākkārt sniedzis korespondences vācu soc.-dem. partijas oficiozā „Vorwärts” par notikumiem Latvijā.

2) „Kreuzzeitung” — vācu muižnieku subsidēts, politiski retacionārs laikraksts; „Frankfurter Zeitung” — liberāls vācu laikraksts.

3) „Düna Zeitung” — Baltijas vācu muižnieku un lielkapitālistu subsidēts, reakcionārs un latviešiem naidīgs laikraksts, iznāca Rīgā.

4) Viens no galvenajiem iniciātoriem Latvijas pagastu delegātu kongresa (tas dažkārt dēvēts arī par „zemnieku kongresu”) sasaukšanā bija Kokneses pag. rakstvedis J. Kroders, kam kaŗa tiesa pēc tam piesprieda mūŗa spaidu darbus (atbrīvots 1917. g. revolūcijas dienās, miris Krievijā).

5) Pēc Dr. P. K. norādījuma, šis rezolūcijas iespiestas „Dienas Lapā,” 1905. g. 258. n-rā.

6) Turpat.

7) Mācības skolās „pēc jaunās programmas” nozīmēja 1905. g. novembra beigās notikuŗā Latvijas skolotāju kongresa lēmumu izpildīšanu: mācības visos priekŗmetos pasniedzamas latvieŗu valodā; mācības vielai bija izstrādāta jauna, paplaŗināta un modernizēta programma.

8) „Dienas Lapa,” 1905., 258.

9) Latvijas soc.-dem. str. partijas centrālorgana (Federatīvās komitejas) pārstāvji, kas parasti uzturējuŗi sakarus ar citiem revolucionārā laikmeta centrālorganiem, parasti bijuŗi J. Asaris un J. Jansons (Brauns). Œinī sēdē izstrādātais uzsaukuma teksts liek domāt, ka pēdējais bijis viens no uzsaukuma līdzautoriem.

10) Pēc Dr. P. K. norādījuma, uzsaukums iespiests „Pēterburgas Avīzes” 1906. g. 7. n-rā. Œī uzsaukuma teksts, ko Dr. P. Kalniņš pasniedzis savā rakstā, ir ļoti svarīgs laikmeta dokuments. Diemŗēl, mūsu vēsturnieki, kas rakstījuŗi par 1905. g. revolūciju, to pilnīgi noklusējuŗi, lai gan tajā, kauŗu sasteigtā un elementārā formulējumā, atrodama revolucionārās Latvijas pašvaldības satversme,

politiskā un agrārā programma. Tas ir arī dokuments, kas liecina, cik apdomīgi un mēreni savās prasībās bijuši 1905. g. revolūcionāri. Šinī uzsaukumā izteiktās prasības, ko formulējuši L. s.-d. str. partijas pārstāvji kopā ar pagastu delegātu centrālbiroju, salīdzinot ar Latvijas Satversmes sapulces izstrādāto agrārās reformas likumu, bijušas daudz mērenākas un saudzīgākas pret muižniekiem. Beidzot, šis uzsaukums atspoguļo arī to izmisumu, ar kādu 1905. g. revolūcionāri, jau trakojojot soda ekspedīcijām, pūlējušies aizstāvēt jauno zemes iekārtu, tautas tiesības un brīvību.

KĀ IZAUGA TAUTAS PADOME

Raksts sacerēts 1928. gadā neatkarīgās Latvijas 10 gadu jubilejas izdevumam: „**Latvijas Republika 10 pastāvēšanas gados,**” Dr. **A. Bīlmaņa** redakcijā, Rīgā, 1928. (54.—59. lpp.) Saīsinātā veidā tas ievietots L. s.-d. str. p. Ā.K. izdotajā **Partijas bijetenā**, Stokholmā, 1951. g. 11./12. n-rā. Šinī rakstu krājumā tas ievietots ar pilnu tekstu.

1) 1917. g. revolūcijas laikā latviešu lielinieki vēl nebija galīgi atšķēlušies no vecās soc.-dem. str. partijas, bet starp abām frakcijām (lieliniekiem un maziniekiem) pastāvēja dziļa plaīsa programmas un taktikas jautājumos. 1918. g. maijā latv. lielinieki galīgi sašķēla veco partiju, pieslēdamies krievu komunistiem, un kopš tā laika atjaunotā Latvijas soc.-dem. str. partija turpinājusi savu darbību demokrātiskā sociālisma garā.

2) Demokrātiskā Bloka nodibināšanas diena nav precīzi konstatējama, bet tā katrā ziņā notikusi pirms 1917. g. 23. septembra, kad datēts D.B. pirmais memorands Rīgas kaŗa gubernātoram. Turpretī Latv. pag. Nacionālās Padomes organizācijas komiteja sastādījusi 1917. g. 2. oktobrī, un N. P. pirmā sesija Valkā notikusi 17—19. novembrī (Latv. Konv. Vārdn. XI — L. p. Nac. Padome).

3) D.B. 1917. g. 23. septembra memorands ir pirmā latviešu sabiedrības pārstāvju atklāti izteiktā prasība pēc Latvijas pašnolemšanās tiesībām.

4) Opozīcija vācu soc.-dem. str. partijā pret Reichstaga s.-d. frakcijas vairākumu, kas atbalstīja valdības imperiālistisko politiku, balsojot par kaŗa kredītiem, sākās jau 1914. g.; Štutgartē jau 1914. g. beigās nodibinājās pirmā vācu neatkarīgo sociālistu organizācija. Reichstaga s.-d. frakcijā visus kaŗa gadus turpinājās iekšēja cīņa; 1915. g. beigās partijas vairākuma virzienu aizstāvēja 67, bet opozīcijā bija pārgājuši 43 dep. 1917. g. janvārī opozīcionāri sasauca konferenci valsts mērogā, pēc kam oficiāli nodibinājās Vācijas neat-

karīgo sociālistu partija (USPD), un tā pastāvēja arī vēl pirmajos pēckara gados, līdz daļa neatkarīgo pieslējās komunistiem, bet vairums atgriezās vecajā partijā (Wilhelm Keil: Erlebnisse eines sozialdemokraten, I, Stuttgart 1947., 322.—333.).

5) Dr. Vēžnieks—kāds Kurzemes vidienas ārsts, ko okupācijas vara bija izraudzījusi par „latviešu pārstāvi” Kurzemes „landtagā”, kas prasīja Kurzemes pievienošanu Vācijai.

6) Ar Brestļitovskas pamiera līgumu 1918. g. 3. martā Vācija piespieda Padomju Krieviju atzīt Kurzemes atdalīšanu no Krievijas, bet ar 1918. g. 27. augusta nolīguma papildinājumiem tā atteicās arī no Vidzemes un Igaunijas.

7) Latviešu organizāciju pārstāvju 1917. g. 30. jūlija rezolūcijas teksts atrodams arī prof. N. N. (A. Spekkes) Latvijas vēstures 1948. g. latviskā izdevumā, (290.—291. lpp.); bet tā kā šī grāmata ir tulkojums no manuskripta svešā valodā, tad par autentisku pieņemams Dr. P. Kalniņa kā līdzautora pasniegtais noraksta tulkojuma teksts.

8) D.B. otrā memoranda formulējums ir daudz noteiktāks par 1917. g. 23. sept. iesniegumu, jo te jau Latvijas neatkarība nostādīta par „nenoraidāmu prasību.” Tā patiešām ir „Latvijas neatkarības rezolūcija”.

9) Prof. Šulce-Governics — pazīstams vācu tautsaimniecības teorētiķis.

10) Latv. pag. Nac. Padomes 1917. g. 17.—19 nov. Valkas sesijas deklarācijā sacīts: „Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo kārtību noteiks satversmes sapulce un tautas plebiscīts” (Latv. Konv. Vārdn. XI). Kādā veidā organizējama tautas pārstāvība (satv. sapulce), tas tur tiešām nav sacīts!

11) Bavārijas prinča Makša ministru kabinets, ko ķeizars bija apstiprinājis 1918. g. 2. oktobrī, bija daudz liberālāks par iepriekšējā kanclera Hertlinga valdību: tas bija sastādīts no progresīstiem, centristiem un vairākuma soc.-dem. pārstāvjiem (šeidemanis, Bauers, Dāvids, Šmits), bez konservatīvajiem un agrāriešiem. Princis Maksis nekavējoties griezās pie ASV prezidenta Vilsona ar lūgumu pēc ieroču pamiera (W. Keil: Erlebnisse eines Sozialdemokraten. I, 453.—458.) Tā kā Vilsons jau 1918. g. janvārī savos „14 punktos” bija deklarējis vadlīnijas Eiropas politiskai nokārtošanai, st. c. uzsvērot arī tautu pašnolemšanās principu, tad saprotams, ka šīs Vācijas valdības emisāram prof. Šulce-Governicam bija svarīgs uz-

devums Baltijā. Diemžēl, tas atrada Latvijā vēl dažu politiski nesagatavotu „tautas pārstāvi,” kāds izrādījās L. pag. Nac. Padomes loc. Arv. Bergs, kas nezināja pateikt, kā Latvijas valsti organizēt, atrunādamies ar to, ka viņa organizācijā tas „vēl nav izlemts”.

12) Daži autori apgalvojuši, it kā Latv. pag. Nac. Padome savā pirmajā sesijā Valkā, 1917. g. 17.—19. nov. jau proklamējusi Latvijas valsts neatkarību. Šādi apgalvojumi ir vēsturiska nepatiesība, juridisks nonsens un 1918. g. 18. novembra akta nepamatota noniecināšana: N.P. Valkas lēmums atkārtoti pirms tam jau D.B. otrā memorandā izteikto prasību, un tam arī piešķirama tikai „neatkarības rezolūcijas” nozīme, jo tas nav ietverts pienācīgā valststiesiska akta formulējumā, tās teksts arī nav tautā publicēts (tikai K. Skalbes sastādīts uzsaukums, kurā atstāstījuma veidā paziņots, ka nodibinājusies L. p. Nac. Padome un ka tā prasa Latvijas neatkarību). N.P. pati arī sapratusi šo lēmumu tikai kā programmātisku prasību, kā tas redzams no N.P. otrā sesijā Pēterpilī, 1918. g. 17. janv., Z. Meijerovica teiktās runas: „L. p. N.P. minimums ir Latvijas nedalamība, maksimums — Latvijas republika” (Latv. Konv. Vārdn. XI). Valststiesiskam aktam nemēdz būt ne minimums, ne maksimums, tas ir absolūts. Vēl trešās sesijas (1918. g. 26.—28. jūn.) lēmumu 1. p. atkārtoti: „Latv. p. Nac. Padomes prasība pēc neatkarīgas Latvijas...” (Latv. Konv. Vārdn. XI). Tātad joprojām tikai prasība. Bet kur tad palikusi neatkarības „proklamēšana” Valkā?

13) Prof. N.N. (A. Spekes) Latvijas vēsturē (292. lpp.) sacīts: „17. novembrī abas šīs organizācijas (D.B. un N.P.) nodibināja kopēji jaunu Tautas Padomi.” Arī tas nav gluži precīzi pateikts. Prof. A. Švābe (Latvju Enciklopēdija I — Brīvības cīņas), līdzīgi Dr. P. Kalniņa notikumu norises apgaismojumam, arī konstatējis, ka nekāda D.B. un N.P. apvienošanās nav notikusi.

14) Nenoliedzot N.P. nozīmi Latvijas neatkarības sagatavošanā, pieminams, ka N.P. savā trešajā sesijā Pēterpilī, 1918. g. 26.—28. jūnijā, nolēma delegēt uz ārzemēm savu ārlietu nod. vadītāju Z. Meijerovicu, kas 4. augustā nodibināja Latvijas informācijas biroju Stokholmā, 23. oktobrī panāca audienci pie Anglijas ārlietu min. Balfura un 11. novembrī saņēma no tā Latvijas neatkarības de facto atzīšanu (Latv. Konv. Vārdn. XI). Zīmīgs ir šī dokumenta datējums: tas parakstīts Vācijas kapitulācijas dienā, kad parakstīts arī pamiera līgums starp Sabiedrotajiem un Vāciju; tā 14. punktā bija īpaši paredzēti Vācijas „pieņēmumi pret Baltijas valstu iedzīvotājiem un to faktiskajām valdībām”. Nedēļu vēlāk, 1918. g. 18. novembra akts

arī deva Latvijai faktisko (pagaidu) valdību, un Z. Meijerovics kļuva par jau iepriekš atzītās jaunās valsts pirmo ārlietu ministru.

15) Atzīstot kā N.P., tā D.B. nopelnus Latvijas neatkarības sagatavošanā, Tautas Padome uzskatījusi sevi par šo priekšdarbu turpinātāju un papildītāju. „Turpinot L. p. Nacionālās Padomes un Demokrātiskā Bloka darbus un atzīstot viņu starptautiskās politikas virzienus...” — tādi vārdi ierakstīti T.P. pirmajā, vēsturiskajā 1918. g. 17 novembra protokolā. Cīņa par Latvijas valsti bija novadīta līdz neatkarības proklamēšanai nakamajā dienā.

BEZ DZIMTENES

Savus **memuārus** Dr. P. Kalniņš sācis rakstīt jau Ulmaņa un vācu okupācijas laikā, turpinājis to darīt arī Ventspils jūrmalā, gaidot uz bēgļu laivu. No tām dienām uzglabājušās nedaudzas, ar zīmuli rakstītas lapiņas, ar virsrakstu „Tukums”. Tas iesākas vārdiem: „Gadu simtenis uzsāka savu pēdējo cēlienu.” Tas ir fragments no iecerēta plašāka atmiņu tēlojuma par 19. un 20. g.s. maiņas laikmetu, kad Dr. P. Kalniņš bija apmeties par ārstu Tukumā. Nonācis Vācijā, viņš Copotā un pēc tam Drēzdenē atkal ar skubu bija turpinājis savus **memuārus**. Bēgot no Drēzdenes, vērtīgais manuskripts (150 pp.) gājis bojā. Apmeties uz dzīvi Lustenavā, viņš atkal steigās rakstīt, lai fiksētu pārdzīvojamā laikmeta svarīgākos notikumus. Vispirms rakstīts ar spalvu pabiezā burtņīcā: kā viņš ar savu dzīves biedreni Klāru Kalniņu, bēgot no Drēzdenes, nonācis Lustenavā; tad kļūmīgā ceļojuma apraksts, sākot ar Rīgas atstāšanu 1944. g. 9. septembrī. Bet raksts pārtraukts pēc sīki aprakstītām 8 lappusēm. Pēc tam, tāpat ar nonākšanu Lustenavā, uzsākts jauns manuskripts pašrocīgā mašīnrakstā uz lielām lapām (in folio). Pavisam aprakstītas 50 šādas lappuses; tā ir 1945. gada **chronika**, kurā piedzīvojušais politiķis reaģējis uz visiem tekošiem notikumiem savā personīgajā emigranta dzīvē, latviešu tautas un bēgļu likteņos un pasaules politikā. Tā šī **chronika** kļuvusi par vērtīgu **laikmeta dokumentu**. Diemžēl, to pārtrauca pēkšņā slimība un nāve. Tā kā pēdējās rindās Dr. P. Kalniņš vēl atsaucas uz preses ziņām no 13. augusta un, kā zināms, viņš pēkšņi saslima 19. augustā, tad varam sacīt, ka šo laikmeta **chroniku** viņš turpinājis, kamēr vien roka klausījusi (jau agrāk tai vasarā vārgdams, viņš rakstījis gultā, turēdams rakstāmmšīnu klēpī). No visiem šiem nepabeigtajiem **memuāriem** līdz šim nekas nav publicēts. Šī piemiņas rakstu krājuma

apmēri neatļauj tos iespiest pilnīgā veidā. Chrono'ogiskā secībā un sakarībā te ņņemti tikai **fragmenti**.

1) Pirmais fragments ņemts no Lustenavā iesāktā un atmestā manuskripta (rokraksts burtņicā).

2) Otrs fragments ir iespraudums starp pirmo un otro manuskriptu (mašīnrakstā). Izbraukšanu motorlaivā jūrā, lai nokļūtu Zviedrijā, un negaidīto nonākšanu Vācijā Dr. P. Kalniņš atstāstījis savā 1945. g. janvāra vēstulē šī r. kr. rediģētājam. Tā iestarpināta šai vietā, lai aizpildītu Dr. P. Kalniņa memoriālos palikušo robu notikumam norisē. Turpmāk visi fragmenti chronoloģiskā secībā no chronikas mašīnrakstā.

3) Kad Šveices valdība bija liegusi Dr. P. Kalniņam patvēruma tiesības, Šveices presē parādījās daži asi protesta raksti. Tā mēro pilsoņu laikr. „Die Tat” 1946. g. 28. apr. n-ra rakstā „Wo sind die baltischen Staatsmänner?” pastāsta: „Dr. Pauls Kalniņš, bij. Latvijas parlamenta prezidents, nonāca trimdā. Šveices valdība liedza patvēruma, pat pagaidu uzturēšanās tiesības šim 75 g. vecajam vīram, cienījamam un godājamam politiķim. Viņš mira 1945. g. rudenī pie Šveices vārtiem. Vismaz tik daudz „augstsirdības” Šveice gan parādīja, ka ielaida viņa līķi St. Gallenā. Bet Kalniņa atraitnei pēc tam bija nekavējoties jāatstāj mūsu zeme.” Kāds „Die Tat” lasītājs pēc tam atklātā vēstulē izteicis vēl lielāku sašutumu: „Izlasot šo ziņu „Die Tat” 115. n-rā, mati ceļas stāvus... Patvēruma tiesības te ilgāku laiku baudījis Čano, Volpi u. tml., bet 75 g. vecajam baltiešu valstsvīram „cienījamam un godājamam politiķim,” tās liegtas, un viņa atraitne izraidīta... Uz mūsu šveiciešu ģerboņa parādās neglīti traipi, to nevarēs vairs nospodrināt. Jo netaisnību, kas nodarīta šim vajātajam, krietnajam vīram, vairs nevar padarīt par nebijušu. Uz katru atbildīgu šveicieti gulstas smaga vainas apziņa.” („Die Tat” Nr. 122., 1946.).

4) 1945. g. 20. februārī ar grimstošās Hitlera Vācijas varasvīru žēlastību Potsdamā sanāca „Latvijas nacionālā padome” (ne vēlēti, bet hitleriešu izraudzīti „tautas pārstāvji”), kas sastādīja „Latvijas nacionālo komiteju” — domātu Latvijas pagaidu valdību (t.s. „Potsdamas valdību”) ar ģen. R. Bangerski kā „prezidentu” un pulkv. A. Silgaili kā tā vietnieku. Pēc „pagaidu satversmes” (Latvju Balss Nr. 13. 1945.), bij. „zemes pašpārvaldes” pirmais ģenerāldirektors ģen. O. Dankers nāca par Latvijas nac. padomes pastāvīgo priekšsēdi. Arī pēc Vācijas kapitulācijas daži „Potsdamas va'dības”

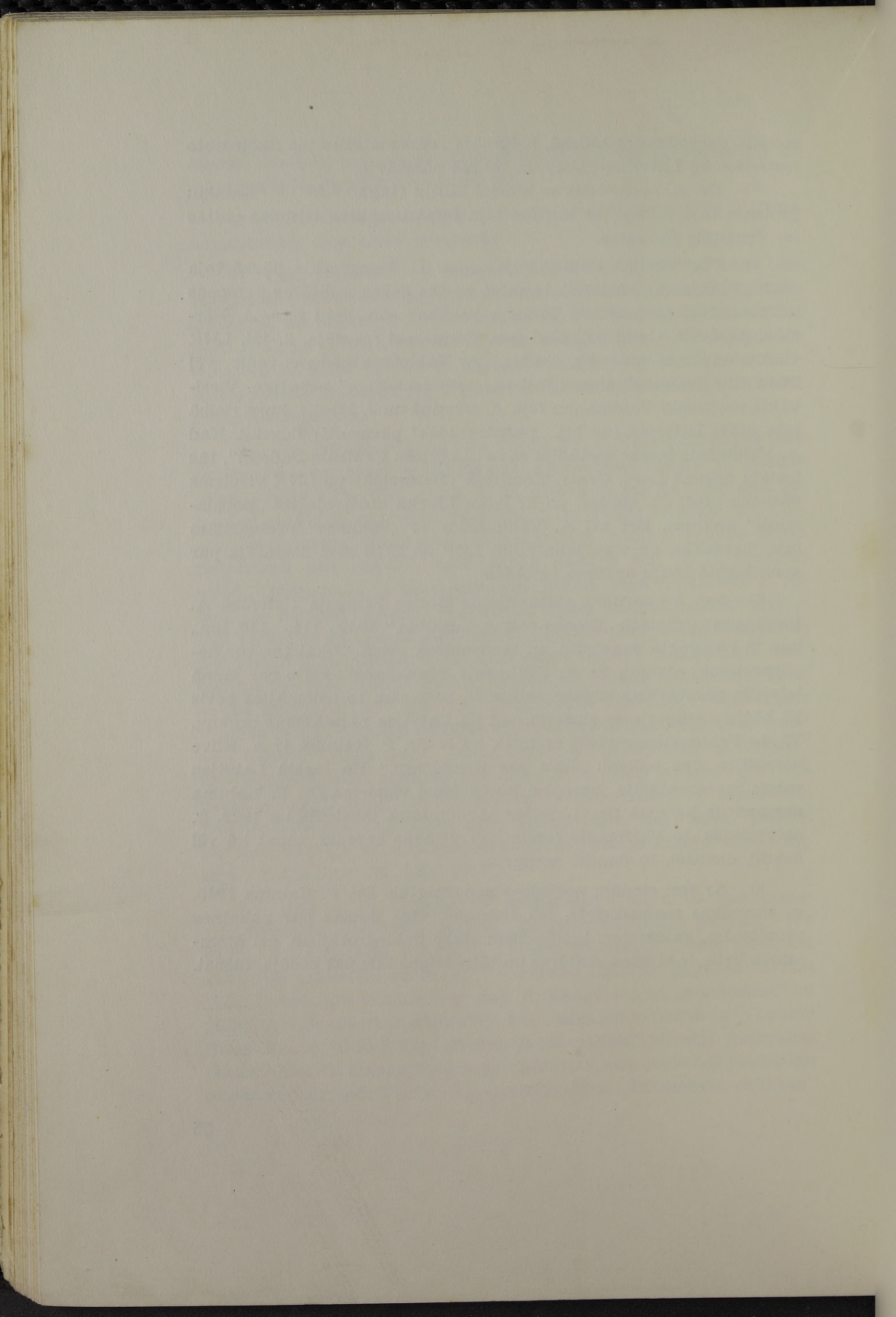
locekļi, darבודamies Lībekā, mēģināja reprezentēties pie Sabiedroto iestādēm kā Latvijas valsts un tautas pārstāvji.

5) Dr. A. Lietuvietis ar kundzi Lilliju (tagad ASV) — Kalniņu ģimenes tuvi draugi, ar kuņiem bija kopā uzsāktas trimdas gaitas no Ventspils jūrmalas.

6) Pēc Vācijas kapitulācijas ģen. R. Bangerskis pārkārtoja savu „Potsdamas valdību”, izmetot no tās dažas militāras personas un pieaicinot tās sastāvā Ulmaņa valdības sab. lietu min. A. Bērziņu, prof. Fr. Gulbi u.c. Kad ģen. Bangerski arestēja, 2. jūl. LNK vadību uzņēmās prof. Fr. Gulbis. A. Valdmaņa nodoms radīt vēl kādu citu „valdību” šiem Lībekas „potsdamiešiem” nepatika. Vissīvākie pretinieki Valdmanim bija A. Bērziņš un J. Miezijs, kuņa rīcībā bija prāvi Latvijas (no bij. „pašpārvaldes” pārņemti) līdzekļi. Kad A. Valdmanis tomēr sastādīja savu „Latviešu Centrālo Padomi”, tās izpildu organā Latv. Centr. Komitejā (Detmoldā) no LNK vispirms pārnāca prof. Fr. Gulbis, un ar laiku Lībekā atdzīvojušies „potsdamieši” apklusa. Bet arī A. Valdmanim no „valdības” pretenzijām bija jāatsakās, un viņa jaunradītā LCP un LCK sevi deklarēja par apolītiskām bēgļu aprūpes iestādēm.

7) Sal. šīs sarunas atstāstījumu Borisa Zemgaļa (īstenībā A. Valdmaņa) grāmatā „Dienas baltas, nebaltas,” 1949., 114.—116. lpp., kur tā pasniegta sagrozītā un tendenciozā veidā. Tikai tas tur nepārprotami redzams, ka A. Valdmanis, uzsākdams akciju par jaunā latviešu pārstāvības organa radišanu, patiešām to iedomājies nevis kā bēgļu aprūpes organizāciju, bet kā Latvijas pārstāvības organu. Tāpēc Valdmanim sevišķi kremtis, ka ir Dr. P. Kalniņš, ir A. Klīve noraidījis viņa iedomu „kļūt par prezidentu.” Ka legālā Latvijas valsts reprezentācija joprojām pastāvējusi vispirms Dr. P. Kalniņa personā un ka cīņā par Latvijas atjaunošanu jābalstās uz 1922. g. satversmes, to Valdmanis toreiz nav gribējis saprast, tāpat kā vēl šobrīd, diemžēl, to daudzi nesaprot.

8) Ar šīm rindām noslēdzas nepabeigtais Dr. P. Kalniņa 1945. g. kronikas manuskripts. Kā redzams, viņa domas par nākotnes problēmām, gaidāmiem konfliktiem starp Sabiedrotajiem, arī atomieroču lietā, ir bijušas skaidras un tālredzīgas līdz pat pēdējai dienai.

A T M I N U
,
V E L T Ī J U M I

DR. P. KALNIŅA PIEMIŅAI

A. T. M. T. A.
M. J. J. J. J.
M. J. J. J. J.

ATMIŅU VIJA

Paula Kalniņa paša rakstītie, uz plašiem dokumentiem dibinātie memuāri gāja zudumā 1945. g., bēgot no Drēzdenes, kopā ar bēgļu bagāžu un vērtīgām piemiņas lietām. Savas atmiņas Pauls rakstīja pēdējos Ulmaņa varas un vācu okupācijas gados. Viņa memuāros bija ievietoti arī sirsnīgā drauga, bij. Rīgas pilsetas izglītības nod. vadītāja, vācu okupācijas laikā negēlīgi nobendētā vēsturnieka J. Aberberga savāktie un Paulam 70. g. jubilejā pasniegtie ģeneāloģiskie dati par Kalniņu dzimtu. Tā visa vietā varu pasniegt šīs nedaudzās atmiņu lapiņas.

Bērnība un jaunība

Pauls Kalniņš dzimis 1872. g. 3. martā Jelgavas apriņķī, **Vilces Mazpečuļos**. Tēva mājas atradās pie Lietuvas robežas, Elejas tuvumā; tās piederēja Blankfeldes muižai. Klaušu laikiem izbeidzoties, dzimtkungs uzlika pagasta saimniekiem smagu izpirkšanas maksu. Vecāku mūžīgās rūpes par nomaksu dzimtkungam aptumšoja jūtīgā zēna agro jaunību. Tēvs, Jānis Kalniņš, bija cietas dabas. Dzīve nebija viņu žēlojusi. Viss mūžs bija aizgājis smagos darbos muīžas labā. Viņš nesaudzēja ne sevi, ne sievu, nedz bērnus. Jau agrā bērnībā, lopus ganot un pagastskolu apmeklējot, Pauls dziļi izjuta maigās mātes mīlestību un gādību. Māte **Emīlija**, dz. Pētersone, bija cēlusies no Blankfeldes Briežiem. Dzīves smagās nastas bija iedragājušas viņas fiziskos spēkus, bet viņas dvēselē bija līdz vēlam vecumam saglabājusies ticība dzīvei viņas bērnos. Viņas dzīves mērķis bija dot bērniem augstāku izglītību. Bērnu un vispāri toreizējās jaunatnes centienus viņa mācēja saprast un cienīt. Viņa patiešām bija ideāla māte. Viņai arī piederēja dēla lielā mīla un cieņa.

Ja Pauls no stingrā tēva bija mantojis izturību darbā un ārkārtīgi izkopto pienākuma apziņu, tad no mātes bija nācis viņa dvēseles maigums, līdzjūtība visiem apspiestiem un liela taisnīguma apziņa.

Īsts jaunības draugs un domu biedrene Paulam bija viņa apdāvinātā, centīgā māsa **Emīlija**. Reti sastopama tāda brāļa mīlestība un cieņa, kāda Paulam bija pret māsu. Vienādi centieni, vienādas tieksmes tikt augšup un vēlēšanās palīdzēt apspiestiem tautas brāļiem iedvesmēja abus jauniešus un tuvināja tos Rainim. Emīlijai bija zināms dzejnieces talants (viņa rakstī-

jusi ar pseudonimu **Nātre**). Viņas vīrs **Kārlis Kurševics**, Latv. soc.-dem. nelegālā laikmeta darbinieks, 1905. g. emigrants, kā Tautas Padomes loceklis piedalījās 1918. g. 18. nov. Latvijas neatkarības proklamēšanas aktā. Dažādu apstākļu spiesti, Kurševici 1920. g. pārcēlās uz Maskavu, kur viņi abi strādāja zinātniskā laukā. 1937. g. latviešu vajāšanas Krievijā ķēra arī viņus. Kazakstanā, Karagandas apgabalā deportētie latvieši varbūt kādā vientuļā sādžā izcieš kopēju likteni ar bij. vēstures profesori Emīliju Kurševicu; par Kurševicu pašu kopš aresta nekādu ziņu nav.

Paula vecākais brālis **Jānis** centās tēva jau labi iekoptās mājas izvērst par priekšzīmīgu saimniecību, bet mira spēka gados. Mātes brālis bija pārticis spiestuves īpašnieks un aldaris Liepājā. Viņš neatteicās uzņemt māsas dēlu savā mājā, lai tas varētu apmeklēt ģimnaziju **Liepājā**, bet Paulam par to arī bija jākalpo, izvadājot alu pa noliktavām.

Liepājas klasiskā ģimnazijā iepazīdamies ar grieķu un romiešu mītoloģiju un filozofiju, Pauls mācījās cienīt senlaiku vēsturi un domātājus. Seno tautu aistētika attīstīja jau tolaik viņa vēlāk ļoti izsmalcināto mākslas un daiļuma izpratni. Bet Liepāja bija arī šūpulis, kur sākās Latvijas politiskā atmoda. Tās ierosinātāji bija Liepājas skolnieki. Šis tālais laiks nāca kā vētra toreiz rāmi pieplēkušajā Latvijas gaisā, brāzmaini ievīļņoja pēc jaunās taisnības tvīkstošās jauniešu sirdīs un pakļāva jūsmu nestos prātus iedvesmei atbrīvojot latvju tautas garu no Ausekļa nīstajiem „putekļiem”, spirdzinot to ar Rietumeiropas „jaunām vēsmām.” Šiem Liepājas „vētras un dziņu” putniem pievienojās arī Pauls Kalniņš. Daudz kas bija vēl neizprasts, jauns, bet taisni tas radīja stipru impulsu tuvāk iepazīties ar jaunām filozofiskām un sociālpolitiskām atziņām un cīņām ārpus Krievijas robežām. Cara laika „dzelzs priekšgars” nebija tik ciešs, ka tam nevarētu izlauzties cauri sociālisma idejas. Tās aplidoja visu skolu jaunatni un iedvesa paļāvību un ticību labākai, taisnākai dzīves iekārtai.

Pabeidzis ģimnaziju 1892. gadā, Pauls Kalniņš devās uz **Maskavu** studēt dabaszinātnes, bet 2 gadus vēlāk pārgāja uz Tērbatas universitātes medicīnas fakultāti. Vasaras brīvlaiku viņš mēdza pavadīt tēva mājās, strādājot lauku darbos. Dažas vasaras viņš pelnīja studiju naudu kāda krievu miljonāra ģimenē Serpuchovā, mācot izlaistos krievu bagātnieku bērņus, kā

Pauls mēdza teikt, „pret vecāku gribu par cilvēkiem.” Pirmajos studenta gados iesākās viņa aktīvāka līdzdalība jau diezgan plašajā „jaunstrāvnieku” kustībā, kuņas preses orgāns bija „Dienas Lapa.”

Jaunā strāva

Klaušu laikiem beidzoties, zemnieku mājas aplika klaušu vietā ar lielām izpirkšanas maksām muižniekiem un „kronim”. Jaunā saimniecības sistēma nespēja nodarbināt laukos visus bezzemniekus, tos uztvēra pilsētās augošā rūpniecība. Jaunā iekārta laukos drīz vien izraisīja zināmu saimniecisku noslāņošanās, interešu pretešības: saimniekiem un kalpiem bija savas pretējas intereses un rūpes. Arī pilsētās strādnieku stāvoklis 90. gados nebija apskaužams. Krievijā toreiz nebija nekādas sociālas likumdošanas, darba laiks neierobežots, bieži vien 14—16 st. dienā. Darba un vecuma nespējības gadījumos strādnieku izsūtīja uz viņa pagastu — nabagmāju. Blankfeldes nabagmāja atradās blakus skolai. Šeit jau agrā bērnībā Pauls bija iepazinies ar kalpu ļaužu sūro likteni vecuma dienās. Viņš mēdza teikt, ka šie pagasta „nabagi” dēstījuši viņā pirmos dīgļus sociālisma idejām cīņai par sociālo taisnību un vienlīdzību.

80. gadu beigās sākās pārkrieivināšana Latvijā. Latviešu mantīgās aprindas nepretojās šai cara valdības politikai. Arī industriālizācijas politika bija tām izdevīga — tikt bagātiem! Šīs aprindas cīnījās tikai ap jaundibināto banku direktoru vietām. Ar latviešu banku kredītu patiešām latviešiem auga nami Rīgā kā sēnes pēc lietus. Pašpietiecība un mietpilsonība plauka pilnos ziedos.

Idejiskā nabadzība un garīgais tukšums latviešu sabiedriskajā dzīvē nevarēja apmierināt „jaunstrāvniekus”. Tiesa, daļa jaunstrāvnieku, tāpat kā Pauls, nāca no vecsaimnieku aprindām. Personīgās labklājības intereses tos drīzāk būtu varējušas novest korporāciju paspārnē. Bet, izauguši toreizējos šaurajos apstākļos un iepazīnušies pilsētās ar strādnieku likteni, tie atsacījās no personīgās karjēras un vieglas dzīves izredzēm augstāka ideālisma, politiskās un sociālās taisnības vadīti. „Jaunstrāvnieki” nebija materiālisti, bet ideālisma apgaroti. Viņu cīņa bija reizē vērsta pret konservatīvo, mietpilsonisko veco paudzi — „vecu strāvu.” Tā bija jaunās, brīvi domājošās, demokrātiskās jaunās paaudzes sasliešanās pret konservatīvās vecās

paaudzes aizspriedumiem, pret kultūrālu pliekanību, pret idejisku seklumu latviešu literātūrā. Arī sievietes līdzvērtības ideja bija viens no galvenajiem vadmotīviem. Šī spraiģā, jaunatnes pārplūstošās vitālītātes vadītā cīņa norisinājās galvenām kārtām „Dienas Lapas” slejās un Rīgas biedrību (Jonatana, Pavaša b.) jautājumu vakaros.

Būdams ne vien aktīvs līdzstrādnieks, bet brīvlaikā arī „Dienas Lapas” redakcijas loceklis, P. Kalniņš uzstājās arī šajos jautājumu vakaros kā runātājs. Šādos strādnieku plaši apmeklētos vakaros norisinājās liels kultūrāls un politiskas revolūcionizācijas darbs. Radās jau pirmie pasākumi nelegālai darbībai: strādnieku pulciņi Rīgā, Liepājā u.c. Nu vajadzēja radīt centru šai kustībai. Pirmā sanāksme šai nolūkā notika 1894. g. decembrī. No Maskavas mājās braukdams, P. Kalniņš piedalījās šai sanāksmē; turpinājums notika 1895. g. 25. janvārī P. Stučkas dzīvoklī. Dalībnieki bija Maskavas, Pēterpils, Tērbatas studenti, skolotāji, skolnieki, arī daži lauku saimnieki. Diskusijas grozījās ap jautājumu, vai cīņa vedama vienīgi legālā, vai arī nelegālā veidā. P. Stučka un citi „D.L.” redakcijas locekļi toreiz aizstāvēja domu, ka nelegālā cīņa atmetama, jo tā apdraudētu legālo. Rainis un strādnieku pārstāvji aizstāvēja nelegālās darbības nepieciešamību. Par vadības centra priekšnieku ievēlēja P. Stučku, par sekretāru — J. Raini, par kasieri — Kristapu Valteru, vēlāko senātoru.

Drīz vien nelegālā kustība vērsās plašumā: strādnieku pulciņi nodibinājās visās pilsētās. Bet nesauca arī žandarmērija un reakcionārā pilsonība. 1897. gada vasarā notika lielle „jaunstrāvniece” aresti visā Latvijā. Pauls Kalniņš strādāja toreiz „Dienas Lapas” redakcijā. Izbraukums uz Siguldu viņu paglāba no aresta tieši redakcijā, taču vēlāk viņu arestēja Tērbatā. Piecus mēnešus nosēdējis Rīgas un Jelgavas cietumos, viņš devās atpakaļ uz Tērbatu, kur pabeidza medicīnas studijas 1898. gadā.

Tai pašā gadā sākās mūsu kopējais dzīves ceļš, nešķirama līdz 1945. gada augusta nelaimīgai dienai. Pēc ārsta diploma iegūšanas Pauls ievēlējās skaisto **Tukumu** par dzīves vietu. Šeit piedzima mūsu vienīgais dēls **Brūno**, kuŗu Pauls ar lielu mīlu un rūpību centās izaudzināt par sava dzīves ideālu cienīgu turpinātāju. Nebija viegli dzīvot cara žandarmērijas uzraudzībā. Bet Pauls nebija tas vīrs, kas viegli padotos pretvarai. Spraiģā atsitienā viņš uztvēra katru policijas izaicinājumu. Tā viņš Tu-

kumā cīnījās ar aprīņa priekšnieku, baronu Grothusu, kuŗam pašam bija daudz grēku pret likumu un morāli.

Izsūtīšana

1899. g. vasarā Paulu izsūtīja uz 2 gadiem ārpus Baltijas guberņām. Izvēlējamies Lietuvas miestu Žagari, kas atradās ½ kilometru no Latvijas robežām. Arī šai nabadzīgajā žīdu miestā Pauls nezaudēja cīņas prieku un neiegrima pasīvitatē. Pēc pirmajiem arestiem daudziem izdevās emigrēt uz ārzemēm un Londonā un Amerikā izdot sociālistiskus žurnālus. Lai tie nokļūtu Latvijā, vajadzēja noorganizēt slepenu ieviešanu. To izdevās nokārtot caur Žagari.**Berta Vesmane**, kuŗa ar **Frici Vesmani** bija emigrējusi uz Londonu un tur strādāja tipografijā, ieradās Vācijā, apbraukāja visu Lietuvas pamali, atrada uzticamas personas ar vācu biedru starpniecību un noorganizēja pārsūtīšanas punktus. Reiz, pārnākusi slepeni robežu, viņa ieradās pie mums Žagarē. Prieks bija neapprakstāms, kad kādā rudens vakarā mazā, uzņēmīgā, ļoti vitālā Berta ieradās mūsu vientuļajā mājā.

Četru gadu prombūtnes laikā Londonā viņai bija sakrājies daudz piedzīvojumu, pieredzes un informācijas. Viņas savdabīgais, humora piesātinātais stāstījums izraisīja dziļu prieku un interesi par dzīvi viņpus Krievijas robežām.

Dzīve Jelgavā (1901.—1903.)

Pēc 2 gadiem pārcēlāties uz dzīvi Jelgavā. Šeit sākās visaktīvākā nelegālā darbība. Nodibinājās Kurzemes sociāldemokrātu grupa, izlaida pirmos iespiestos uzsaukumus, kuŗus ne vien sarakstījām, bet mūsu dzīvoklī vai mana tēva mājās Vančos arī iespiedām. Vislielāko iespaidu atstāja pirmais uzsaukums latvju tautai: „Miers virs zemes!” 1902. g. Ziemassvētkos to plaši izplatīja Zemgalē, Rīgā un Vidzemē. Ļaudis sabuda; tas bija kaut kas nepiedzīvots.

Paula enerģija bija neizsīkstoša. Viņš rīkoja referātus Jelgavas skolnieku slepenās sanāksmēs, runāja **K. Kurševica** organizētos ierēdņu pulciņos, noorganizēja sakarus ar lauku skolotājiem. Tolaik Latvijas skolotājos bija možs revolucionārs gars, kas uz āru izpauās 1905. g. skolotāju kongresā. Labs apliecinājums Kurzemes grupas sekmīgai darbībai bija 1903. g. 1. maija sapulce Vircavas meža biežoknī, kur pa slepeniem ceļiem sanāca pāri par 400 maija svinētāju. Atceros, ar kādu svinīgu prieku

devāmies jaukajā pavasarā rītā uz nozīmēto vietu, nostaigājot savus 10 kilometrus. Var iedomāties, ko toreiz nozīmēja tik liela sanāksme, kad kustība bija vēl tik jauna un darbība tik riskanta. Pacilātība sapulcē bija visai svinīga. Visus apgaroja cildenā apziņa, ka visā pasaulē aiz Krievijas robežām strādnieki brīvi svin šo savu svētku dienu. Pauls bija tās dienas dvēsele.

Žandarmērija nesnauda arī Jelgavā. Sevišķi uzmanīgi tā sekoja izraidīšanā bijušiem. Nelegālai darbībai paplašinoties, policijas nervozitāte auga. Sakarus nodibināt Latvijā bija ieradies no Cīriches emigrants **Emīls Skubiķis**. Apspriedē Paula māšas Emīlijas dzīvoklī piepeši ieradās žandarmērijas priekšnieks Klado un arestēja Emīliju un Skubiķi. Zinādami, kas mums varēja draudēt, mēs ar Kurševicu steidzīgi atstājām Jelgavu, lai dotos pāri robežai. Pa ceļam iebraucām tēva mājās, atvadīties no tēva un mazā dēla, kas nenojauca, ka šķīramies uz veselu gadu. (mana māsa viņu vēlāk atveda uz Šveici). Robežas pāriešanu bija noorganizējis ar lietuvju sociālistu palīdzību svainis Kristaps Šulcs. No Šauļiem, kur mūs piestātnē sagaidīja parolists, braucām parastā, ar maisa drēbi pārklātā žīda kulbā, kopā ar žīdu emigrantiem. Jābrauc bija pa sāņu ceļiem, pa krūmiem, rudens lietū pielijušām pļavām, brīžiem pavisam bez ceļa. Kādā vietā kulba apgāzās, un mēs visi izbirām ūdenī. Žīdu jaunieši bija ļoti izpalīdzīgi, kad, vairoties no policistiem, vajadzēja lēkt pāri sētām un grāvjiem, lai, vairākus kilometrus tā slapstījušies nakts tumsā, sēstos atkal kulbā. Nākošā ciemā ar iepriekš uzpirkto policistu iznāca ķibeles: mums ejot pa pāriem, tas bija saskaitījis 20 personas pieteikto 17 vietā. Nekas nelīdzēja, vajadzēja piemaksāt 3 rubļus! Brauciens ilga 3 dienas.

1903. g. 27. septembra vakarā ilgi maldījāmies pa pussasaļušiem purvainiem ciņiem, meklējot pāreju. Nakts tumsā, it kā brīvību solot, tālumā Vācijas pusē mirdzēja Lauksargu miesta gaišās uguns. Krievijas pusē viss bija tumsā iegrimis. No rīta mazā gaismiņā kādas upītes augsta krasta aizsegā, 3 lietuvju pavadībā, devāmies meklēt pāreju. Jaunākais no tiem, linu dzelteniem matiem, baltā gērētā aitādas kažociņā, uzlīda krastā, lecošās saules apmirdzēts, paskatījās uz visām pusēm, pārmeta krustu. Tā bija zīme, ka nu jāskrien, ko kājas nes. Pēc minūtēm 10 bijām pāri robežai. Puskilometra attālumā lēnām jāja vācu robežsargs. Visu ceļu Pauls bija bezbēdīgā omā, jo tas taču bija ceļš uz brīvību. Tomēr skumji bija iedomājoties, ka aiz mums

Saeimas nams

Dr. P. Kalniņš ar kundzi Klāru un dēlu Brūno
Saeimas priekšsēža kabinetā (1929.)

Tautas nams Rīgā,
celts ar Latvijas strādnieku organizāciju līdzekļiem 1929./30. g.
(Dr. P. Kalniņš bija Latvijas tautas namu b-bas dibinātājs un goda
priekšsēdis)

palika dzimtene tumsā, nebrīvībā, palika pārtrauktais darbs tās brīvības labā.

Pirmā emigrācija (1903. — 1905.)

Mūsu gala mērķis bija Cīriche. Tur Paulam izdevās dabūt asistentu vietu Šveices epileptiskā slimnīcā (Zürich — Tiefenbrunnen). Bet viņu sevišķi interesēja ģeoloģija. Viņš klausījās Cīriches universitātē slaveno ģeoloģijas profesoru lekcijas. Bet politika viņam bija un palika sirdslieta.

Šveicē toreiz norisinājās sīvas cīņas starp krievu emigrantiem — „lieliniekiem” un „maziniekiem”. Neskaitāmās, līdz vēlai naktij ilgstošās sapulcēs lauza šķēpus emigrācijas zvaigznes: Pļechanovs, Martovs, Leņins, Trockis, Černovs u.c. Lai gan Pauls dzīvoja ārpus pilsētas, viņš bieži ieradās šais emigrantu sapulcēs un debatēs aizstāvēja „mazinieku” uzskatus. Eiropas demokrātisko zemju parlamentārā cīņa krievu emigrantiem šķita oportūna, gausa, nerevolucionāra. Viņi neiedziļinājās Rietumeiropas politiskajā dzīvē, un tā viņiem palika sveša.

Citāda mentalitāte bija latviešu emigrantiem. Kopā ar Kurševicu Pauls nodibināja Cīriches sociāldemokrātu latv. sekciju. Šeit viņš atkārtoti uzsvēra biedriem, ka Eiropas tautu cīņa par labāku sociālu un politisku iekārtu ir mums kā atvērta grāmata, no kuŗas jāmācās, kā veidot demokratisko iekārtu mūsu dzimtenē.

Cīrichē Paulam nodibinājās draudzīgas attiecības ar krievu soc.-dem. teorētiķi **Paulu Akselrodu**. Daudzās pārrunās ar Akselrodu viņam jo vairāk nostiprinājās demokratiskā sociālisma uzskati. Carismu gāzt likās iespējams vienīgi visām Krievijas tautām kopējā cīņā. Krievijas sociāldemokratijas programmā paredzētās tautu pašnolemšanās tiesības šķita garantija arī latviešu tautai noteikt savu likteni. — Šai laikā Pauls sniedza plašus rakstus vācu sociāldemokrātu laikrakstos par revolucionāro kustību Latvijā un Krievijā.

No Latvijas nāca ziņas par partijas augošo iespaidu tautā. Biežie streiki pilsētās un lielais Kurzemes laukstrādnieku streiks sociāldemokrātu partijas vadībā liecināja, ka revolucionārais gars pārņēmis visu tautu. „Cīņa” katrā numurā aicināja tiklab strādniekus kā zemniekus un laukstrādniekus uzsākt cīņu pret vācu muižniecību un carismu. Pilsētu un lauku darba ļaudis,

amatnieki un vecsaimnieki, iedegušies niknā naidā pret gadu simteņu apspiedējiem, klausīja partijas aicinājumam.

1905. gada revolūcija

Kad 1905. g. 17. oktobrī Krievijas cars pasludināja manifestu par politiskām brīvībām, bija grūti palikt Cīrihē, kad dzimtenē latviešu tauta revolūcionārā ceļā tiecās pati izlemt savu likteni. Paulu vēl darba apstākļi saistīja Cīrihē. Taču es ar mazo dēlu un māsu Annu devos ceļā. Kauņā izrādījās, ka visu Krieviju paralizējis dzelzceļnieku ģenerālstreiks. Vajadzēja braukt tradicionālā kulbā atkal caur šauļiem uz Zemgali. Šeit iepazinās ar revolūcionāro rīcības komiteju darbību. Tauta neticēja manifestam, ņēma muižas savā rīcībā, padzina muižniekus un sāka jau dalīt zemi.

Pauls drīz pēc tam, decembra vidū, bija uzsācis ceļu caur Palangu un Liepāju. Liepājā revolūcionārā kustība bija pilnā gaitā. Pie Cīravas bija notikusi kauja starp miličiem un krievu kaŗaspēku. Bez kritušiem revolūcionāru pusē bija 19 ievainotie. Riskantā braucienā cauri policijas posteņiem, revolūcionāru vadonis Jēpis Dubelšteins Paulu noveda Cīravā, lai sniegtu paslēptuvēs novietotiem ievainotiem kaujas dalībniekiem ārstu palīdzību.

Rīgā bija nodibinājusies **Federatīvā komiteja**, kas sastāvēja no latviešu sociāldemokratu un „Bunda” pārstāvjiem. Tās iespaids tautā bija līdzīgs revolūcionārai valdībai. Galvenie vadoni bija J. Jansons (Brauns), Jānis Asaris, Jānis Ozols. Bez spaidiem un sodiem tauta klausīja Fed. Komitejai bez iebildumiem (izņemotniecīgo grupu ar A. Niedru, Fr. Veinbergu un „Rīgas Avizi”). Interesanti atzīmēt, ka šais divos revolūcijas mēnešos tiesu iestādēm nav nācies reģistrēt nevienu noziegumu. Krievu lielnieku organizācija, kas arī bija nodibinājusies Rīgā, Fed. Komitejā neietilpa, un tai nebija tolaik nekādas nozīmes. Lielvārdes muižā tauta bija ieslodzījusi vairākus muižniekus. Federatīvā komiteja turp norīkoja J. Jansonu un A. Buševicu. Jansons tautas sapulcē panācis muižnieku atsvabināšanu, jo uzvarētājai tautai nav vajadzīgas uzvarēto asinis. Cik humāna bija šī latviešu revolūcionāru vadība, tik neganti un atriebīgi bija pēc tam uzvarētāji, apžēlotie muižnieki, kas kļuva par soda ekspedīcijas kūdītājiem un vadītājiem.

Mums ar Paulu Rīgā satiekoties, reakcija bija jau pilnā

gaitā. Ģenerāļa Orlova vadītā soda ekspedīcija tuvojās Rīgai. Tūkstošiem pagastu rīcības komitejas locekļu pēc policistu un vācu baronu norādījumiem tika šauti, pērti, mocīti. Zemnieku mājas, pat skolas nami un pagastmājas dedzināja bez žēlastības. Rīgā veselus iecirkņus ielenca un aizdomīgās personas bieži vien turpat uz vietas nošāva. Šai briesmu jūklī palikt Latvijā nozīmēja krist bendes rokās. Tūkstošiem revolūcionāru, kas vien paguva, bēga uz visām pusēm.

Otrreiz pāri robežai (1905.)

1906. g. 10. janvāra vakarā devāmies savā otrreizējā emigrācijā. Šoreiz braucām trijātā, 6 g. vecajam dēlam līdzpārdzīvojot to dienu šausmas. Soda ekspedīcija jau ar pilnu jaudu strādāja Zemgalē, mūsu dzimtenē, kur palika mans vientuļais tēvs. Visi bērni bija iejaukti revolūcijā un izklīduši. Pa neapgaismota vagona logu redzēja visapkārt liesmojam soda ekspedīcijas aizdedzinātās zemnieku mājas. Līdz Bēnei saskaitījām 11 ugunsgrēkus, kas blāzmoja janvāra nakts tumsā. Vagonā visi sastinguši šausmās un izmisumā. Stūrī kāds jauneklis paskaļā balsi kliedz savus lāstus un zvēr mūžīgu atriebību uz paaudžu paaudzēm.

Pārbraukšana robežai šoreiz bija vienkāršāka. Pateicoties revolūcionāriem simpatizējošā policijas augstāka ierēdņa Svirlovskā gādībai, pārbraucām robežu pie Virbaļiem ar legālām atļaujām Svirlovskā kdzes pavadībā. Liktenīgi gadījās, ka pases kontrolēja tas patš žandarmu rotmistrs, kas mūs Jelgavā reiz bija kratījis. Bet tā kā Svirlovskā kdze apgalvoja, ka mēs esot viņas radnieki, tas aizgāja, neticīgi nosmīnējies.

Atkal Cīrihē

Šoreiz ceļš uz brīvību bija smago šausmu pārdzīvojumu ietekmēts. Aiz mums palika šausmās un uguns liesmās tītā dzimtene, apspiestā revolūcija — zaudētā cīņa par tautas brīvību un cilvēcīgu dzīvi. Visiem emigrantiem bija dziļš izmisums sirdī un rūpes par negantnieku varā palikušiem biedriem un tuviniekiem. Visiem bija sajūta, ka, pārbraucot robežu, aiz muguras aizveras nāves vārti.

Pēc īsas uzkavēšanās Berlīnē, nodibinot un atjaunojot pazīšanos ar vācu sociāldemokrātiem un laikrakstu redakcijām, devāmies atkal uz Cīrihi.

Šoreiz Pauls neuzņēmās ārsta pienākumus, bet strādāja lielajos vācu sociāldemokratu laikrakstos: „Vorwärts”, „Leipziger Volkszeitung”, „Hamburger Echo” un „Neue Zeit”, sniedzot informāciju par revolūcionāro kustību Latvijā un Krievijā.

Cīrihē saplūda daudz emigrantu. Jaunības bezbēdība pārvarēja šausmu izjūtu. Neapslāpējamā griba turpināt pārtraukto cīņu izraisīja pārliecību, ka revolūcija drīz vien atjaunosies, daudzi ticēja „permanentai revolūcijai”. Pauls šos lētticīgos karstgalvjus centās pārliecināt, ka tās ir veltīgas illūzijas.

Cīrihē kādu laiku uzturējās arī **Rainis** un **Aspazija**. Sīrsnīgās domu izmaiņās pavadītie vakari un kopējais liktenis padziļināja Raiņa un Paula draudzību. Arī Rainim nebija nekādu illūziju par drīzu revolūcijas atjaunošanos. Viņš paredzēja, ka emigrācija būs ilgstoša, tāpēc pārcēlās uz Kastaņolu, ilgodamies pēc mierīga darba un dienviņu saules.

Brīnišķi jauka vasara aizritēja Fīrvaldštetes ezermalā Hertenšteinā. Alpu ganu tauru smeldzošās skaņas modināja sentimentālas domas par tālo dzimteni. Tur Vegisā dzīvoja arī J. Jansons-Brauns un citi emigranti. Neaizmirstami bija mūsu kopējie 5—6 dienas ilgstošie gājieni kalnos. Tad Pauls bija vislabākā omā. Viņu interesēja Šveices ģeoloģija, kalnu grēdu nogulumi. Alpu dabas milzeņu mūžīgās varenības iespaidā viņš teicās izjūtam cilvēka dzīvības mazvērtību un niecīgumu. Gleznainie dabas skati atstāja viņa sirdī neizdzēšamu iespaidu, viņam patika skatīties, skatīties bez gala... Alpu kalnu varenais skaistums bija iekarojis viņa sirdi uz visiem laikiem.

Atpakaļ Latvijā (1907.—1914.)

Partijas Centrālkomiteja aicināja atgriezties mājās. Nolēmām braukt caur Manheimu uz Berlīni. Braucām kopā ar **J. Jansonu-Braunu**. Manheimā patlaban notika vācu soc.-dem partijas kongress. Tas noritēja Krievijas revolūcijas ietekmē. Interesantas bija aspratīgās, pat asās debates par politisko ģenerālstreiku, kurās lauca šķēpus Aug. Bēbels un apdāvinātā Roza Luksemburga. Tur satikāmies ar daudziem internacionālās sociāldemokrātijas vadoņiem. Sevišķa draudzība mums nodibinājās ar **G. Lēdebūru**, Reichstaga deputātu, kuram Latvijas valsts tapšanas gaitā bij liela nozīme: viņš pirmais Eiropas priekšā pacēla Reichstagā prasību par Latvijas neatkarību, nolasot Rīgas Demokratiskā Bloka memorandu.

Mēs zinājām, ka atgriešanās Latvijā ir lēciens tumsā. Atvadoties no draugiem, dziļi izjutām riskantā soļa nopietnību. Bet sirds dziļumos viesās nenoliedzams prieks graut atkal tumsības un varmācības pamatus. 1906. gada 6. decembrī pārbraucām robežu ar „Vorwärts” redaktora **Vēbera** pasi. Lai tagad kāds emigrants pamēģina ar svešu pasi iebraukt Padomju valstībā!

Rīgā mūs sagaidīja svainis **K. Šulcs** (partijas CK loceklis) un novietoja mūs Majoros, kur dzīvoja revolūcionāriem labvēlīgais, no amata atlaistais Svirlovskis. Būdam labās attiecībās ar vietējo policijmeistaru, tas nokārtoja mums apmešanās iespēju. Lai novērstu no sevis Rīgas žandarmērijas un slepenpolicijas uzmanību, bija jādzīvo ļoti piesardzīgi. Nebija viegli, pārbraukāšiem dzimtenē, izvairīties no satiksmes ar draugiem, biedriem un tuviniekiem. Vajadzēja atsacīties apmeklēt arī koncertus un teātrus. Tā bija labprātīga trimda pašu dzimtenē. Bet Aspazijas „Sidraba šķidrautu” un Raiņa „Uguni un nakti” tomēr nenocietāmies neapmeklējusi. Lai paliktu nepamanīti, sēdējām pēdējā vietā, tumšākā kaktā. Tiešām, konspirācija un piesardzība bija līdzējusi, ka 8 — 9 gadus varējām strādāt intensīvā nelegālā darbā. Pētot 1917. g. žandarmērijas arhīvu, tomēr atradu kāda spieģa ziņojumu par sekošanu mums.

1907./8. gadi bija smagais reakcijas laiks. Kas nebija nošauti vai aizbēguši, tie atradās cietumos, tika tiesāti kara tiesās. Kokneses, Tukuma u.c. prāvās kara tiesa piesprieda nežēlīgus sodus: 19 tika notiesāti uz nāvi, citiem piesprieda spaidu darbus. Kokneses prāvas laikā Latvijas soc.-dem. partija izlaida plaši izplatītu uzsaukumu tautai. Tas bija Paula sacerēts. Vispārīm, sākot no 1907. līdz 1914. g. lielāko daļu partijas slepenā spiestuvē pavairotos uzsaukumus sarakstīja Pauls. Šai laikā L. soc.-dem. str. partijai bija p 15.000 nelegāli orgnizēto biedru.

Reakcijas uzvara bija smags trieciens politiski nenobriedušai jaunatnei. Saplaka ticība cilvēcības un taisnības uzvarai. Jaunatne aizplūda. Tās primitīvais spēks meklēja izpausmi saņinismā un dekadencē. Tas atspoguļojās arī latviešu literatūrā. Šie smagie gadi līdz pasaules karā prasīja daudz izturības un stipru morālisku spēku. Paula veselīgais optimisms, nesatricināmā ticība uzvarai iedvesmēja viņu arī visgrūtākajos apstākļos. Tikai stiprs raksturs varēja gadiem ilgi nesalauzts pārdzīvot mūžīgo nedrošību, spēli ar Damokla šķēpu virs galvas. Katrs naktszvans pie ārsta durvīm satrauca nervus. Neskaitāmie

draugu un biedru aresti, smagie kaŗa tiesu sodi radīja dziļu depresiju. Atceros, kādu nakti ieradās K. Šules. Līdz izmisumam uztraukts, viņš, ilgi klusēdams staigāja pa istabu šurp un turp, beidzot paskatījās pulkstenī un teica: „Tagad nošauj Jēpi Dubelšteinu un citus pie Centrālcietuma sētas.” Pirms kādas nedēļas šai pašā istabā J. Dubelšteins bija stāstījis par cīņu ar bolševikiem Londonas kongresā . . .

Šādos apstākļos daudzi aizgāja no nelegālā darba, motivējot, ka negribot upurēt savas dzīvības. Satiekoties ar šādiem mazdūšīgiem, Pauls mēdza tos ņemt uz grauda, bet pavisam viņš nevarēja ne saprast, ne attaisnot tādus bijušos biedrus, kas revolūcijas laikā patiešām bija parādījuši zināmu varonību, bet revolūcijas atplūdus sāka noliegt un pat apkarot savus agrākos uzskatus un darbību.

Paula ierosmes spēja un enerģija bija neizsīkstoša. Arvien viņš nāca Centrālkomitejas sēdēs ar jauniem plāniem un idejām, kas iedzīvināja partijas darbību. Nereti iznāca sadursmes ar P. Stučku, kas, darbodamies Pēterpilī kā advokāts, tur bija kļuvis par lielnieku. Paula prasme paturēt jaunākos biedrus savā moraliskā un idejiskā ietekmē bija daudzkārt izšķirīga svarīgos principiālos jautājumos. Darba bija ļoti daudz. Bez sapulcēm, sēdēm un šaurākām apspriedēm mūsu mājā, kas atradās „drošā” vietā blakus policija siecirknim, bija vēl jārediģē un jāraksta partijas legālajā presē: „Laika Balsī”, „Laika Atbalsī” u.c. laikrakstos; jārediģē legālie ūrnāli, kā „Pūrs”, „Ciba” u.c. Augsti vērtējams žurnālists toreiz bija **Jūlijs Celms**.

Legāli pāri robežai (1911.)

Pēc pieciem mūžīgā satrauktībā pavadītiem gadiem Paulam radās nepārvarama tieksme izrauties kauču īsam laikam brīvībā, draugu un domu biedru vidū. 1911. g. augustā pārbraucām legāli ar savām pasēm Krievijas robežu.

Mākslas mūzeji, vēsturisko laiku kultūras pieminekļi, dabas daiļums un Rietumeiropas politiskā dzīve paņēma Paulu šais mēnešos pilnīgi savā varā. Likās, ka viņš steigtos visu redzēt, visu izjust un pārdzīvot savā dziļi izkoptā mākslas un kultūras cienītāja dvēselē.

Pēc ilgākiem klejojumiem pa iemīļotiem Alpu kalniem iegriezāmies Kastaņolā pie **Raiņa** un **Aspazijas**. Neaizmirstamā atmiņā palikušas šīs Kastaņolā pavadītās dienas. Atbraucēji no

Latvijas jeb, kā Rainis teica, no „dzīvās dzīves,” viņam bija mīļi viesi. Cik laimīgi mēs būtu tagad, ja kāds ierastos no Latvijas! Tikai tagad tāds nenāktu no „dzīvās dzīves”, bet no „mironu mājas”. Raini, protams, interesēja viņa izrādīto lugu iespaids tautā, inscenējums, aktieņu tēlojums. Tomēr šķita, ka vislielākā interese viņam bija par nelegālo kustību, par uzvaras izredzēm. Rainis dvēseliski atdzima, dzirdot Paula apgalvojumu, ka carisms pārdzīvo savu beigu cēlienu. Savā noslēgtībā Rainis nezināja daudz par revolūcionārās noskaņas pieaugumu visā Krievijā. Viņam nebija nekādu sakaru ar krievu revolūcionāriem, ar Ļeņinu jau pavisam nē, kā to apgalvo mēlīgi komunisti, dēvēdami Raini par Ļeņina draugu! Par Ļeņinu viņš bija tādās domās, ka tas ar savu jakobīnismu novedīšot sociālismu bezdibēnā. Pret latviešu „lielniekiem”, it īpaši pret savu svaini P. Stučku, viņš arī bija naidīgi noskaņots. Rainis pats bija optimists, un Paula ticība uzvarai bija jauns stiprinājums viņa trimdas dzīvē. Un taču pagāja vēl 9 gadi, līdz Rainis, karaliski sagaidīts, atgriezās Latvijā.

Kaŗš

1914. g. augustā, kaŗam sākoties, Paulu mobilizēja. Kā kaŗa ārsts viņš pavadīja vairākus gadus Čerepovecā (Vologdas gub.), Helsinkos, Sveaborgas cietoksnī, beidzot Rīgas frontē. Jau kaŗa sākumā, atstājot Majorus, Pauls aizbrauca pārliecībā, ka arī šis kaŗš nobeigsies ar revolūciju, tāpat kā Japānas kaŗš, bet ka šī revolūcija neapstāsies pusceļā.

Somijā Paulam patika tās augstā kultūra, augstais dzīves standarts un tautas noskaņojums pret krievu režīmu. Helsinkos piedzīvojām atkal policijas kratīšanu. Bet šoreiz kratīja mūsu 16 g. veco dēlu Brūno, Helsinku ģimnazijas pēdējās klases skolnieku, kādas uz ārzemēm rakstītas kartes dēļ. 1917. gada revolūciju Pauls piedzīvoja Daugavas frontē, pēc tam viņu pārcēla uz Rīgu par ārstu kādā kaŗa slimnīcā. Viņu ievēlēja Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejā, vēlāk arī Latv. strādņ., bezzemnieku un kareivju padomes izpildkomitejā un pirmajās vispārējās vēlēšanās Latvijā par Rīgas pilsētas domnieku un Vidzemes zemes padomes locekli no sociāldemokratu saraksta.

1917. g. 3. septembrī vācieši ieņēma Rīgu. Nākot no kādas apspriedes, vācu bumba nokrita nedaudzus soļus no mums. Otrā

dienā pēc Rīgas krišanas atskan zvans pie mūsu durvīm. Durvis atverot satrūkos, ieraugot vācu karavīru. Ienācis iekšā, viņš saka: „Esmu tas, kas jūs vakar ar „lielo Bertu” apšaudīja!” Palika tā savādi ap sirdi.

„Bet,” viņš turpināja: „esmu sociāldemokrats, un mans pirmais darbs bija Rīgā uzmeklēt latviešu sociāldemokratijas vadītāju, un te nu es esmu!” Un tiešām, šis vīrs savu nepatīkamo kareivja pienākumu centās izpirkt ar svarīgiem pakalpojumiem latviešu tautai. Viņš bija tas, kas nogādāja mūsu partijas korespondenci neatkarīgo sociālistu deputātiem **Lēdebūram** un **Hāzem** un Demokrātiskā Bloka memorandu ar Latvijas neatkarības prasību. Tas bija **Šteinfelds**, tagadējais Hamburgas loceklis.

1919. g. martā sociāldemokrātu partija deleģēja Paulu, kas toreiz bija Liepājas veselības nodaļas vadītājs, uz Berlīni, lai informētu neatkarīgo sociālistu partiju par fon der Golca un „baltikumiešu” rīcību un patvarībām Latvijā un lūgtu spert soļus, lai vācu valdība liktu Golcam ar visiem „baltikumiešiem” izvākties no Baltijas. Toreiz Berlinē notika vācu neatkarīgo sociālistu konference. Spilgti un nesaudzīgi notēlojis savā runā stāvokli Latvijā, Pauls tikpat asi kritizēja Leņina un komunistu rīcību Krievijā. Vācijas sociālistiem, kā vispārīm Rietumeiropas sociālistiem, toreiz bija vēl maldīgi uzskati par Krievijas revolūciju. Paula kritika atstāja konferencē dziļu iespaidu. **Kārlis Kautskis**, kas patlaban bija publicējis grāmatu „Demokratija un diktātūra”, veltīja Paula runai sevišķu ievērību. Tā nodibinājās Paula draudzība ar Kautska ģimeni. Sirsnīgo Kautska kundzi Pauls dēvēja par savu dzīvības glābēju. Pēc konferences Pauls bija piepeši saslimis ar izsituma tifu un gulējis viesnīcā viens ar 40°. Kautska kundze, atradusi viņu tādā stāvoklī, bija tūdaļ nogādājusi viņu Virchova slimnīcā. Pēc izveseļošanās viņš aizbrauca vēl uz Veimāru pie Vācijas ministru prezidenta Millera, arī tam tieši izteikdams prasību izvākt fon der Golcu no Latvijas. No Vācijas viņš devās vēl uz Berni, kur sanāca pēc kara pirmā starptautiskā sociālistu konference. Tur tad viņš pirmo reizi arī reprezentēja jaunās Latvijas republikas sociāldemokratiju.

Pēdējais posms (1944.—45.)

Atstājot turpmāko laikmetu attēlot citiem Paula līdzgaitniekiem, veltīšu vēl dažas rindiņas viņa dzīves pēdējam posmam.

Arsts būdams, Pauls laikam apzinājās, ka tuvojas dzīves vakars. Vispēdējā rītā, gatavojoties atstāt Meža parku, viņš izmisīgā nojautā izsauca: „Ko es braucu nomirt svešā zemē!” Bet viņš zināja arī, ka palikt nenozīmēja nomirt Latvijā, drīzāk Sibīrijas tundrās...

Ulmaņa apvērsuma morāliskais trieciens, cietumā pavadītais pusgads stipri iedragāja viņa veselību. Arī krievu un vācu okupāciju laiku grūtības un pārdzīvojumi nedeva viņam iespēju atgūt vecos spēkus. Bet garīgi viņš palika nelokāms un nepiekāpīgs. Latviņu viņš atstāja, dažu akūtu slimību samocīts. Kļūmīgu un liktenīgu gadījumu savirknējums ir viss viņa dzīves pēdējais gads. Citos apstākļos viņš varbūt vēl šodien dzīvotu.

Šveice viņu vilināja ne vien kā brīvā un krāšņā jaunības atmiņu zeme, bet viņam gribējās arī pēc pārdzīvotām grūtībām un badošanās Vācijā atveseļoties Šveices kalnu saulē. Slims, novārdzis, fiziski un garīgi samocīts, neziņā un smagās rūpēs par savas tautas un ģimenes locekļu likteni, viņš tomēr nebija garīgi galīgi izmisis un zaudējis pareizu uztveri par vēsturiskās norises izredzēm. Nežēlīgā dzīve nebija spējusi iznīcināt viņam piemītošo veselīgo optimismu. Viņš vēl arvien nešaubījās par savas dzīves ceļa pareizību. Bieži viņš domās kavējās pagātnē un secināja nākotnes izredzes. Atceros, reiz Lustenavā pēc sirds lēkmes, sēdēdams pie loga un raudzīdamies Alpu kalnu sniegotās galotnēs, viņš iegrimā pārdomās: „Tur sākās mūsu politiskās dzīves rīts. Diemžēl, dzīves gaita nav bijusi gluži tāda, kā domājām un kā toreizējiem teorētiķiem šķita. Bet tas nenozīmē, ka ceļš, pa kuŗu gājām, nebūtu ejams. Daudz kas taču sasniegts, par ko toreiz nevarējām sapņot. Tiesa, neesam sasnieguši cilvēces kalngalus, neesam piedzīvojuši sociālistiskās labklājības iekārtu pasaulē. Līdz tam paies vēl gadu simteņi. Galvenais kavēklis būs cilvēku pašu egoisms, varas kāre, negriba atteikties no personīgām interesēm vispārības interešu labā. Cilvēces moraliskā deģenerācija taču spilgti izpaužas šai pārdzīvotā asiņainā ārprātā.”

Rūpes par dēlu un tā ģimenes likteni viņu arī ļoti nomāca. Viņš jutās laimīgs, kad izdevās sarakstīties ar Brūno Štuthofas koncentrācijas nometnē. Ir tas bija zināms morāliskais atbalsts grūtajos brīžos. Tad nāca Vācijas sabrukums, mēnešiem ilgstošā neziņa, kur palikuši štuthofieši, krieviem okupējot Prūsiju un Pomerāniju. Sākumā nebija arī nekādu ziņu par vedeklu **Maigu**,

kuŗu viņš bija ļoti iecienījis un kuŗa ar bērniem taisījās mums sekot uz Zviedriju. Pirmā ziņa, ka viņi laimīgi aizsnieguši Zviedrijas krastus, bija Paulam liels nomierinājums. Bērnus viņš ļoti mīlēja un bija ļoti iepriecināts, saņemot pirmo vēstuli no 9 g. vecā mazdēla **Ingvāra**. Tas tiešām bija ļoti spilgts, asi tverts tēlojums par drāmatisko braucienu pāri jūrai, ko bērns savā dvēselē bija pārdzīvojis. Pauls nožēloja, ka no mazmeitiņas **Mairītes** ne vārda. Jautra, piemīlīga, tā mēdza ielist viņa klēpī, un viņš tad mācīja tai tautas dziesmas. Sevišķi iemīļota bija „Aiz kalniņa dūmi kūp.” Diemžēl, pamazām aizmirstas ir tautas dziesmas, ir kam tās dziedātas...

Līdz asarām saviļņots aiz liela prieka bija Pauls, kad Lustenavā pienāca pirmā ziņa, ka Brūno laimīgi izglābies no vairākkārtējām tiešām nāves briesmām, atdots atkal dzīvei un atrodas Zviedrijā. Nu tieksme tikt drīzāk Zviedrijā bija milzīga. Pauls jau iztēlojās, kā tad viņš ar Brūno runāšot un stāstīšot bez gala, gluži tāpat kā Centrālcietumā 1934. g., kad beidzamo nakti pirms Paula atbrīvošanas cietuma priekšnieks bija viņus salaidis kopā vienā kamerā.

Kad 1945. g. vasarā pasaules jucekļīgais stāvoklis kļuva arvien neskaidrāks un bija nojaušamas pretešķības starp Austrumiem un Rietumiem, Paulam jau bija skaidrs, ka miera līgumu vēl ilgi neizdosies panākt. Bažīgs par savu veselību, viņš izteicās, ka vēlētos nodzīvot kauču piecus, sešus gadus, lai redzētu, „kas no tā chaosa iznāks.” Diemžēl, liktenis nebija lēmis viņam to piedzīvot. 26. augustā beidzās viņa brāzmainais, spožais mūžs — beidzās nelaikā, tieši tad, kad viņa personība un stāvoklis varēja ienest daudz skaidrības un noteiktības latviešu trimdas dzīvē un cīņā par demokrātijas atjaunošanu brīvajā Latvijā.

J. KREICBERGS †

bij Kurzemes deputāts
Krievijas I Valsts domē

ATMIŅAS PAR LIEPĀJAS ĢIMNAZISTU PAULU KALNIŅU

Šo rindiņu rakstītājs piederēja 1883—85. g. Jelgavas ģimnazijas latviešu pulciņam, kas sevi dēvēja par „vakarniekiem”, jo kopā sanāca vakaros, lai mācītos runāt un rakstīt pareizā latviešu valodā, iepazītos ar latviešu tautas vēsturi un literātūru. Toreiz tādi pulciņi pastāvēja arī citās vidusskolās. Tanīs valdīja spilgti nacionāls gars.

Kad es pēc Maskavas universitātes juridiskās fakultātes beigšanas 1890. gada janvārī apmetos uz pastāvīgu dzīvi Liepājā, kur drīzi uzsāku advokāta praksi, nodibināju sakarus ar ģimnazijas augstāko klasu latviešu jaunekļiem. Vispirms iepazīnos ar vēlāk augsti cildināto **Jāni Jansonu (Braunu)** un nākamo lugu rakstnieku **Jukumu Paļēviču**. Abi saistīja manu interesi, uzmanību ar savu spraigo intelliģenci, kritisko nostāju pret Liepājas vācu un krievu elementiem, bet arī pret latviešu sabiedrību, kas viņiem šķita pagalam sekla, mietpilsoniska, reakcionāra. Prieceājos, ka tie abi nebija „duču prece.” Lielāks savādnieks par Jansonu bija Paļēvičs, kas roku nesniedza parastā kārtā, bet pēc paša izgudrotas ērmīgas metodes. Ar viņu netiku iedraudzējies, bet jo tuvi ar Jansonu. Šī draudzība pastāvēja vairākus gadus, arī tad vēl, kad Jansons iestājās Maskavas universitātē.

Mazliet vēlāk iepazīnos ar citiem latviešu ģimnazistiem, vēlāko ārstu Ekšteinu, Sprūdi, Pūci, Bērziņu un Herteli, vispēdīgi ar **Paulu Kalniņu**. Ar pirmminētiem vispirms satikos un iepazīnos Ģederta Pūčiša (Eulenberga) grāmatu veikalā, ko vadīja ļoti simpātiskais Dāvids Jurkovskis, sirsnīgs tautietis, īsts patriots. Viņa veikala telpās vienmēr varēja atrast dzīvo, atsaucīgo latviešu intelliģenci. Viņš sūtīja ziņas par latviešu sadzīvi „Baltijas Vēstnesim” un progresīvajai Liepājas vācu avīzei.

Ar ģimnazistu Paulu Kalniņu Jurkovska darba vietā neesmu ticies, bet viņa mātes brāļa **Pētersona** ģimenē, kas skaitījās par pirmo no trim turīgām latviešu ģimenēm. Pētersonam piederēja divstāvu mūra nams ar pagrabu, kur glabājās alus vātis, bez tam koka nams ar spiestuvi. Kundze, Rīgas kaļķu fabrikanta

Ābranta meita, bija baudījusi tādu izglītību, ka viņai bija tiesības uz pirmo vietu latviešu sabiedrībā, bet pēc tās viņa nedzinās, to labprāt atstādama savai sāncensei, „Maskavas” viesnīcas īpašnieka Puriņa kundzei, ļoti rosīgai, spraigai tautietei. Pētersoniem auga divas skaistas meitas. Šinī pārtikušajā ģimenē Pauls Kalniņš pavadīja savus ģimnazista gadus. Salīdzinot ar citiem latviešu ģimnazistiem, viņam, tā sakot, bija privilēģēts stāvoklis, glīta atsevišķa istaba, kupla pārtika pie kopīga ģimenes galda, rūpīga apkopšana, tīkams mājas gars. Kad mājas māte man stādīja priekšā savu pansionāru, palocījies man stāvēja pretim slaiks, glīts jauneklis pelēkā lauku zēna uzvalkā.

Sēdot un baudot pie bagāti klātā vakariņu galda, jaunais cilvēks mūsu sarunās nepiedalījās. Paēdis, piecēlās un, galvu pret nama māti palocījis, klusu atvadījās. Viņa izturēšanās spilgti atšķīrās no Jansona uzvešanās. Katrreiz, kad viņš ar mani un citiem pie galda sēdēja, vienalga, kur tas notika, manā dzīvoklī vai citur, galvenais runātājs bija ģimnazists vai vēlākais students Jansons. Man jāatzīstas, ka viņš nebija tukšs plāpa vai balamutis. Allaž viņš esmu nopriecājies par viņa aspratīgajām piezīmēm un humoristiskajiem tēlojumiem. Tādēļ aicināju viņu pie sava galda. Tas noticis diezgan bieži. Tādā kārtā man bijusi izdevība iepazīties ar Jansona rakstura pozitīvām un negatīvām īpašībām. Še nevaru tos abus nosvērt vienu pret otru. Man te Jansons vajadzīgs tikai kā kontrasta figūra, raksturojot ģimnazistu Paulu Kalniņu. Viņš piederēja pie tā pulciņa, kuŗa vadonis neapstrīdami bija Jansons, arī pēc ģimnāzijas beigšanas. Šai lomai Jansons bija kā radīts, jo viņam nekad nav trūcis drosmes, attapības, autoritātīvas nostājas un iespaidīgu runas dāvanu.

Arī turpmāk satikšanās ar Zemgales saimnieka dēlu Paulu Kalniņu iznāca tikai Pētersonu ģimenē maltīšu laikā pie galda, kopā ar P. ģimenes locekļiem. Viņa piedalīšanās galda sarunās nebija dzīva un plūstoša. Uz maniem jautājumiem, kuŗu nolūks bija „auf den Zahn fühlen,” viņš deva nesteidzīgas, īsas atbildes. Cik Jansons savās konfesijās bija atklāts un vaļsirdīgs, tik atturīgs un lakonisks bija Pauls Kalniņš. Summējot visu, ko es personīgi no viņa mutes dzirdēju un ko man Pētersonu pāris stāstīja, varu teikt, ka P. Kalniņš jau kā pēdējo klasu skolnieks bija iepazīties ar Marksa un Engelsa „Komunistu manifestu”

(1848.), bija lasījis populārās Kautska brošūras par Marksa „Kapitālu”. Viņu maz interesēja Merķeļa ugunīgie pamfleti pret dzimtbūšanu un Kronvalda „Nationale Bestrebungen” bet gan vairāk literatūra par vēsturi, vēsturiskām šķiru cīņām, par tautsaimniecību, agrārreformu un strādnieku stāvokli. Lasāla un Bēbeļa cīņas mērķi viņam bija pazīstami un slavējami tāpat kā Jansonam. Bet viņš ar šiem uzskatiem neplātījās citu priekšā, kā to vienmēr darīja pats Jansons un citi viņa mācekļi—Sprūde, Hertelis u.c., kas jau kā skolnieki dabūja ciest no žandarmērijas represijām. Pauls Kalniņš nekad nav padevis, piem., Jansona musinājumiem traucēt latv. pilsonisko aprindu teātra izrādes vai tradicionālos 30. augusta dzimtbūšanas atcelšanas svētkus Liepājā. Man likās, ka ģimnazists Pauls Kalniņš jaunās idejas gan uzņēma savā prātā un sirdī, bet no skaļās deklarācijas un realizēšanas atturas, kamēr tās nav viņa dvēselē nobriedušas un ir tikai rūgšanas stadijā. Jansona ietekme uz viņu bija daudz mazāka nekā uz citiem Liepājas ģimnazistiem.

Jansonu jaunās idejas apžilbina, sajūsmina, nedod viņam mieru ne dienu, ne nakti; vēl nenorūgušas, nepārbaudītas, līdz pēdējām konsekvencēm vēl neizdomātas, tās ar neatvairāmu spēku raujas, drāžas uz āru. Vecie ideāli, „novazātas” nacionālas idejas viņam šķiet absolūti nederīgas, smieklīgas, nicināmas, jaunās absolūti patiesas, progresīvas, laimes nesējas. Jansona domāšanā un jušanā spilgti izpaužas likums, ko franču fiolozofs Bergsons sauc par „la loi de double frénésie.” To neesmu novērojis Paula Kalniņa uzskatos, cik tie man pazīstami. Viņa sociālais un politiskais temperaments mazāk straujš un fulminants, salīdzinot ar Jansonu. Tādēļ viņš, uzņemdam jaunās idejas, tūdaļ nesviež pār sētu parastās, vecās, meklē kompromisu, samierinājumu. Viņam piemīt tolerances vērtīgais tikums arī tad, kad viņš izšķīries par labu sociāldemokratu ideāliem, tanī laikā revolūcionāriem. Tas notika jau ģimnazista gados. Tiem viņš palicis uzticīgs līdz pēdējam elpas vilcienam, par spīti visām sava mūža drāmas peripetijām un katastrofām, kā tas visiem zināms.

Jansona garam raksturīga bija turbulence un hazardisms par excellence. Pauls Kalniņš sargājās no akla riska, gan vispārīgi no riska neizvairīdamies. Viņam trūka arī Jansona tiraniskās āderes, bet netrūka atbildības sajūtas, kā dažkārt pietrūka Jansonam. Tam bija spožas agitatora un propagandista dāvanas, bet savus vārdus uz zelta svariem viņš nelika. Pauls

Kalniņš nekad nebūtu varējis par saviem domu pretiniekiem izteikties tik asi, kā to darījis Jansons, nosaukdams viņam nesimpatiskos rakstniekus par „fauniem un klauniem”, vai raksturodams tautas iemīļoto ģeniālo dzejnieku Poruku kā domātāju ar „kliba jēra filozofiju.”

Pašdisciplīna, mēra sajūta, atturība, noslēgtība, pieklājība — tādas bija Paula Kalniņa rakstura īpašības.

Dr. M. VALTERS

bij. Latvijas pagaidu valdības ministru prezidenta
vietnieks un iekšl. ministrs, Latvijas sūtnis Beļģijā

PIRMOS GAIĻOS

Vai tikai atmiņas? Tikai brīži, izrauti no lielās laika strāvas? Nē, tā ir vēsture, kas saka: pirmie cīņas laiki bijuši modinātāji, kas vēlāk atnesa Latvijai tās sauli. Pauls Kalniņš bija viens no šiem modinātājiem.

Liepāja! Tā spiežas spalvā teikums: Liepāja ir Latvijas atdzimtnes pilsēta, ja ar to nebūtu pārprasts, ka visa Latvija apmēram vienā laikā sāka uzplaukt garā. Liepājas lomu aprakstīt deviņdesmito gadu vēsturē nav viegli. Šo rindu rakstītājs bija toreiz it kā ārnieks, svešnieks garīgam darbam, kādā bija iegājusi Liepājas jaunatne. Tā bija dzīve skolas sienās, ģimnazijā, reālskolā, pilsētas skolā, šur tur mazajās priekšpilsētu mājelēs, smilšainās, putekļainās ielās. Bet no šejienes nāca pirmie vārdi, saucieni, pa daļai atsaucināti no Jelgavas skolām, no Zemgales laukiem, dīvainā sociālā mīrojumā, vēl nesaprausti, šā tā iztulkoti. Tie skāra visu Liepājas dzīvi.

No šīs dzīves galerijas nāca Pauls Kalniņš, kā to redzēju, sapratu toreiz un kāds tas palicis atmiņu skulptūrās visos vēlākajos laikos, kad notikumu gaita veda Latviju uz valsts ideālu un šī ideāla piepildījumu. Būtu dīvaini un greizi izcelt notikumus dažādas domu nesaskaņas, kas ir tikai lietu atskaņas, lietu būtības refleksi. Un tā sevišķi tagadējā laikā jājautā: kas ir tas īpatnējais, ko devis kāds cilvēks-cīnītājs tādā lietu gaitā? Liepājas domu un pārdomu dažādības ir interesantas pašas par sevi, ārpus personām, vārdiem, skatoties vienīgi uz būtību, prasot vienīgi pēc ideju svāra, kas varēja parādīties mazajā pilsētā, tik šauros apstākļos, tādā neērtībā, nekustīgā Latvijas stūrī. Te bija ģimnazija — liels faktors mūsu toreizējās jaunatnes atmodas laikā. Vācu ģimnazija — ar direktoru Volgemūtu priekšgalā, jau stipri krieviski virzīta, tomēr pretkrieviska, lai teiktum baltiska, un tādā garā tā mācīja grieķu un romiešu vēsturi, sniedza antiko dzeju un drāmu jaunajām latvju sirdīm. Nevar to neatzīt, un vēl šodien varam izjust pateicību par tādu mūsu deviņdesmito gadu ietekmi. Tādā ceļā ienāca deviņdesmito gadu vēsturē viena otra pazīme, no klasiskās pasaules. Neba bez kāda sakara un tādām pazīmēm bija Paula Kalniņa vārds, pasaukts

„**Ekteris**” (laikam deformējums no Homēra Trojas kauju varoņa Hektora). Ekteris — jā, šis vārds nozīmēja jau Liepājas jaunatnē: pašapziņu, drošību uzstājā, varbūt drusku pārspilētu neatkarības un pašnoteiktības jūtu. Tāda jūta bija vajadzīga jo sevišķi toreiz. Klasiskā skola modināja uz antiku garu, uz lielāku notikumu poēziju, uz lepnuma liriku — tāds ievilņojums bija sācies jaunās, vēl neesošās, bet jau pamanāmās strāvas žestos, vārdos, jaunu centienu saturā.

Būdamš vēl strādnieks-māceklis Liepājas dzelze. darbnīcā, dzirdēju par **Ekteri**, kas esot lepns, nepieejams, nopietns, pat griezīgs savā drusku vientuļā dabā. Tīkšanās uz ielas, kaut kur Lielajā ielā, jūrmalā vai Graudu ielā, kādi brīži Latviešu labdarības biedrības sarīkojumos — tas viss, kas palicis atmiņū vienā plāksnē, varbūt tīri fiziskā, kamēr otrā, augstākā plāksnē iespaidi veņas, drūzmējas ap idejām. Jā — idejas? Vai drikstētu tādu vārdu izteikt? Kur smēla šīs domas, ko sauc par idejām? Dzīve pati nāca ar savām, varbūt visspēcīgākām, neatvairāmām idejām. Dzīve bija trūcīga, sagumdīta rūpēs; no tās nāca bēdas; no bēdām pārdomas — un tā radās idejas. Ne apstākļu radītas, bet garā dzemdētas. Apstākļi deva abjektīvo pamatu, būtības un kailās esības struktūru, bet gars salīdzināja, prasīja pēc vērtībām, vērtību atziņām — zināms, ne tādā skaidrībā, kā tas izpaužas prātnieciskos jēdzienos.

No **Liepājas** nāca šie jaunie, „**jaunās strāvas**” dzenuļi, stimulētāji, draiskie ideju plēsoņi, vanagi bez vārda, prātotāji, protestanti, ateisti, sociālisti — no sirds jūtām, žēlabām, varonīgām ietekmēm no antikās mitoloģijas, no heiniskās romantikas, no Karaļauču universitātēs izplūdinātām apgaismības laikmeta idejām, no Herdera, pa daļai popularizētā Kanta, no vācu baltiešu astoņdesmito gadu literatūras, no bijušā un iecebrētā, no derīgā un nederīgā, no vājā un spēcīgā — lūk, no tādiem avotiem nāca mūsu pirmie **sociālisti**, vēl neapzinīgi, ne autoritāri, ne marksisti vai demokrati, pirmā vietā nievātāji, smējēji, kas smējās par citiem, paši par sevi veidenbaumiskiem smiekliem un bāli apstarotā, padrūmā gaismā, apzvaigžņotās frazēs, pa daļai bērnišķīgās, pa daļai vingrā prāta cirtumā. Tā raisās atmiņas ap toreizējo garīgo saturu, kuņā, šķiet, bija viss — bet trūka paša galvenā: kādu mērķi beidzot turēt par augstāko? Tāds jautājums bija neizteikts. Vajadzēja vispirms noliegt, nojaukt, iznīcināt. Jaunā strāva drīz izauga par lielu

Dr. P. Kalniņa māja Rīgā,
Jačtkiuba ielā 5.

Dr. P. Kalniņš savā ģimenē
(1943.)

D.: P. Kalniņš ar mazdēlu Ingvāru
(1936.)

Trīs paaudzes
(1943.)

kustību Latvijas sabiedrības vēsturē; tas ir posms, kas noveda pēdīgi pie atziņas un prasības pēc Latvijas valsts.

Šai jaunajā lielajā posmā Pauls Kalniņš ieņēma savu tam **vēstures** ierādīto vietu. Gadi, gadu rindas nebija varējušas saplosīt jaunības idejās radīto — centību atrast sabiedrības ideālu, humānu sabiedrības iekārtu, dzīvi, kas nepazītu vairs netaisnību un trūkumu. Kādā veidā, kādiem juridiskiem iekārtojumiem tāda dzīve sasniedzama, par to varēja būt un vēl šodien pastāv dažādi uzskati. Būtu it kā patiesība, ko daudzi teikuši, ka katrai tautai jāpārdzīvo savi augšanas periodi. Tādus esam pārdzīvojuši bagātīgi, paši sevi mocdami, gan ticību, gan neticību pauzdami, gan naidā, karstumā sevi nicinādami, vai atkal Tēvzemes pišļus pie sirds spiezdami, saukdami viens otram: lai ceļamies, lai esam draugi viens otram. Kādus posta laikus neesam pārdzīvojuši!

Tāda jūta bija, kad atkal pēc daudz gadiem nāca brīdis, kur redzēju Paulu Kalniņu **Latvijas dibināšanas** dienās kā lielā spēka — latviešu strādnieku kustības vadītāju. Kā aprakstīt 1918. gada novembra dienas? Dzejā? Varonības — gara varonības — poēmās? Tik vienkārši gribētos tās likt visiem pie sirds.

Novembra dienas saveida tik daudzus kopā: ticīgus un neticīgus, visādu mūsu tautas slāņus arī līdz ar daudziem mūsu dzīves netikumiem. Kādi iespaidi tikai nejaucās vēl pēdējos notikumos pirms 18. novembra! Nenācās viegli savest kopā dažādas strāvas, gaumes, personīgās patmīlības pretenzijas, jo politiskie grupējumi bija jau guvuši zināmu asumu. Vienai daļai šķita, ka strādnieku kustības pārstāvjiem būtu dodama tikai nenozīmīga daļa jaunajā Latvijas likumīgajā varā, šī atkal turējās vēl zināmās tradīcijās, kuŗām arī piemita savi asumi.

Bet laiks negaidīja, steiga bija tobrīd pats augstākais likums, un tad atkal parādījās Paula Kalniņa raksturs: nepieciešama uzskatu noteiktība, pat politiska cietība, apziņa, ko prasa politiskā ideja, mērķis un virziens uz kopēju tautas varas iestādījumu — valsti. Man palika tāds iespaids, un tas ir vēl šodien dzīvs, ka bez Paula Kalniņa noteiktās uzstāšanās, ka jārada **kopējiem** politiskiem spēkiem kopējam labumam Latvijas valsts, labākā stunda Latvijas vēsturē būtu tikusi nevarīgi palaista gaŗām. Viņš prata proklamēšanas diskusijās, kuŗās bija jānoskaidro nākamās Tautas Padomes — mūsu pirmā parlamenta, likumdevējas iestādes — sastāvs, darbība, ienest poli-

tisku līdzsvaru, savas kustības, latvju **strādnieku partijas līdzdarbību**. Tas bija bezgala liels ieguvums, kā bija savā laikā Dienvidvidzemes zemes padomē, kad apvienojās zemnieku un strādnieku pārstāvji.

Citi teiks daudz vairāk par aizgājušā patriota un valstsvīra dzīvi, lai man atļauts pieminēt tikai brīžus, acumirkļus, kaut tiem gadu ilgums, gadu desmitu rotājums manās domās. Tā vien liekas, ka gadu desmiti bijuši tie brīži, kurus piedzīvojām kā svarīgākos, pa daļai no tāluma, pa lielākai daļai domājot par kādu cilvēku, kas šķiet vienmēr un visur bijis klāt.

Liekas, Pauls Kalniņš ir viens no tiem, kas vienmēr bijis klāt visā mūsu jaunā laika vēsturē. Lai citi saka, stāsta — atļaujiet man nolikt tikai šīs piemiņas lapiņas par Pirmajiem gaiļiem agrā naktis un rīta stundā, kad pirmās Latvijas domas dzima jaunībā, vēl pašā zaļākā, un kad dzima Latvijas valsts. Šīs lapiņas lai saka: paldies Paulam Kalniņam!

J. SILIS

bij. Latvijas sociāldemokr. str. p.
Centrālkomitejas loceklis

DR. P. KALNIŅŠ NELEGĀLAJĀ REVOLŪCIONĀRAJĀ KUSTĪBĀ

Tie bija smagie Krievijas carisma laiki, kad daudzas mazās tautas smaka despotisma varā. Arī latviešu tauta sāpīgi izjuta krievu žandarma dūri un vācu barona spaidus un pazemojumus. Vācu muižniecība Baltijā bija labi ieredzēta cara galmā, latviešu sūdzības tur neuzklausīja. Taču latviešu tautā pamazām un neatlaidīgi auga pretestības spēki. Tā pag. g.s. otrā pusē izauga nacionālās atmodas kustība. No šī laikmeta kā pastiprinājums deviņdesmitajos gados izveidojās revolūcionārā kustība, kas par vienu no svarīgākiem uzdevumiem stādīja latviešu atbrīvošanos no Krievijas un vācu muižniecības jūga. Kā šīs kustības vadītāja izauga un izveidojās sociāldemokrātiskā partija ar J. Raini, J. Jansonu, Dr. P. Kalniņu un citiem redzamiem cīnītājiem priekšgalā.

Jau pag. g. s. deviņdesmitajos gados sākās latviešu nelegālā kustība Latvijā.

Toreizējā cīņa nebija šauri proletāriska un sociālistiska. Carisma un muižniecības slogus smagi izjuta ne tikai pilsētu rūpniecības strādnieki un lauku kalpi, bet arī lauku saimnieki, amatnieki, intelligēnce. Kapitālistu mūsu dienu nozīmē toreiz starp latviešiem nebija. Augstākos uzplūdu vilņus šī kustība sasniedza 1905. g. revolūcijā, kad visā Latvijā kādu laiku visa vara atradās pašu latviešu rokās. Lauku rīcības komitejās 1905. g. revolūcijas laikā sadarbojās kā strādnieki, tā saimnieki un intelligēnce. Tas pats notikās arī pilsētās. Bet tad nāca krievu sodekspedīcijas un pārpludināja visu Latviju, dedzinādamas mājas un šaudamas mierīgus iedzīvotājus. Sabruka brūnotā sacelšanās Maskavā un pārējā Krievijā. Kā visā Krievijā, tā arī Latvijā pēc 1905. g. revolūcijas iestājās smaga reakcija. Valdīja atkal carisms, lai gan mazliet ieskrāmbāts: nāca Krievijas Valsts dome un mazliet demokrātiskas reformas.

Mūsu revolūcionārās kustības dalībnieki bija spiesti atkal darboties pagrīdē vai trimdā. Tā J. Rainis, J. Jansons, Dr. P. Kalniņš u.c. jau pirms 1905. g. bija izbaudījuši trimdas grūtības. Pēc 1905. g. viņiem atkal bija jādodas trimdā.

Dr. P. Kalniņš, kādu laiku pavadījis trimdā, atgriezās 1906. g. decembrī Latvijā. Viņš apmetās uz dzīvi Majoros, Rīgas jūrmalā, un strādāja kā ārsts. Plašā ārsta prakse varēja slēpt viņa nelegālo politisko darbību.

Latviešu nelegālo kustību vadīja Latvijas sociāldemokrātiskā partija. Arī es tajos laikos darbojos nelegālajā kustībā (ar pieņemtu vārdu Krauklis un Stīga). Ar Dr. P. Kalniņu, kas bija viens no galvenajiem nelegālās revolūcionārās kustības vadītājiem, tuvāk iepazīnos pēc 1905. g. Ar viņu man nācās ciešāk sadarboties laikā starp Latvijas soc.-dem. trešo un ceturto kongresu (Helsinkos un Briselē), t. i., laikā starp 1908. un 1914. g. Šajā laikā mācījos Dr. P. Kalniņu dziļi cienīt un augsti vērtēt.

Dr. P. Kalniņš dzīvoja kādā šķērsielā, iepretim Majoru stacijai, kopā ar zobārsti Klāru Kalniņu.

Dr. P. Kalniņš nelegālajā politiskajā kustībā darbojās vairāk ideoloģiskā plāksnē. Turpretim Klāra Kalniņa veica partijas un nelegālās kustības organizatorisko darbu. Viņa bija soc.-dem. partijas centrālkomitejas locekle, piedalījās visās centrālkomitejas sēdēs, partijas lauku un pilsētu nelegālajās konferencēs. Dr. P. Kalniņš pats konferencēs nepiedalījās. Tomēr nevienu svarīgu lēmumu konferences nepieņēma, nesazinoties un iepriekš neapspriežoties ar viņu.

Dr. P. Kalniņš bija nelegālā laikraksta „Cīņa” gelvenais redaktors. Šo darbu viņš veica ar lielu pašaieliedzību un mīlestību. „Cīņas” redaktora darbā tad man arī nācās sadarboties ar viņu, jo es biju šī nelegālā izdevuma organizators un tehniskais vadītājs. Toreiz izdot „Cīņu” nebija tik vienkārši un viegli. Viss darbs bija jāveic lielā slepenībā. Žandarmērija cieši sekoja, lai neparādītos nelegāli izdevumi un proklamācijas. Tāpēc bija jāuzmanās, lai neiekristu tipografija un tās darbinieki. „Cīņas” redakcija, saliktuve un spiestuve neatradās vienā vietā. Pat tipografija bija sadalīta divās vietās.

„Cīņa” iznāca laikraksta formātā, 5—6.000 eks. Saliktuve atradās pie Lielajiem kapiem Rīgā. Tur dzīvoja kāds drēbniekmeistars — soc.-dem. partijas biedrs. Viņa darbnīcas dibenistabā bija iekārtota saliktuve ar burtu kastēm. Pēc laikraksta salikšanas turpat arī pagatavoja matricu. Spiestuve atradās citā vietā, Maskavas ielā, kādā galdnieka darbnīcā. Priekštelpā maskēšanas nolūkā strādāja galdnieka darbus, bet blakus telpās atradās spiestuve.

Šāds „Cīņas” salikšanas, iespēšanas sadalījums bija nepieciešams tādām gadījumam, kad viena daļa „iekristu”, jo tad otra paliktu neskārta un vieglāk varētu turpināt laikraksta izdošanu. Starp „Cīņas” saliktuvi un spiestuvi vēl bija ierikota „starpstacija” Aleksandra un Bruņinieku ielas stūrī, Plakana apavu veikalā. Parasti darba laikā no saliktuves kāds ieradās veikalā un tur nodeva matricu, noliekot to vienkārši uz letes starp korpēm, veikala īpašniekam to nezinot. Pēc tam no spiestuves ieradās kāds cits, lai saņemtu matricu un nogādātu Maskavas ielā.

Dr. P. Kalniņš, būdams „Cīņas” galvenais redaktors, pats rakstīja laikrakstam, pats rediģēja manuskriptus. Darbs prasīja daudz laika, enerģijas un pacietības. Tomēr viņš nekad neizrādīja pagurumu, vienmēr sekodams arī laikraksta iespēšanai un izplatīšanai, dodams savus norādījumus. Vajadzēja redzēt, ar kādu prieku viņš pārskatīja katru iznākušo laikraksta numuru un priecājās par to.

Latvijas sociāldemokratiskā partija nelegālajā laikmetā nebija viengabalaina. Pastāvēja savs „lielinieciskais” un savs „mazinieciskais” novirziens. Dr. P. Kalniņš centās saturēt abus novirzienus kopā, lai koncentrētu spēkus cīņai. Viena daļa šo cīņu iedomājās kā bruņotu sacelšanos. Partijas otrs spārns nenoliedza bruņotas cīņas nepieciešamību izšķirīgā brīdī, bet prasīja arī ievirzi plašākā demokratiskā gultnē, gan organizējoties legālās biedrībās, gan piedaloties pilsētu pašvaldību vēlēšanās u.t.t., tā vairojot piekritējus. Nav grūti saprotams, ka Dr. P. Kalniņš atbalstīja otrā novirziena piekritējus, neatkāpdamies no sava soc.-dem. pasaules uzskata. Dr. P. Kalniņš, būdams pārliecināts demokrats, visu savu mūžu cīnījās par demokrātiju un savas tautas labāku nākotni. Tā arī toreiz viņš saprata latviešu tautas kustību kā plašu demokratisku masu piedalīšanos nelegālajā darbībā. Latviešu tauta bija jāaudzina demokratiskai domai un idejām. To darīja arī Dr. P. Kalniņš, atzīdams, ka sacelties ar ieročiem rokās pret carismu vēl nav pienācis īstais brīdis un nav jāiet uz barikādēm, lai zaudētu cīņu. Viņš palika pie demokratiskās ideoloģijas un ieauga Latvijas neatkarības idejā. Dr. P. Kalniņš bija ar bagātu garīgo bagāžu un Rietumeiropas sociālisma ideologs, dedzīgs cīnītājs par demokrātijas idejām.

Nelegālā kustība Latvijā notika lielā konspirācijā. Partijas biedriem pirmās lekcijas bija par konspirāciju: kā jāizturas, ko

driķst un ko nedriķst teikt apcietināšanas un pratināšanas gadījumos. Arī satiksmē ar Dr. P. Kalniņu (Ekteri) un Klāru Kalniņu vajadzēja ievērot stingru konspirāciju. Katram, kam bija kāda darišana soc.-dem. partijas lietās, vajadzēja ierasties kā slimniekam ārstēšanas nolūkos. Bet tādiem, kuŗus varēja vairāk kompromitēt, sakarā ar bīstamo nelegālo darbību, kā piem. man, vajadzēja, ierodoties Majoros, vispirms apstaigāt apkārtni un novērot, vai kāds „špiks” neseko. Tikai tad, kad gaiss bija „tīrs”, varēja piezvanīt pie Dr. P. Kalniņa durvīm.

Dr. P. Kalniņš prata iedvesmēt nelegālās kustības dalībniekus savam uzdevumam, mērķim un neatlaidīgai cīņai. Viņa ārsta kabinetā risinājās dedzīgas pārrunas par pasaules politiskām problēmām. Arī J. Rainis uzturēja ciešus sakarus ar Dr. P. Kalniņu, viņam bija liela autoritāte, un katrs nelegālās kustības dalībnieks uzskatīja par savu pienākumu apspriesties ar viņu visos jautājumos, kas skāra partijas dzīvi un nelegālo kustību Latvijā. Viņš bija tā laikmeta revolūcionārās paaudzes rosinātājs un audzinātājs. Tās paaudzes cīņa arī noveda pie neatkarīgas Latvijas valsts — Demokratiskās Republikas, kur Dr. P. Kalniņam pēc nopelniem pienācās parlamenta prezidenta sēdeklis.

Bīskaps J. RANCĀNS

Saeimas viceprezidents,
Latvijas Centrālās Padomes priekšsēdis

SAEIMAS PREZIDENTU DR. P. KALNIŅU PIEMINOT

Vispirms man jāizsaka nožēlojums, ka Dr. Pauls Kalniņš vairs neatrodas starp dzīvajiem: viņa vārds un autoritāte varētu daudz palīdzēt pašreizējā izšķirējā cīņā par latviešu tautas brīvību, jo viņš baudīja cieņu un atzinību plašās sabiedrības aprindās gan savā zemē, gan ārzemēs.

Man personīgi uzglabājušās vislabākās atmiņas un iespaidi par Dr. P. Kalniņu no brīvās Latvijas laikiem, kad mums bija bieži jāsatiekas un jāstrādā likumdošanas darbā mūsu neatkarīgās valsts Saeimā.

Pirms gadiem trīsdesmit es pirmo reizi satikos un iepazīnos ar Dr. P. Kalniņu pirmajā Saeimā: viņa staltais augums, nosvērtā un miermīlīgā stāja un apvaldītais raksturs atstāja uz mani vislabāko iespaidu. Man tūdaļ radās uzticība un pārliecība, ka ar tāda mēroga sociāldemokratu pārstāvi varēs saprasties un sastrādāt kopējā valsts darbā. Man šķiet, ka pirmās kreisās valdības nodibināšanos un daudzu svarīgu likumu pieņemšanu ietekmēja Dr. P. Kalniņa iecietīgā un izlīdzinātāja stāja, kas novērša daudzas pretešķības un strīdus likumdevēju starpā Saeimā.

Turpmākā sadarbībā mani pirmie iespaidi vēl vairāk nostiprinājās. Kad Dr. P. Kalniņš 1925. gadā nāca par Saeimas prezidentu, visi deputāti to atzina par labu zīmi ražīgam darbam likumdevējā iestādē.

Man pašam vaļsirdīgi jāsaka, ka strādājot gandrīz desmit gadus kopā ar Dr. P. Kalniņu Saeimas prezidijā, vienmēr atrādām pilnīgu saskaņu un vienprātību. Saeimas prezidija lēmumos nebija domstarpību, tāpat arī darbu sadalījumā un vadībā.

Dr. P. Kalniņš augsti vērtēja tautas brīvību, demokratiskās tiesības un pienākumus un vienmēr centās stiprināt likumdevējas Saeimas autoritāti un cieņu: sēžu vadībā ieturēja stingru kārtību un vienmēr ievēroja likumību un kārtības ruļļa noteikumus. Bez kaut kādas izšķirības pie kārtības sauca ikvienu deputātu, kas pārsteidzās vārdos vai darbos, neskatoties uz to, pie kādas partijas vai nogrupējuma tas piederēja. To atzina visi,

kas vēroja un izprata Dr. P. Kalniņa darbību un rīcību brīvās Latvijas Saeimā.

Tas pats jāsaka un jāliecina par sirmā parlamentārieša Dr. P. Kalniņa stāju un darbu ārzemēs un diplomātu aprindās: ar lietpratību un cieņu viņš vadīja Latvijas parlamenta deputātu grupu daudzās starptautiskās sanāksmēs. Divās tādās parlamentāriešu ūnijas konferencēs Bernē un Ženēvā man pašam bija izdevība būt klāt un novērot mūsu prezidenta cienīgo uzstāšanos konferences darbā un debatēs. Latviešu parlamentāriešu grupai vienmēr bija laba un saskaņota sadarbība ar pārējiem pasaules parlamentu pārstāvjiem. Sevišķi daudz draugu mums radās Šveices demokratiskajās aprindās: tur mēs bijām sirsnīgi uzņemti un labi ieredzēti visos Šveices parlamenta nogrupējumos. Šveices parlamentā vēl tagad mums ir daudz draugu, kas aizstāv Latvijas tiesības uz brīvību un neatkarību.

Pēc Saeimas darbības apturēšanas 1934. gadā Dr. P. Kalniņš daudz cieta, bet vienmēr palika uzticīgs Latvijas demokraticai satversmei. Latvijas satversmes spēkā stāšanās — 1. maijs — viņam bija vienmēr svētku diena, un pie savas vasarnīcas Meža parkā tanī dienā viņš vienmēr bija redzami uzvilcis valsts karogu Latvijas satversmes godam. To redzēja un zināja demokratiski domājošā tauta un ar atzinību un cieņu skatījās uz likumīgo Latvijas satversmes sargu!

Tādas pat cēlas un draudzīgas atmiņas man uzglabājušās par Dr. P. Kalniņu no vācu okupācijas laikiem Latvijā, kad viņš drošsirdīgi uzņēmās vadīt Latvijas Centrālās Padomes darbu. Tad slepeni notika apspriedes bieži manā dzīvoklī vai arī citās piemērotās telpās, kur Dr. P. Kalniņš atkārtoti apliecināja un noteikti stāvēja par Latvijas demokratiskās valdības atjaunošanu un kā likumīgs Valsts prezidenta vietnieks manā dzīvoklī parakstīja dokumentu, kas pilnvaroja prof. Konstantīnu Čaksti 1944. g. uzņemties valdības sastādīšanu piemērotā un izdevīgā brīdī.

Pēc tam vēl satikāmies vairākas reizes pie ģenerāļa V. Tepfera Latvijas Centrālās Padomes apspriedēs un tad jau izšķīrāmies uz visiem laikiem! Tiesa gan, pēc Drēzdenes bombardēšanas es saņēmu vēl vienu vēstuli no Dr. P. Kalniņa, kurā viņš apvaicājās par apmešanās iespējamībām Bavārijā. Uz to vēstuli atbildēdams, es norādīju Alpu kalnus un Šveices robežu kā piemērotāko vietu mūsu Saeimas prezidentam un ar gandarijumu

vēlāk dabūju zināt, ka viņš tiešām atradis klusu stūrīti pie pašas Šveices, uz kuriem viņš taisījās braukt, lai aizstāvētu brīvo un neatkarīgo Latviju.

Bet Dieva lēmumos stāvēja citādi rakstīts: Dr. P. Kalniņš 1945. g. vasarā šķīrās no mums pavisam un aizgāja mūžības saulē, bet viņa mirstīgās atliekas atradušas dusas vietu Bernes klusajā kapsētā. Tur daudzie draugi un tautieši, ierazdamies apmeklēt Latvijas satversmes uzticīgo sargu, ar cieņu noliec savas galvas demokratiskās Latvijas cīnītāja priekšā: latvju tauta neaizmirsīs Dr. P. Kalniņa nesavtīgos darbus un lielos nopelnus brīvās Latvijas labā!

ĀD. BĻODNIEKS

bij. Latvijas ministru prezidents,
Latvijas Centrālās Padomes loc.

LIELĀ DEMOKRATA PIEMIŅAI

Pirmā pasaules kara beigās, sabrūkot Krievijas patvaldībai, beidzot bija pienācis arī mūsu laiks dot tautas ilgām saturu un veidu — pašnolemšanos, brīvo Latviju! Jau 1917. gadā, bēgļiem atplūstot dzimtenē, radās izdevība pulcēties vienkopus demobilizētiem karavīriem, lai gadu vēlāk, apvienojoties Valkas un Maskavas nacionālo karavīru prezidijiem, visi dzīvie spēki saliedētos vienā karavīru organizācijā. Atslābstot vācu okupācijas varai, diezgan atklāti un strauji izveidojās pirmās apsardzības vienības. Pulcēšanās, reģistrācija un apmācības notika Rīgas Latviešu Biedrības namā, Merķeļa (toreiz Pauluči) ielā un Ķēniņu skolu aulā, tāpat organizēto studentu, sevišķi korporāciju mitekļos. Augas dienas drūzmējās karavīri, saradušies no visām Latvijas malām, arī citi ļaudis pildīja telpas, rosība nebeidzās arī naktīs, turpat daudziem pārnakšņojot. Biedrības mājas visos trīs stāvos, plašajās telpās nepārtraukti apmācījās, drasēja jaunās vienības — topošās rotas jau 1918. gada oktobra sākumā, rādīja labu stāju un māku. Sevišķi aizrautīgās jaunatnes iesai-stīšanās vienībās radīja spraigumu un prieku, nebēdu par stāvokļa nopietnību un draudošām briesmām. RLB nama apkārtnē, Vērmanes dārza malā, drūzmējās ļaudis, arī boļševiku algotņi, kas kūdīja neklausīt nac. karavīru apvienotai organizācijai iekļauties vienībās, piedraudot izsist „to būdu”. Gaiss sabiezēja vēl vairāk, kad kārtības uzturēšanai, atvairot vācu drošības sargus, mūsu virsniekiem nācās jaucējiem iedvest bijību. Apzi-nājām, ka patiesi vai ik brīdi varam sagaidīt spridzinājumus. Apvienoto karavīru prezidijs nepārtraukti uzturējās RLB namā, apspriedās, saņēma ziņojumus un rīkojās. „Māmuļas lielais tūkstotis,” kā toreiz sauca pulcējušos RLB namā un ārpus tā, nesa prasības vai no visām latviešu sētām un pilsētām, ka sen jau laiks celt augšam Gaismas pili. Daudzās delegācijas, sevišķi organizētie karavīri, kuŗu spēki auga un brieda, aktīvākie tautas darbinieki — visi prasīja vienprātību, kopsolī steidzināt mūsu atdzimšanu. Klausot šai tautas sirdsbalsij, apzinoties stāvokļa nopietnību, apvienotais karavīru prezidijs papildinātā sastāvā strādāja un pieņēma tezes iesniegumam, prasības topošai tautas

pārstāvībai: nekavēties vairs ne domās, ne darbos, steidzīgi radīt pamatus satversmei, Tautas padomei un valdībai. Iesniegumu izdarīt pilnvaroja pulkvežus R. D. un G. Gr., redaktoru A. K. un mani.

Ieradāties, ja nemaldos, 1918. g. 15. novembrī Demokrātiskā Bloka sanāksmē Rīgas amatnieku Krāj-aizdevu S-bas telpās, (Kr. Barona un Elīzabetes stūrī), plašā, gaišā ozolkoka paneļu zālē. Apspriede, likas, jau labi ilgusi, jo vēroju dažas pazīstamas sejas jau visai nogurušas, kā apmākušās, rūpju un nemiera pilnas.

Pie prezidija galda redzēju zv. adv. G. Zemgaļa sārto seju ar sudrabainiem matiem un ķīļa bārdiņu, lielās zelta acenēs. Apm. četrdesmitgalvainā sapulcē runāja skolu dir. Atis Ķēniņš. Mīkstā balsī, kā iegalvodams, tas klāstīja savas nac.-dem. partijas uzskatus. Jau labu pusstundu viņš bija runājis, kad kāda balss ar uzsvaru piezīmēja: „Nudien pietiks, Ķēniņa valstību tikpat nedabūsit!” Runātājs tā kā aprāvās, tad atteica: „Ja pakāptos uz Kalniņa, tad varbūt arī sasniegtu!” — „Nu, Gaiziņa kalnā jūs jau arvien esat!” piemetināja pirmā balss, atskanot vispārējai jautrībai.

Cik dzīvā atmiņā palicis šis starpgadījums un atjautīgais Ķēniņa novērtētājs. Vēroju iegarenu, asu vaibstu seju, kupliem cirtainiem matiem un zoda bārdiņu. Pirmie iespaidi: cīnītājs, asprātīgs savas pārlicības paudējs un bīstams liekvārdībai. Kustīgu, starpsaucienu neiecietīgu, reizēm roku pametot un tā apraujot kādu „izplūdušo”, atkal gaiši smaidošu, sarunājoties ar kaimiņu — tādu iepazīnu Dr. Paulu Kalniņu. Vēlāk dzirdēju pašu Dr. P. Kalniņu noteikti, lietišķi runājam. Kad mūsu kaŗavīru apvienības pārstāvis nolasīja iesniegumu un mutes vārdiem piebilda, ka nododam tautas pārstāvju rīcībā tūliņ ap 600 drošu, apbruņotu sargu un cīnītāju, tad ar prieku dzirdēju, ka vai pirmais mūsu prasībām piekrita Dr. P. Kalniņš, teikdams, ka neesot vairs ko gudrot, ja tik liela „armija” aizmugurē.

Vēl pastiprinājām, ka varam solīt, ja ieročus nest spējīgos aicinātu likumīga valsts vara, dažos mēnešos rasies desmit tūkstošu spēks. Tikai nekavēties vairs ar valsts neatkarības proklamēšanu. Pārtraukuma laikā mūs apstāja apspriedes dalībnieki, apgalvodami, ka mēs ar saviem „pulkkiem” esot laikā nākuši talkā, nu jau šie varēsot ātri saprasties. To pašu, sirsnīgi vīpsnādams, pateica arī pienākušais Dr. P. Kalniņš apmēram

šādiem vārdiem: „Cik nu jums to vīru un tās bruņas biezas, to vēl redzēsīm, bet šeit jūs dūšīgi šāvāt!” Smaidījām arī mēs, kaŗavīru prezidija pārstāvji, un priecājāmies, ka gruzdošam uguns-kuram esam piemetuši labi degošas pagales. To pierādīja nāko-šās pāris dienas, kad drīzi vien visi sapratās Latvijas neatkarī-bas deklarācijai un piedzima mūsu nacionāli-demokratiskā republika. Tā pienāca 18. novembra diena. Bet rudenīgi pelēks, pielijis atausa Latvijas svētrīts. Drēgnums piepēmās, un pēc-pusdienā, kad ap launaga stundu devāmies uz vēlāko Nacionālo teātri, sāka brāzmaini sijāties slapjš sniegs ar lietu. Likās, tās vēl neizraudātās, gadu simteņiem mocītās latviešu tautas asaras.

Gājām dziļā savilņojumā iesilušām sirdīm, un gaiša prieka acīm šķīta negaisa joņi un lietus kā gaviļējošas debess svētība.

Nepatīkamu pārsteigumu sagādāja teātra ēkas gaitenōs novietojušies vācu žandarmi. Vai mūsu valsts neatkarības pro-klamēšana lai notiktu vācu apsardzībā un aizbildnībā? Saņē-muši svinīgā akta komandanta, inž. Spr. Paegles norādījumus, kaŗavīru apvienības locekļi, jau sagatavojušies uzņemties ap-sardzību, piedabūja žandarmus pazust. Ar laika biedriem pārru-nājot šos notikumus, vēl tagad neizprotam, kā toreiz tik laimīgi viss pavevās, ka pārliecinājām vācus nepildīt priekšniecības uzdevumu — ne brīdi neatstāt latviešus vienus.

Tā laimīgi, pašu ilgota, izcīnīta un pašu sargāta, dzima jaunā Latvijas republika.

*

Bija Satversmes sapulces vēlēšanu laiks. Braucu arī es „gaismināt” lauku un mazpilsētu ļaudis. Partijas valsts dzīves sākumā nebija vēl „sarējušies” sapulcēs, un rakstos neizpauvās lielāki asumi. Biju ceļā uz Bausku, kad Meitenes stacijā ierau-dzīju Dr. P. Kalniņa slaido stāvu tumšā samta apkakles mētelī un mīkstā platmalē. Viņam blakus turējās gaŗa auguma vīrs, kalsnējs, mazliet uz priekšu sameties, vienaldzīgs izskatā un apģērbā, redaktors E. Kā visiem mums viens ceļa mērķis, to dabūju zināt, kad „bānītis” čūkstēdams apstājās pie kāda dīķīša un rikojās uzņemt ūdeni. Dzirdēju skaļu aicinājumu visiem vī-riem nākt palīgā. Uzkāpis sliežu uzbēruma malā, ieraudzīju arī Dr. P. Kalniņu ar pavadoni. Apkvēpis puisis stīvēja no lokomotī-vītes laukā gaŗu „desu” un sauca: „Nu, vai neredzat, ka es

viens nevaru!" Tik tiešām, ikvienam bija skaidrs, ka puisis viens nevar. Kamēr gudrojām, kur un kā palīdzēt, lai neaptraipītu drēbes, kāds pāris vīru jau stāpīja šļūtenes galu. Puisis atelsies mūs noskatīja, tad ar pirkstu norādīja uz Dr. P. Kalniņu: „Jūs tāds spēka vīrs, ķerieties nu klāt!” — „Ei uchņem!” uzsauca Dr. P. Kalniņš, pagriezies pret mani: „Vai jums nav jākalpo cilvēcei un tautai?” Metos arī talkā, un lokomotīvīti padzirdinājām kā nākas, par ko tā pateicīgi iezviedzās un vilka mūs tālāk. Atbraucējus, Dr. P. Kalniņu un redaktoru E., sagaidīja, spriežot pēc sarkanās lentītes, partijas biedrs, paziņodams savai priekšniecībai, ka viss esot kārtībā. Turējos nomaļus, bet Dr. P. Kalniņš aicināja soļot kopā un iepazīstināja ar sagaidītāju. Padzirdis manu uzvārdu, tas piezīmēja: „Ak tad jūs būsit tas pilsoņu runātājs, nu, tad mēs jūs labi pašūposim!”

Atzīstos, man nemaz nepatika, kad ieraudzīju soc.-dem. „dūzus” dodamies uz to pašu pusi, kur bija paredzēts mans priekšlasījums. Kad nu vēl padzirdēju, ka mūsu sapulces nolikta vienās telpās, tikai ar pāris stundu atstarpi, tad kļuva pavisam domīgs. Klusumu pārtrauca Dr. P. Kalniņa jautājums biedram, vai nopietni esot domāts traucēt B. sapulci. Tad nāca pamācība, ka sapulču traucēšana neesot demokratisko brīvību cienīga, tādi neesot arī strādnieku cīņas ieroči u.t.t.

Vai sacīt, ka miermīlīgi noritēja sapulces, lai gan daļa soc.-dem. klausītāju palika, bet klusi izsekoja arī manai „vienkāršā” demokrata runai.

*

Vēl spilgtā atmiņā Satversmes sapulces vēlēšanu laikā otra sastapšanās ar Dr. P. Kalniņu.

Ar Ventspils nakts vilcienu ieradās Ugāles stacijā pelēkā miglas rītā. Vajadzēja būt kādam sagaidītājam ar pajūgu, lai aizvestu uz patālo jūrmalas ciemu, uz „sarkano Anci”, kā toreiz dēvēja Anša Buševica dzimto pagastu. Meklēju un vēroju, kurš varētu būt mans vizinātājs. Daudz pajūgu atraisījās no slitas un pazuda ceļa likumā. Šķita, mani neviens negaidīja. Grāsījos jau kājām uzņemt ceļu, kad dzirdēju saucam: „Vai tad jums, cīņu un ciešanu biedri, tāds pat piķis?” Dr. P. Kalniņš, šoreiz viens, arī devās uz manu pusi un smaidīdams piebilda: „Nu, kas tad par nelaimi, staigāsim kājiņām un izņemsim cauri nākamās

agrārreformas punktus. Jā, kā tad būs, vai jūs, arī demokrati, piekrītat muižnieku zemi bezzemniekiem par brīvu dalīt?" Diez', vai paspēju ko atbildēt, kad mūs sveicināja kāds zvejnieks, senča izskata vīrs, jautādam: „Vai jūs esat tie runātāji no Rīgas?" — „Jā, tā ir!" tūlīņ atsaucās Dr. P. Kalniņš. Apprasījās, kam tad isti viņš braucis pretim. Sencis braši noteica: divi runātāji šim esot vedami, un divi mēs arī esot, lai kāpjot vien ratos!

Braucot savilkām ciešāk apkakles un ļāvāmies snaudai. Arī vedējs, sadudzis ratu priekšā, bija palaidis grožus vaļīgi. Te Dr. P. Kalniņš iejautājās vedējam: par kādu listi šis metišot savu balsi, par strādnieku vai „sīkbūšanu" sarakstu? Tā manu demokrātu vienību toreiz nodēvēja Dr. P. Kalniņš. Žēl, ka tanī laikā vēl nebija nodibināta jaun- un sīkgruntnieku (iedēvētā „sīkļodnieku") partija, tad būtu bijusi skaidra runa. Es savukārt jautāju vedējam, par kādu sarakstu šis domā balsot. Daudz nedomājis, tas noteica: „Par abiem, mīļie kungi, par abiem griebēju mest. Bet nu iznāk, ka jūs katrs raujat uz savu pusi. Bet jūs tik laipni sēžat kopā un sarunājaties. Ko nu lai zinu darīt?" — „Jā, izskaidro nu šim pelēcim," smējās Dr. P. Kalniņš, „ka mēs, piederēdami dažādiem politiskiem novirzieniem, tomēr neplēšamies un varam mierīgi runāties! Tautas balss — Dieva balss, šitās vēlēšanas vēl izmāsim katrs par sevi, bet tad jāliekas kopā!" vēl noteica Dr. P. Kalniņš. Kam balsi „metīs" vedējs, to vis neizpētījām, bet es guvu daudz! Tālākās sarunas radīja pamatus tai sadarbībai, izpratnei un cieņai, kas arvienu paliks gaišā atcerē. Visiem strādājošiem jāturoties kopā, neesot pielaižama raušanās ap tautas nabadzību. Politiskā cīņas laukā un tautas pārstāvībā drīkstot būt tikai pamatšķirņu vienības, nevis bezjēgas drumstalas, kas jau iezīmējoties. Jāvaida iecietībai pret citādi domājošiem, godprātībai savstarpējās attiecībās, arī asākās pretešķībās, jo arī patiesības un brīvības jēdzieni ir tikai vieni: visu — tiem, kas strādā un vērtības ražo, vai ar galvu, vai rokām. Un visiem patiesiem demokrātiem jā rūpējas, lai izkoptu un sargātu jaunās republikas pilsoņu brīvības un tiesības. Tamlīdzīgā garā, cik atmiņa saglabājusi, savai sirdsbalsij jāva vaļu nel. prezidentu.

Daudzkārt esmu pēc tam domājis, cik pravietiski bijuši šie vārdi, kas bija vietā tiklaņ toreiz kā tagad, kad dziļi nosodāma nesaticība, naidis un plēšanās uz šaurās bēgļu bēdu laipas.

Labi mums saskanēja arī visi tālākie pārspridumi: kam

atsavināmo muižu zemi piešķirt, par priekšrocībām kaŗavīriem, ilggadējiem muižu kalpiem, rentniekiem, lauku amatniekiem u.t.t. „Kā man nesaprast un nepiekrīst kaŗavīru — brīvības cīnītāju prasībām?” vēl piebilda Dr. P. Kalniņš, „es pats esmu līdzī dzīvojis, izsāpējis kaŗavīru bēdas, pats esmu griezis un lāpījis kaŗavīrus, būdams kara ārsts.” Jā, kā toreiz saskaņojāmieš Ancē, tā allaž mums sakrita darāmais: latviešu darba cilvēka un valsts labā.

Vai sacīt, ka pārpildītā biedrības telpā sapulcējušies uzmanīgi noklausījās vienu pēc otra abus runātājus?

*

Pēdējā Saeimā ievēlēts prezidijā, pēc priekšsēža Dr. P. Kalniņa aicinājuma: „Lūdzu ieņemt vietu un amatu,” nosēdos blakus mūsu likumdošanas iestādes vadītājam. Tūlīņ dabūju „iemēģināt” balsi, nolasot kādus iesniegumus. Cik labi no prezidija galda bija pārredzama ikviena kustība un „sazvērestība”, kā mēs dažkārt sacījām, kad vērojām deputātus, valdības locekļus un avižniekus dzīvāk sarunājoties, sāņus kur noejot sazināties, parakstus vācot u.t.t. Nodomāju, cik mūsu skolotājiem bijusi piemīlīga daba, pieļaujot visādus „izlēcienus”. Tāds pat labs skolotājs man šķita Dr. P. Kalniņš, kad redzēju, cik pacietīgs un iecietīgs bija kļuvis augstajā amatā mūsu demokrātisko brīvību sargs. Agrākās trauksmainības vietā bija iemājojusi, var teikt, eņģeļa pacietība. Vai mazums bija nedienu, kāda savaldīšanās bija vajadzīga, lai mierīgi noklausītos, kā gaišu dienu grib pārvērst tumšākā naktī? Tie paši austrumu „gudrie”, ar kādiem meliem un nelietībām, zem nevainīgās „strādnieku un zemnieku” partijas nosaukuma, tie svilināja gaisu! Vēl daža laba vieninieka, „cietušā” un citu „mākoņu stūmēju” uzstāšanās, runāšana „pa logu laukā” bija prezidenta lielākie pārbaudījumi.

Vēroju šādās melnās dienās prezidenta apmākušos, rūpju, dziļas nožēlas vai līdzcietības pilno seju. Dažs algotnis vai līdzīgs tukšu vārdu kūlējs sen jau bija izrunājis tukšu telpu, tikai viens bija spiests šos vārdu plūdus izturēt, neliedzot vārdu, lai respektētu demokrātiskās brīvības. Cik mūsu demokrātiskais kārtības rullis atļāva, prezidents gan jo bieži atgādināja „turēties pie lietas”, neizrādīt necieņu mūsu likumiem, nepaust nepatiesību, sargāt Saeimas un valsts cieņu un godu. — Bet — par no-

žēlu, demokrātijas un godprātības ieroči pret apzinīgiem grāvējiem un demagogiem bija pārāk neasi. Indīgā puve pārnesās arī uz ārpusi, kur dažs laikraksts, Saeimas sēžu un komisiju darbu atstāstot, ievietoja tikai saklausītus vai bieži pat izdomātus „nāvējošus” starpsaucienus, lai pierādītu, ka „satversme neiet”, un gatavotu totālitarismam ceļu. Pārrunājām līdzekļus, kas būtu pielietojami, lai apvaldītu ekstrēmistus, un atceros prezidenta apsvērumus. Viņš labi saprotot, kas dažiem padomā, bet viņš pats esot visu mūžu cīnījies par demokrātiskām brīvībām un solījis uzticību demokrātiskai satversmei, viņš arī palikšot tās sarga vietā. Kad pēdējā Saeimā apsprieda Saeimas vēlēšanu likuma grozījumus, kas, arī sociāldemokratu pieņemti, būtu nostabilizējuši Saeimas sastāvu uz 5—6 lielākām politiskām pamatvienībām, tad šos pārkārtojumus atbalstīja arī prezidents. Viņš cerēja, ka rudenī jaunā Saeima, ievēlēta uz jauno noteikumu pamata, nedaudzu partiju sastāvā, būs darba spējīgāka un dos arī parlamenta vadītājam labāku iespēju vadīt likumdošanas darbu stingras demokrātijas ietvaros. Diemžēl, šīs viņa cerības vairs nepiepildījās.

*

Vispēdīgi sastapu prezidentu jau manāmi sagurušu svešniecības gaitās — Vācijas krastā. Daudz pārcietis, līdz ar dzīves biedreni Klāru Kalniņu, izmociīts un sāpināts, viņš stāstīja par savu bēdu ceļu. Kā vēlējušies nokļūt Zviedrijā, nevis šai posta un bada zemē. Bet drīz sastapu viņu atkal atspirgušu un cerīgu. Sprieda, kas un kā veicams no šejienes tautas un valsts atdzimšanai. Teicās jau apzinājis un ievadījis sakarus ar ziemeļzemju un Šveices sociāldemokrātiem un vadītājiem valstsvīriem — personīgiem draugiem no agrākiem emigrācijas laikiem.

No Drēzdenes prezidents kā smaidīdams rakstīja vecā, atjautīgā garā, ka veselojoties un cerot drīzumā, atradis īsto apmešanās vietu, atkal „ķerties spieķos”, un gan tad arī „mūsu smago vezumu izkustināsim!” Tad nāca briesmīgā Drēzdenes iznīcināšana, pārtrūka mūsu sakaru pavedieni. Tikai vēlāk saņēmām ziņas par grūtajiem pārdzīvojumiem, kas nelaikā noveda viņu aizsaulē.

Dr. P. Kalniņa zaudējums sāpīgāks tieši tagad, kad pašķīraš mūsu tautas un valsts likteņa grāmatas vistumšākā lappuse.

Lielā demokrata, darba cilvēka — latvieša, tiesas un taisnības cīnītāja personības, padoma, balsta mums tieši tagad pietrūkst vairāk nekā jebkad.

Palikdami droši uz nacionāli demokratiskiem pamatiem, brīvību par visu sargādami, būdami labi cīnītāji par ikviena godīga darba darītāja tiesībām un taisnību, savas tautas un valsts atdzimšanai kalpodami, mēs labi būsīm kalpojuši arī Dr. P. Kalniņa mūža piemiņai.

Ģen. ED. KALNIŅŠ

bij. Kara ministrs

DR. P. KALNIŅŠ MANĀS ATMIŅĀS

Jau pašā Latvijas brīvības sākumā, 1919. g. beigās, Vācijas pārstāvis civillietās Latvijā Dr. Vinnigs savās atmiņās par sarunām ar latviešu sociāldemokrātiem Rīgā atzīmē Dr. P. Kalniņu kā nesamierināmu vācu politikas pretinieku, ar kuŗu viņš neesot varējis panākt saprašanos. Dr. Vinnigs, būdams toreiz vācu sociāldemokrāts (vēlāk nacionālsociālists), diemžēl, austrumpolitikas jautājumos sapratās ar vācu muižniecību, kas Latviju un pārējās Baltijas zemes uzskatīja par vācu kolonizācijas joslu. Tālākie notikumi attaisnoja Dr. P. Kalniņa nostāju.

Starp sociāldemokrātiem un vienu daļu armijas sastāva bija radušās nesaskaņas, kas dažreiz izpaudās nevēlamos incidentos. Īsi pirms Bermonta uzbrukuma Rīgai divi latv. virsnieki ierībušā stāvoklī bez kāda iemesla bija aizkārūši Dr. P. Kalniņu un viņa partiju rupjiem vārdiem. Man kā toreizējam armijas štaba priekšniekam šī lieta bija ļoti nepatīkama. Bet tā kā abi virsnieki bija pazīstami kā drošsirdīgi karavīri, tad, pateicoties Dr. P. Kalniņa labvēlīgai pretimnākšanai, incidentu izdevās nokārtot.

No vēlākiem gadiem man neizdzēšamā atmiņā palikusi Dr. P. Kalniņa runa, ko viņš kā Saeimas priekšsēdis teica, atklājot plkv. Kalpaka pieminekli. Tanī izskanēja patiesa cieņa pret Latvijas brīvības izcīnītājiem un par tēvzemi kritušajiem varoņiem.

Jaunās Latvijas valsts Satversmes sapulce un vēlāk Saeima Dr. P. Kalniņa vadībā īsā laikā likumdošanas ceļā pacēla tautas labklājību un kultūru līdz augstam līmenim. Latviešu tauta varēja lepoties ar savām sociālajām reformām un ieņēma cienīgu vietu Eiropas tautu saimē. Tikai iekšējā saskaņa, diemžēl, nebija panākta. Dažu ekstrēmistu ietekmē brīžam saasinājās attiecības arī starp sociāldemokrātiem un vienu daļu bruņoto spēku sastāva. Piedaloties Saeimas kara lietu komisijas sēdēs, es novēroju, ka nekas netiek darīts attiecību uzlabošanai: šīs komisijas ilggadējais priekšsēdis ģen. Balodiš pat ne reizi nepacēla savu balsi Saeimā armijas morālā spēka stiprināšanai. Tādas taktikas iemeslu es sapratu tikai pēc 1934. g. 15. maija apvērsuma.

Pēs mana ieskata, Saeimas priekšsēdis Dr. P. Kalniņš stāvēja ārpus šīs nesasakņu diplomātijas. Nekad ne no viena kara-

vīra vai cita Latvijas pilsoņa arī netiku dzirdējis, ka Dr. P. Kalniņš savā postenī būtu kaut kādā ziņā ievērojis tikai savas partijas intereses. Armija un tauta viņu cienīja kā objektīvu valstsvīru.

J. BREIKŠS

bij. Saeimas sekretārs,
Latvijas Centrālās Padomes loc.

DR. P. KALNIŅŠ SAEIMAS PRIEKŠSĒŽA KRĒSLĀ

Vislielākā postā un nelaimē kritušo latviešu tautu, no kuŗas daļa izklaidēta ārpus dzimtenes, 1945. g. rudenī aplidoja sēru vēsts: miris Latvijas Saeimas priekšsēdis un Valsts prezidenta vietnieks Dr. Pauls Kalniņš. Šais tautas lielākās nelaimes un posta dienās tas bija dziļi sāpīgs un smags zaudējums: miris vīrs, kuŗa mūža darbs bija veltīts Latvijas brīvībai un uz kuŗu latviešu tauta cerēja, ka tas izkaisītiem tautiešiem līdzinās ceļu uz atgūto brīvo dzimteni.

Raksturojot Dr. P. Kalniņu kā politiķi un likumdevēju, kā Saeimas prezidija loceklis — sekretārs (kādā amatā sabiju 2 gadus) un kā deputāts (9 gadus), varu liecināt: par Saeimas priekšsēdi nelaiķi ievēlēja pēc kārtas 3 Saeimās; saskaņā ar kārtības rulli, vienmēr aizklāti balsojot, viņš saņēma sevišķi lielu „par” balsu skaitu — uzticības votumu. Tas pierādīja, ka Dr. P. Kalniņš, kaut gan bija savas partijas spilgts un aktīvs darbinieks, bet kā persona — īsts valstsvīrs, to bija izpelnījies ar savām izcilajām spējām un īpašībām: korrekctību, lietišķību, atpātību, nosvērtību un pretēju uzskatu cienīšanu. Tāpēc visu politisko novirzienu ļaudis viņu dziļi cienīja un dāvāja tam savu uzticību.

Vadīt Saeimas sēdes, kad politiskās kaislības daudzkārt sīta augstu vilni, ir ļoti grūts un atbildīgs uzdevums. Ne tikai katrs teikums, bet pat katrs vārds pienācīgi jāuztver un tūliņ jānovērtē, lai vajadzības gadījumā runātāju ne tikai sauktu pie kārtības, bet pat ņemtu tam vārdu. Šo grūto priekšsēža uzdevumu Dr. P. Kalniņš veica priekšzīmīgi. Pat politiskie pretinieki atzina, ka šim amatam viņš bija kā radīts. Saeimas kārtības ruļļa pārkāpējs vai kādas nekorrektības izteicējs tūliņ saņēma pelnītus aizrādījumus ar dibinātiem motīviem, un tie vienmēr padevās priekšsēža norādījumiem. Nav man atmiņā palicis, ka visu 9 gadu kopdarbības laikā starp priekšsēdi un kādu deputātu būtu nācis starpgadījums, ko varētu saukt par konfliktu. Saeimas sēžu vadībā nelaiķis bija vienmēr objektīvs, vienlīdzīgs pret visiem, arī savas frakcijas deputātiem.

Ar Dr. P. Kalniņa nāvi latviešu tauta ir zaudējusi vīru, kas

visu mūžu cīnījies par savas tautas brīvību un tiesībām. Cīņā par demokrātijas ideāliem viņš vienmēr drošsirdīgi stāvējis savā sargpostenī, riskēdams pat ar savu dzīvību. Tāds lai Dr. P. Kalniņš dzīvo latviešu tautas piemiņā!

ĀDOLFS KLĪVE

bij. Saeimas deputāts,
Latvijas Centrālās Padomes loc.

SAEIMAS PRIEKŠSĒŽA DR. P. KALNIŅA PIEMIŅAI

Parlamenta priekšsēža uzdevums nav viegls. No visām sapulcēm parlamenta sēdes vadīt ir visgrūtāk. Uzskatu dažādības un interešu pretišķības šeit izpaužas ļoti krasi, jo parlamentam, kā zināms, jālemj par vissvarīgākiem dzīves jautājumiem: par likumiem, kas jāpilda visai tautai, par tiesām un tiesnešiem, kam pakļauti visi pilsoņi, par valdību, kam uzticēts valsts un tautas liktenis. Parlamenta priekšsēža, kā arī parlamenta locekļu tiesības un pienākumi visās valstīs ir regulēti īpašiem likumiem vai tradīcijām un precedentiem ar likumam līdzīgu spēku. Latvijā Saeimas darba kārtību, priekšsēža un deputātu tiesības regulēja īpašs kārtības rullis.

Bez lietišķības un veiklības lietu kārtošanā galvenā īpašība, ko no parlamenta vadītāja sagaida, ir objektivitāte un bezpartejība. Tikai ar lielāko objektivitāti un bezpartejību var iegūt parlamenta vadīšanai nepieciešamo autoritāti un uzticību. Ar balsu vairākumu vien šeit nepietiek. Bet iegūt uzticību, kā mēdz teikt, no sienas līdz sienai, ir visai grūti. Nav jāaizmirst, ka katrs deputāts savu vēlētāju priekšā ir stāvējis ar zināmu politisku programmu, noteiktiem solījumiem, bet, sēžot priekšsēža krēslā, no visa tā zināmā mērā jāatsakās, jāpaliek bezpartejiskam, vienlīdz dezinteresētam kā pret savējiem, tā pret citiem. Kārdināšana izmantot iespaidīgo priekšsēža posteni savas partijas vai grupas labā dažreiz ir tik liela, ka to pārvarēt ne vienmēr izdodas arī ļoti iecienītām personām. Par Dr. P. Kalniņu jāsaka, ka viņš šo kārdinājumu spoži izturējis.

Dr. P. Kalniņš, sociāldemokrāts, bija priekšsēža amatā otrā, trešā un ceturta Saeimā. Nākdams no Latvijas vecākās politiskās partijas, viņš nesa līdzī jau zināmas tradīcijas. Pirmajos vārdos, ar kuņiem P. Kalniņš pateicās par savu ievēlšanu, viņš arī apsolija vienlīdzīgu izturēšanos pret visiem deputātiem un brīvu vārdu visiem Saeimā reprezentētiem virzieniem. Šo savu solījumu Dr. P. Kalniņš godam ir arī pildījis. Dažādie noteikumi par priekšlikumiem, ierosinājumiem, vēlējumiem, pārejas formulām, lēmumiem, norādījumiem, lai cik precīzi tie arī nebija formulēti kārtības rullī, vienmēr vēl atstāja zināmu tulkošanas

iespēju priekšsēdim. Tāpat balsošanas kārtība, dažādu izpildīšanas termiņu dēļ, iesniegumu pakāpenības, plašuma un satura dēļ pieļāva priekšsēdim dažādus ieskatus kārtības ruļļa interpretēšanā. Še nu jākonstatē, ka nav zināms neviens gadījums, kur Dr. P. Kalniņš būtu mēģinājis kārtības ruļļa nepilnības izmantot savas partijas labā vai kā citādi rīkoties partejiski. Neskaidrības gadījumos viņš vienmēr aicināja kopā starpfrakciju apspriedes un tikai pēc lietas noskaidrošanas un vienošanās vadīja Saeimas sēdi tālāk. Vispār, Dr. P. Kalniņš bija objektīvs un noteikti bezpartejisks visā savā parlamenta priekšsēža darbā, izturējās vienmēr vienlīdzīgi pret visiem deputātiem, neatkarīgi no tā, pie kāda virziena tie piederēja. Šādas izturēšanās dēļ P. Kalniņš baudīja nedalītu cieņu visās Saeimas aprindās.

Daudz takta un izpratnes no parlamenta priekšsēža prasa oficiālās runas, kas tam jāteic dažādos svinīgos gadījumos. Ja priekšsēdis negrib piedzīvot nepatīkšanas, runai jābūt tādai, kas apmierina visus parlamentā reprezentētos nogrupējumus. Pēc šīm runām priekšsēdi vērtē kā Saeimas locekli, tā arī visa tauta. Attiecībā uz Dr. P. Kalniņu šie vērtējumi vienmēr bijuši labvēlīgi. Uzstājoties atklātībā, viņš vairījās no visa sīkā un partejiskā, paturot acis Latvijas valsts un tautas attīstības galvenās līnijas.

Bet savā darbā Dr. P. Kalniņš, tāpat kā katrs cits Latvijas pilsonis, bija saistīts ar visiem spēkā esošajiem likumiem, to starpā ar Latvijas satversmi un Saeimas vēlēšanu likumu. Šo abu likumu nepilnības dēļ Latvijas Republikas stāvoklis pasliktinājās gadu no gada. Valdībām trūka stabilitātes, bei Saeimā politiskā sadrumstalotība pieauga ar katrām vēlēšanām. Valdības sastāvs un līdz ar to viss iekšējās un ārējās, kultūras un saimniecības politikas virziens bieži atkarājās no 2—3 deputātiem, pie tam uz ļoti īsu laiku. Līdztekus tam savstarpējā deputātu un partiju nomelnošanās pieņēma ar izcilus sekmēm. Saeimas autoritāte grima acīm redzami. To, protams, redzēja arī Dr. P. Kalniņš. Viņš daudzkārt no priekšsēža krēsla savu kompetenču robežās aicināja deputātus nelietot savstarpējos uzbrukumu neparlamentārus paņēmienus, sargāt Saeimas cieņu, nelietot izteicienus, kas grauj Saeimas autoritāti u.t.t. To pašu Dr. P. Kalniņš plašāk atkārtoja starpfrakciju apspriedēs. Un patiesi, tā nebija Dr. P. Kalniņa vaina, ka nāca 15. maijs un ka arī pašam Kalniņam nācās no tā ciest.

Ar bažām uz nākotni skatījās Dr. P. Kalniņš pēc 1940. g. 17. jūnija, bez illūzijām vērtēja stāvokli 1941. g. jūlijā. Bet kad 1943. g. sākumā kļuva zināma neatkarīgās Latvijas un latviešu tautas iznīcināšanas programma, Dr. P. Kalniņš uzņēmās vadību Latvijas Centrālā Padomē kā Latvijas pretestības kustības vadītājā organizācijā pret vācu nac. soc. okupāciju.

Manā atmiņā Dr. P. Kalniņš palicis kā pārliecināts demokrats, objektīvs parlamenta priekšsēdis, cienijams Saeimas reprezentants un nesamierināms cīnītājs pret hitleriešu okupāciju Latvijā.

V. BASTJĀNIS

Saeimas deputāts, bij. Finanču ministrs,
Latvijas Centrālās Padomes loc.

NEAIZMIRSTAMI BRĪŽI

Dr. Paula Kalniņa personai piekritusi liela un redzama loma Latvijas valsts dibināšanā un izveidošanā, bet vēl lielāka un nozīmīgāka viņa loma ir bijusi latviešu strādnieku kustībā. Lai to apgaismotu, vajadzētu sarakstīt plašāku grāmatu. Šinī piemiņas rakstā varu skicēt tikai dažus momentus, kas dziļi iespaidušies atmiņā.

Saeima

1905. g. revolūcijai sekoja tumšs reakcijas laiks. Tad pasaules karš, kuŗā arī Dr. P. Kalniņam bija jāpiedalās kā kara ārstam. Karā sekoja otrā — 1917. g. revolūcija un Latvijas valsts nodibināšanās 1918. gadā. Valsts proklamēšanas aktā 18. novembrī kā Latvijas soc.-dem. strādnieku partijas pārstāvis piedalās arī Dr. P. Kalniņš. Tad Tautas Padome, Satversmes sapulce un četras Saeimas. Visās šinīs likumdošanas iestādēs Dr. P. Kalniņš ir tautas vēlēts pārstāvis un pēdējās trijās arī priekšsēdis.

Kad 1922. g. arī mani ievēl Saeimā, mums ilgāku laiku — 12 gadus — nākas kopā darboties. Sākumā mēs abi esam Budžeta komisijas locekļi. Dr. P. Kalniņš tur parādās kā ļoti aktīvs un dedzīgs darba tautas interešu aizstāvis un visāda veida formālisma un birokratisma pretinieks. Viņš cīnās par tautas izglītības paplašināšanu, veselības iestāžu uzlabošanu, resp. lielāku līdzekļu piešķiršanu slimnīcām un atpūtas namiem, kā arī par strādnieku sociālās nodrošināšanas paplašināšanu. Citādi viņš ir ļoti taupīgs un administratīvām vajadzībām negrib lielus līdzekļus atvēlēt.

Dr. P. Kalniņa darbību Saeimā vēro visas frakcijas, un kad Fricis Vesmanis no priekšsēža amata atsakās, aiziedams par sūtni uz Londonu, Dr. P. Kalniņu ievēl par Saeimas priekšsēdi. Šinī amatā viņu ievēl arī vēlākās Saeimās, un tā viņš kā Saeimas priekšsēdis darbojās līdz pat 1934. g. 15. maija apvērsumam.

Kā Saeimas priekšsēdis Dr. P. Kalniņš ir objektīvs un iecietīgs, kāpēc ar viņu ir apmierinātas visas frakcijas, un pie prezī-

dija pārvēlēšanas viņu lielā vienprātībā arvienu ievēl par jaunu. Kaut gan Saeimas darbība un likumu un dažādu iesniegumu apspriešanas tehnika ir stipri sarežģīta, Dr. P. Kalniņš ar to viegli tiek galā un vada priekšzīmīgi parlamenta darbību.

Kā agrākais Budžeta komisijas loceklis, Dr. P. Kalniņš turpina interesēties par valsts līdzekļu izlietošanu un tāpēc labprāt piedalās Budžeta komisijas apskates braucienos, kad komisijas locekļi iepazīstas ar valsts iestāžu darbību uz vietām.

Latvijas Republikas 1922. g. Satversmes 52. pants nosaka, ka Valsts Prezidenta vietu, ja tas nomirst, atrodas ārzemēs, vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu, izpilda Saeimas priekšsēdis. Saskaņā ar šo Satversmes noteikumu, Dr. P. Kalniņš ir vairākkārt arī izpildījis Valsts Prezidenta pienākumus.

Latvijā bija parasts, ka abos lielajos valsts svētkos — 18. novembrī un 1. maijā — Saeima sanāk uz svinīgu sēdi, kurā tikai tās priekšsēdis saka runu. Ja tagad mēs atšķirtu Saeimas stenogrammas un izlasītu šīs Dr. P. Kalniņa runas, tad redzētu, cik liels Latvijas patriots viņš bijis, cik augstu viņš vērtējis Latvijas parlamentāri-demokratisko valsts iekārtu, kurā — Raiņa vārdiem runājot — nevis viens, bet ikviens ir kungs! Šo iekārtu sargājot, Dr. P. Kalniņu pārsteidza „viena kunga” bruņota vara un noveda cietumā un kaŗa tiesā.

15. maija apvērsums un kaŗa tiesa

Kā vispār noziedzīgus un tumšus darbus, tā arī 1934. g. 15. maija apvērsumu izdarīja naktī. Aizsargi un policija ielauzās neaizkaŗamo deputātu un citu pilsoņu „aizkaŗamos” dzīvokļos, tos „izkratīja” un pilsoņus, tāpat kā neaizkaŗamos deputātus, apcietināja.

Arī manā dzīvoklī izlauza (ārējās) dubultdurvis un salauza vairākas iekšējās. Pēc 4 stundu ilgas „kratīšanas”, nekā noziedzīga neatraduši, mani pašu tomēr apcietināja un nogādāja Politiskajā pārvaldē. Apcietināto bija daudz — vairāki simti, visi redzamākie sociāldemokrāti un arī daži pilsoņi — un Politiskā pārvalde Alberta ielā bija pārpildīta.

Mani kopā ar vēl trim arestētiem Saeimas deputātiem (Rudevicu, Veckalnu un E. Dzelzīti) ieslodzīja mazā kamerā ar divām pie sienas pieķēdētām bezmatraču gultām. Pārējiem diviem bij jāguļ uz kailas grīdas. Mūs visus četrus ļoti interesēja Saeimas prezidija, it īpaši priekšsēža Dr. P. Kalniņa liktenis. Vai

arī prezidijs būtu apcietināts? Ja nē, tad vai tas nemēģinās sasaukt Saeimas sēdi vai citādi protestēt pret varmācībām? Par notikumiem vēl nebija nekādas skaidrības, apcietinājumā mēs nekā nedabūjām zināt.

Te piepeši kādā rītā gaitenī dzirdam soļus un Paula Kalniņa skaļā balsī teiktus vārdus: „Atkal viena diena un nakts aiz muguras!” Nu uzreiz bijām skaidrībā, ka arī Latvijas **otrais** pilsonis (pirmais bija Valsts prezidents) apcietināts un atrodas kopā ar mums Polītiskā pārvaldē. Tātad par Saeimas sēdes sasaukšanu vai citu kādu protestu nav ko domāt. Zemnieku savienības līderim un acumirkļīgajam Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim apvērsums bija izdevies. Veltīgi bija cerēt uz pirmo pilsoni — Valsts prezidentu Albertu Kviesi, otru Zemnieku savienības līderi, ka tas pildītu Saeimai un tautai doto zvērstu — par Latvijas Satversmes un valsts likumu sargāšanu. To Ulmanis ar draudiem apklusinās un nepaklausības gadījumā — arī iebāzīs cietumā. Tāpēc ar apvērsumu jārēķinās kā ar notikušu faktu un jā sagatavojas uz vislaunāko.

Pēc neilga laika mūs visus — arī Dr. P. Kalniņu — pārveda uz Centrālcietumu un ievietoja vieninieku kamerās. Šeit priekšzīmīgajam Saeimas priekšsēdim Paulam Kalniņam, kā viņš pats to vēlāk atcerējās, bija jāizbauda visas cietumnieka likstas un pazemojumi, neizslēdzot pat rupjības. Tas nevarēja notikt bez apvērsuma rīkotāja ziņas un piekrišanas. „**Viena kunga**” kalpiem tas sagādāja tikai prieku un jautrību, jo nu pat par rezamāko sociāldemokratu pārstāvi un sabiedrībā ļoti iecienīto Saeimas priekšsēdi varēja paņirgāties.

Dr. P. Kalniņu kopā ar apcietināto dēlu Brūno Kalniņu un vēl diviem Saeimas deputātiem — Jūliju Celmu un Pēteri Ulpi — nodeva kara tiesai. Par ko? Par „sazvērestību un valsts **apvērsuma** rīkošanu.” Jā gan — par **mēģinājumu** ar brūnotu sacelšanos gāzt Latvijā pastāvošo demokratisko valsts iekārtu! Tas izklausās smieklīgi un neticami, bet tā tas bija. Sazvērnieki un demokratiskās valsts iekārtas **faktiskie gāzēji** — Ulmanis un Co — apvainoja un nodeva kara tiesai demokratiskās iekārtas sargus tikai tāpēc, ka tautas acis ar kaut ko vajadzēja attaisnot noziedzīgo apvērsumu. Arī veikls zaglis vai cits kriminālnoziedznieks, bēgdams no saviem vajātājiem, skaļi kliedz: „**Ķeriet zagli!**” Gluži tāpat rīkojās 15. maija „varoņi”.

Kara tiesa, kurā man nācās būt par liecinieku, **notiesāja**

trīs apsūdzētos, Brūno Kalniņu pat ar pārmācības namu uz terim gadiem. Taču Dr. P. Kalniņu kaŗa tiesa bija spiesta **attaisnot**. Tomēr 5 mēnešus viņš jau bija nosēdējis Centrālcietumā.

Dr. P. Kalniņš deputāta J. Celma bērēs

Kādu pusgadu pēc kaŗa tiesas, 1935. g. 5. maijā, nomira deputāts Jūlijs Celms. Mēs, viņa soc.-dem. frakcijas biedri, ievie-tojām „Jaunākās Ziņās” nāves ziņu ar sekojošu J. Raiņa pantu:

„Ir tomēr patiesība, ko mēs teicām,

Un paliek taisnība, ko vēstījām.”

Nāves ziņa vienā „J.Z.” metiena daļā parādījās, bet tālākos eksemplāros vairs nē. Vēlāk dabūjām zināt, ka numura iespie-šanas laikā ar valdības rīkojumu apturētas mašīnas un nāves ziņa izmesta laukā. Deputātu Dukuru, kas šo nāves ziņu nodeva laikrakstam, apcietināja. „Par noziedzīgām” apvērsuma valdības acīs bija izrādījušās pat šīs J. Raiņa dzejoļa rindiņas.

Pēc dažām dienām bija bēres. J. Celmu kā Lāčplēša ordeņa kavaleri glabāja Brāļu kapos ar kareivisku godu. Par „sazvē-restību un valsts apvērsuma rīkošanu” notiesātais „noziedz-nieks” bija miris. Nu varēja tam šo godu pieļaut. Bet dzīvos vajadzēja turēt grožos. Dukurs jau sēdēja aiz restēm, un kat-ram, kas iedrošinātos nolikt vainagu uz kapa ar minēto vai līdzīgu tekstu, vai arī sacīt runu līdzīgā garā, draudēja tas pats. Mēs, Celma draugi, spriedām, ko darīt. Glabāt Celmu bez mūsu vainaga un runas tomēr negribējām.

Tad Dr. P. Kalniņš teica: „Es runāšu, nolikšu vainagu un savā runā atkārtotšu „noziedzīgo” Raiņa dzejoļa tekstu, par kuŗu jau sēž Dukurs. Lai „**viņi**” apcietina arī mani!”

Savu solījumu Dr. P. Kalniņš turēja, teica runu pie kapa, atkārtojot arī aizliegto dzejoli un nolika vainagu. Šoreiz „**viena kunga**” kalpiem tomēr pietrūka dūšas apcietināt arī Dr. P. Kalniņu.

Komūnisti un nacionālsociālisti

Kad 1940. g. jūnijā Latvijā iebruka krievu sarkanarmija un līdz ar to krievu komūnisti, Ulmaņa diktatūras vietā stājās cita, daudz briesmīgāka. Sākumā, lai ļaudis nomierinātu un mā-nītu, komūnistu rīcība bija saudzīgāka un klusāka. Dažiem jau likās, ka 23 gadu laikā komūnisti Krievijā būs kaut ko mācīju-

šies. Cerēja, ka tie būs kļuvuši prātīgāki un saudzīgāki, un latviešu intelliģence tiem šķita ļoti nepieciešama. Lai novērtētu jauno situāciju un pārrunātu stāvokli, uz nelegālu apspriedi sanāca sociāldemokrātu Centrālkomitejas un daži Saeimas frakcijas locekļi. Piedalījās arī Dr. Pauls un Klāra Kalniņi.

Kad bija uzklauts ziņojums un sākās debātes, kāds dalībnieks izteica domu, ka stāvoklis, varbūt, nebūs tik briesmīgs, jo krievu komūnisti pa šiem gadiem taču būs kaut ko mācījušies. Dr. P. Kalniņš nenocietās un saniknots izsacās: „Nagus maukt labāk iemācījušies, neko citu!”

Šis starpsauciens pilnīgi raksturo Dr. P. Kalniņa attiecības pret komūnistiem.

Par nacionālsociālistiem nav daudz jārunā. Tos sociāldemokrāti un sevišķi Dr. P. Kalniņš pazina labi jau no 1933. gada, kad Hitlers Vācijā nāca pie varas. Viņa briesmu darbi jau bija pazīstami visā pasaulē un tāpēc, ienākot tiem Rīgā, nekā laba nevarēja gaidīt. Sevišķi Kalniņu ģimene, kurai bija plaši sakari ar Vācijas sociālistiem, bija sīki informēta par hitleriešu terroru Vācijā.

Maizes darbs Dr. P. Kalniņam bija jau komūnistu laikā uzsāktā ārsta prakse, un to viņš turpināja arī vācu okupācijas laikā.

Latvijas Centrālā Padome

Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija, kuras dibinātājs un pastāvīgs Centrālkomitejas loceklis bija Dr. P. Kalniņš, ar 15. maija apvērsumu bija rigorozā kārtā likvidēta, bet pamazām tā sāka atspirt un atdzīvoties kā nelegāla organizācija. Par atklātu darbību, protams, nebija ko domāt ne komūnistu, ne hitleriešu okupācijas laikā. Bet šauras slepenas sanāksmes turpinājās arvien. Vācu okupācijas otrā posmā sāka jau kārtīgi un regulāri darboties CK. Radās jautājums par pretestības kustības noorganizēšanu un izveidošanu. Lai tās vadība būtu autoritatīva un atstātu iespaidu arī ārzemēs, vadībā vajadzēja ietilpināt visas demokratiskās partijas līdz ar Saeimas prezidiju. Tam visam Dr. P. Kalniņš deva savu piekrišanu un, līdzdarbojoties soc.-dem. Centrālkomitejā, izveidoja pretestības kustības platformu un programmu. Jaunais orgāns nosaucās par **Latvijas Centrālo Padomi**. Tās vadību uzņēmās Dr. P. Kalniņš kā Saeimas priekšsēdis, pieaicinādams arī pārējos Saeimas locekļus un citu partiju pārstāvjus šīnī politiskās cīņas orgānā.

Kad hitlerieši LCP darbību 1944. g. aprīļa beigās bija atklājuši un prof. K. Čaksti, Brūno Kalniņu un sūtni L. Sēju arestējuši, vietā stājās jauna maiņa. Latvijas Centrālā Padome pārdzīvoja hitleriešu okupāciju, pārcēlās uz ārzemēm un vēl šodien savu ārējās informācijas un demokrātiski-politiskās vadības darbu turpina Zviedrijā un Vācijā, bet LCP priekšsēdis bisk. J. Rancāns atrodas ASValstīs.

Pēdējā tikšanās

1944. g. vasarā krievu sarkanā armija bija pārrāvusi vācu fronti, negaidot izlauzusies līdz Jelgavai un ieņēmusi arī Tukumu. Tas sacēla lielu savīļojumu Rīgā un pārējā Latvijā. Sākās bēgšana, kaut gan vācu okupācijas vara to bija aizliegusi, piedraudot ar nošaušanu. Daudzi laužija galvas, ko darīt — bēgt vai palikt? Prātā stāvēja vēl 1941. g. 14. jūnija šausmīgās deportācijas, un tas spieda izšķirties par bēgšanu resp. emigrāciju.

Arī Kalniņi Meža parkā gatavojās emigrācijai. Kādā socdem. partijas Centrālkomitejas sēdē izlēma, ka jāemigrē arī man un pie tam uz Vāciju, lai pie pirmās iespējas tur uzsāktu organizācijas un informācijas darba turpināšanu, meklējot saskari ar Sabiedrotiem — angļiem, frančiem un amerikāņiem. Dr. P. Kalniņam kopā ar dažiem citiem Latvijas Centrālās Padomes locekļiem vajadzēja pārcelties uz Zviedriju, lai turpinātu tur LCP darbību.

Bija jau septembris, sarkanā armija tuvojās Rīgai. Kalniņi no Meža parka aizbrauca uz Ventspili, lai zvejnieku laivās slepeni pārceltos uz Zviedriju; mēs ar sievu drīzi pēc tam devāmies uz Liepāju, lai kaut kā nokļūtu Vācijā. Vēlāk izrādījās, ka Dr. P. Kalniņu ar kundzi jūrā bija pārsteidzis kāds vācu kaŗa kuģis, un viņi bija nonākuši nevis Zviedrijā, bet Vācijā.

Oktobra beigās, kad mēs ar sievu Freiburgā pie Drēzdenes jau gatavojāmies tālākam ceļam uz Austrijas Alpiem, dabūjām zināt, ka Drēzdenē ieraušies Dr. Pauls un Klāra Kalniņi. Vajadzēja viņus satikt. Sazinājāmies, un viņi abi mūs 29. oktobrī apmeklēja Freiburgā.

Dr. P. Kalniņš bija ļoti saguris. Pārsteigumi uz jūras, sevišķi pārciestā slimība, bija atstājusi uz viņu dziļu iespaidu. Mūsu apmešanās vieta atradās uzkalniņā, pusstundas gājienā no stacijas. Veikt kājām šo mazo gabaliņu citkārt ļoti kustīgajam Dr. P. Kalniņam šoreiz bija nācies diezgan grūti. Kaut gan

cerība uz sabiedroto uzvaru Kalniņiem bija nešaubīga, tomēr gara stāvoklis bija diezgan nopiests. Par cēloni tam bija gaisa uzbrukumi naktīs, bet sevišķi jebkādu ziņu trūkums par vāciešu apcietināto un no Salaspils uz Štuthofas koncentrācijas nometni Vācijā pārvesto dēlu Brūno Kalniņu.

Pēc informēšanās par traģiskiem bēgšanas apstākļiem un Dr. P. Kalniņa slimību, mūsu sarunas grozījās ap Rīgas krišanu komunistu rokās, Latvijas izpostīšanu un latviešu tautas šausmīgo likteni. Mēs gudrojām par ceļiem un iespējām, kā Sabiedroto valdības informēt par notikumiem Latvijā. Pārrunāti, protams, tika arī mūsu personīgie likteņi.

Vēlā vakara stundā mēs atvadījāmies nopiestā gara stāvoklī, tomēr cerību nezaudējot. Mēs domājām, ka pēc Vācijas sakāves, par ko ne brīdi nešaubījāmies, Sabiedrotie runās ar krieviem citu valodu, resp. spiedīs tos pildīt Atlantijas chartas noteikumus. Šai ziņā, kā vēlāk izrādījās, mēs bijām stipri vilušies.

Tā bija mana pēdējā tikšanās ar Dr. Paulu Kalniņu.

Pēc Drēzdenes bombardēšanas Kalniņi bija devušies uz dienvidiem — uz Lustenavu, pie Šveices robežas. Tur Kalniņi sagaidīja kara beigas. Bet turpat tuvumā, Becavā, Dr. P. Kalniņu 1945. g. 26. augustā pārsteidza nāve.

Mūžībā bija aizgājis neviltots demokrātiskās Latvijas patriots, dedzīgs savas tautas pārstāvis, kam ārkārtīgi lieli nopelni latviešu strādnieku kustības vēsturē, Latvijas valsts tapšanā un izveidošanā. Tik nopietnu, godīgu un pašaieliedzīgu valstsvīru Latvijā nav bijis daudz. Par sevi viņš varēja teikt Raiņa vārdiem:

„Mans ceļš ir taisns,
Mans sliekšnis tīrs...”

BULA LAIKS

„Gaiss drēgns, auksts — caur kauliem šalkas dzen.
Kā baigas balsis purvos klistot sten — — ”

Šādus vārdus J. Rainis teicis dzejolī Bula laiks („Tālās no-
skaņās”). Tā runāja nomāktā dvēsele tagad jau tālajos cara pat-
valdības laikos. Pēc 1934. g. 15. maija daudziem arī Latvijā sā-
kās jauns „bula laiks”. Šīs pašas dzejas rindas, atceros, arī Dr.
P. Kalniņš dažkārt mēdza citēt, tā izteikdams savas izjūtas
autoritārā režīma laikā.

Cilvēks, kas visu mūžu bija pavadījis trauksmainā sabied-
riskā un politiskā darbā, bija padarīts par „bijušo cilvēku”, kā
toreiz mēdza teikt. Sirmajam vīram, kas visu savu mūžu bija
veltījis cīņai par demokrātijas uzvaru, tagad vajadzēja noska-
tīties, kā līdz pamatam noārda tikko celto un veidoto demokra-
tisko valsti un pārkārto visu pēc vadonības principa.

Dziļas morālas ciešanas viņam sagādāja šis jaunais
„bula laiks”. Kamēr 15. maija Latvijā arvien skaļākās ārišķī-
bās izpaudās visa šī butaforiskā laikmeta saturs, Dr. P. Kalniņš
kļuva resignēts. Ne jau tāpēc, ka viņš personīgi bija cietis. Tas
viņu nepazemoja. „Kauns tagad būtu īstam demokratam nenākt
cietēja lomā,” viņš kādreiz izteicās. Viņš arī zināja, ka lielas tau-
tas daļas simpatijas ir viņa un citu „bijušo cilvēku” pusē. Pēc
atbrīvošanas no cietuma kādā Rīgas kafejnīcā, kur viņš bija
iegriezies, viņam bija pat sarīkotas ovācijas. Bet viņu nomāca
tas, ka tautas vairākums gļēvi padevās jaunajiem valdniekiem
un dziedāja līdzī demokrātijas kapraču dziesmu. Bet — tāds
bija laikmets. Visa Eiropa, arī mūsu kaimiņvalstis, pārdzīvoja
to pašu demokrātijas noārdīšanas laikmetu. Retā valstī vēl bija
saglabāta demokrātiskā iekārta, un par to vēl bija ko priecāties.

Katru gadu 1. maijā un 18. novembrī, Latvijas satversmes
un neatkarības proklamēšanas dienā Meža parkā, Jachtkluba ielā
5, Dr. P. Kalniņa mājiņā atzīmēja Latvijas demokrātiskās repub-
likas svarīgākās dienas. Tur sanāca neliels pulciņš veco draugu
un domu biedru, jo ne katrs iedrošinājās iegriesties šinī mājiņā,
ko politiskā pārvalde joprojām turēja savā uzraudzībā. Tāpēc
mājas tēvs jo sevišķi priecājās par katru viesi, kas tanī dienā
devās „uz mežu”, kā mēdzām teikt, norunādami satikšanos pie

Dr. P. Kalniņa. Tādās reizēs sanāca kapā ne vien sociāldemokrātu partijas vecie funkcionāri, bet viens otrs arī no demokrātiskā centra aprindām. Atceros tur vairākkārt redzējis arī vācu frakcijas deputātu Dr. P. Šimani, kam nebija pa ceļam ar citiem Baltijas vāciešiem, kuŗi arvien vairāk iestīga hitlerisma ideoloģijā, tāpat dzejnieku K. Skalbi, A. Bļodnieku, P. Juraševski.

Reiz, atceros, viņam bija pienākusi apsveikuma telegramma no Čekoslovākijas valsts prezidenta Dr. Beneša. Tas, it kā nelikdamies zinīs par notikušo apvērsumu, joprojām titulēja viņu par Saeimas priekšsēdi. Tas bija morāls gandarījums Latvijas demokratam.

Man bija bez tam patikams pienākums toreiz jo bieži doties „uz mežu”. Kad visas agrākās organizācijas Alfr. Bērziņš bija likvidējis, viena vēl bija palikusi puslikvidētā stāvoklī. Tas bija Raiņa piemiņas fonds, kas nevarēja gan darboties statūtos paredzētā apjomā, bet kam bija atļauts ar katrreizēju pieteikumu prefektūrai noturēt vismaz valdes sēdes. Dr. P. Kalniņš bija fonda priekšsēdis, un valdes sēdekļis atradās Jachtkluba ielā 5. Bija jāpabeidz pieminekļa celšana Rainim, jāvāc līdzekļi, apstāigājot personas, par kurām varēja domāt, ka tās nebaidīsies kompromitēties, ziedojot kādu artavu Raiņa pieminējam pabeigšanai, jo vākt līdzekļus sarīkojumu ceļā mums neatļāva. Gadījās arī, ka dažs neatteicās kaut ko ziedot, tikai savu vārdu kautrējās ierakstīt ziedojumu listē. Sanākot fonda sēdēs, bija iespējams pārrunāt arī daudz ko citu, apmainīties informācijām u.t.t. Pieminekli atklājām bez kādām publiskām ceremonijām, nomaksājām visus parādus un bijām lepni, ka viss tas paveikts tādos apstākļos, kad, kā saka, bijām nolikti „uz ledus”.

Kaut arī šis pienākums bija samērā sīks, mums tomēr bija apziņa, ka tas ir demokrātiskās Latvijas turpinājums. Idejiskā nozīme tam bija liela: „bijušie cilvēki” turpināja un pabeidza „bula laikā” diženākā pieminekļa celšanu demokrātiskās Latvijas idejiskajam cēlējam, kas jau tālajā trimdā savā dzejā bija pacēlis Latvijas valsts karogu!

Bieži aizstaigājām uz Raiņa kapiem. Reizēm saulainās pēcpusdienās izstaigājām Raiņa un Brāļu kapus, apstājoties pie katra aizgājušā drauga un pakavējoties atmiņās. Reiz nosēdējām ar Dr. P. Kalniņu uz kāda nomaļa soliņa zem kapsētas priedēm pāris stundas. Viņš bija sevišķi runīgs un stāstīja daudz

par savu jaunību — ģimnazista un studenta gadiem, kad viņš pievērsies revolūcionārai kustībai.

Visu savu mūžu veltījis politiskai darbībai, Dr. Pauls Kalniņš tomēr nebija kļuvis par vienpusīgu un šauru savā gara pasaulē, kā tas dažkārt ar profesionālajiem politiķiem mēdz notikt. Atceros, tai pašā reizē kapos, iesākuši sarunu par Brāļu kapu travertīnu, novirzījāmies uz ģeoloģiju, un izrādījās, ka viņš jaunībā daudz interesējies arī par ģeoloģiju, kājām apstaigājis plašus Latvijas novadus, vākdams dažādu izrakteņu paraugus. Arī rakstniecība un māksla bija viņa sirdslieta. Viņa grāmatu plauktos bez sabiedriski-politiskās un medicīniskās literatūras bija daudz belletristikas vairākās valodās, un jebkurā literārā jautājumā viņš bija kompetents spriedējs. Tāpēc arī ar viņu bieži varēja sastapties Rīgas grāmatveikalos un antikvāriātos. Un viņa māja bija īsts mākslas muzejs ar vērtīgu gleznu u. c. mākslas darbu kolekciju.

Dr. P. Kalniņam bez šīm literārām un mākslas interesēm bija vēl viena „vājība”: ar lielu, pat pedantisku rūpību viņš kopa savu dārziņu. Nereti, iegriežoties no ielas pa dārza vārtiņiem, varēja sastapt viņu ar grābekli, lāpstu vai dārznieka šķērēm rokā. Ar īstu aistēta prieku viņš tad izvadāja pa dārza celiņiem, lai parādītu, kas darīts pie katra kociņa, krūmiņa un puķu dobes. Bet vairāk par visu viņš mīlēja puķes, un viņa dārzā arī netrūka ziedu ne pavasarī, ne vasarā, ne vēlā rudenī. Tās sagādāja kļu prieku savam sirmajam kopējam, kas „bula laikā” cerībās un gaidās pavadīja savas dienas klusajā Meža parka stūrītī.

Kad 1944. g. rudenī pēc tam, kad Dr. P. Kalniņš ar kundzi jau bija atstājis Rīgu, vēl pēdējo reizi apciemoju šo klušo māju, tad viss tur bija tāpat kā bijis, it kā mājas iemītnieki būtu uz īsu brīdi aizgājuši pastaigā. Arī dārzā atstātās puķes rādīja savu krāšņo rudens plaukumu. Kaut kur Rīgas pamalē dunēja lielgabali, kas atgādināja īstenību — arī to, ka šī dārza kopējs bija devies atkal tālā trimdinieka ceļā.

R ě k 1 n s 6

Par grāmatu - Tautai un brīvībai Kr. 10:-, resp. Am. doll. 2:-

Porto " 0:50, " " centi 10.

Kopā Kr. 10:50, " Am. doll. 2:10

Naudu lūdzam pārvest uz Dr. Paula Kalniņa piemņas fonda kastiņa
J. Breikša vārdu - Box 701, Stockholm 1, Sverige.

DR. P. KALNIŅA KLŪMIGĀS BĒĢĻU GAITAS

Kad Dr. P. Kalniņš ar kundzi Klāru 1944. g. septembrī ieradās Ventspilī, biju jau tur priekšā ar savu ģimeni. Tajā laikā Ventspils bija pārpilna cilvēkiem, kas gribēja tikt uz Zviedriju — uz tā laika ilgu zemi. Tie bija cilvēki, kas bēga kā no vācu vajāšanām, tā no strauji Rīgai tuvojošās krievu armijas. Tur atradās arī daudzi latviešu virsnieki un karavīri, kas, negribdami klausīt vācu nelikumīgām iesaukšanas pavēlēm, dzīvoja pa mežiem un gaidīja izdevību pārbēgt uz Zviedriju, lai vajadzīgā brīdī stātos dzimtenes atbrīvotāju rindās. Tiem tikt uz Zviedriju bija dzīvības jautājums, tāpat kā politiskiem darbiniekiem.

Protams, ka Ventspilī mudžēt mudžēja arī vācu spiegi. Nepatīkamākais bija tas, ka SS ģen. Jekelns ar „Ostlandes” komisāru Kochu bija izdevuši pavēli visus vīriešus un darba spējīgas sievietes iesaistīt tranšeju rakšanas darbos, kas notika vēl atlikušajā Latvijas daļā, arī Ventspils apkārtnē.

Šādos apstākļos Dr. P. Kalniņam nebūtu bijis iespējams ilgāku laiku paslēpties Ventspilī, pat ievērojot vislielāko piesardzību. Tāpēc stingri nervozējām, kad vētrainais laiks vairāk nekā 2 nedēļas natļāva gaidāmajai Zviedrijas laivai piestāt malā.

Pēkšņi — kādu dienu pēc ilgās gaidīšanas aizved mūsu bēgļu mantīņas un mūs pašus solās aizvest pievakarē uz jūrmalu — sagaidīt laivu. Steidzīgi sasaiņojam mugursomas un sākam gaidīt nolikto stundu pl. 17. Pienāk pl. 17., paiet 18., un vēl 20. sakarnieka nav. Paliek visi bēdīgi. Aizeju uz Dr. P. Kalniņa slepeno mītni, izsvelpjos, izsignālizējos — viss tumšs un kluss. Tikai jūra atkal nemierīgi krāc. Vai Dr. P. Kalniņš būtu apcietināts? Bet tad jau arī es pēc šādas signālizēšanas būtu iekritis. Laikam taču aizbraucis, pat no draugiem neatvadījies, lai gan bija norunāts turēties kopā. Nē, tas nevar būt!

Smagu sirdi eju atpakaļ. Rīta ausmā signāls pie loga. Atnācis mūsu sakarnieks un lūdz mani steidzīgi ierasties pie Dr. P. Kalniņa. Aizeju — redzu, ka viņu krata drudzis pēc mežā pavadītās nakts. Izrādās, gaidītā laiva naktī pienākusi, bet viņš nav braucis bez mums, kā bija norunāts. Bija noticis pārpratumš! Persona, kurai vajadzēja mūs novest uz salasīšanās vietu, to nebij izdarījusi, un tai naktī mūsu un Kalniņu vietā bija aizbraukuši citi. Un tā liktenīgi bija noticis, ka Dr. P. Kalniņš,

palikdams pie norunas nebraukt uz Zviedriju bez mums, šai zemē arī nenokļuva. Bet šinī gadījumā parādītā godprātība bija viena no Dr. P. Kalniņa personības izcilākām īpašībām.

Nākošo nakti visi bijām atkal ceļā uz jūrmaļu, jo vētra bija sākusi rimties, un bija ziņas, ka gaidāma atkal laiva no Zviedrijas. Ļoti biju norūpējies par Dr. P. Kalniņa veselību, kā viņš izturēs jūras ceļu. Pēc lielas maldīšanās pa mežu satikamies visi jūrmalas kāpās. Sāka atkal pūst asie rudens vēji, un sākām salt.

Gaidām, gaidām, nāk jau pusnakts stunda, visapkārt kluss, tikai vējš šņāc, un bērni, smiltīs gulēdami, nemierīgi kunkst. Prāts nemierīgs, un sirds strauji sit, pavadot šo pēdējo nakti dzimtajā zemē. Staigājam ar Dr. P. Kalniņu šurpu un turpu, lai nesaltu.

Ir jau tālu pāri pusnaktij, kad mūsu pavadoņi, nesapņemdami nekādu signālu no jūras, nolemj, ka šonakt braukšana neiznāks. Bēdīgi, klupdami un krīzdami pāri ciņiem tumšajā naktī, ar mazajiem bērniem un paunām pār mugurām, galīgi nomocījušies, sasniedzam prieku jaunaudzē uzceltās skuju būdas. Nokrītam uz kailās zemes, pārguruši un izsalkuši, bet miegs nenāk. Salst, neželīgi salst. Zobi sāk paši no sevis klabēt kā rakstāmšašinas taustiņi.

Visu nākošo dienu pavadījām šinī vietā, neēduši, nedzēruši, dzesējot slāpes ar tuvākā apkārtnē lasītām brūklenēm un dzērvenēm, jo apkārtējās zemnieku mājās neiedrošinājāmies rādīties. Tā pusbadā sagaidījām vakaru. Pār mežu nolaidās krēsla. Tālumā klusu čaloja jūra — tātad būtu izdevīga braukšana, bet no laivas ne vēsts! Visi bijām noguruši un noskumuši, un Klāra Kalniņa resignēti noteica: „Šonakt atkal nekā...” Pēc negulētām iepriekšējām naktīm bija uznācis tāds kā snaudiens, kad pēkšņi sākās uztraukta kļāigāšana. Kā tad, sengaidītā laiva tuvojās krastam, smagi bukšķinādama klusajā naktī.

Steidzamies uz krastu. Tur jau ar zvejas laivu pārceļ braucējus uz motorlaivu. Mūs pārved kā pēdējos. Laiva jau pilna (ap 50 cilvēku, normāli varētu uzņemt tikai 20). Ar lielām mokām iespīezāmies. Palieku uz vienas kājas stāvot, jo abām kājām nav vietas. Abām rokām pieturu savas 2 meitenes, sieva ar mazāko un Dr. P. Kalniņu un kundzi paliek apakšā kravas telpās. Izbraucot tālāk jūrā, sēkas šūpošana, un daudzus sāk mocīt jūras slimība. Visapkārt tumsa. Viņņi veļas un pa reizei

apšļāc ar smalku miglu. Visus smagi nospiež liktenīgais brīdis — dzimtenes krasta atstāšana, kas zina, varbūt, daudziem uz mūžu, uz nekad neredzēšanos...

Tā vienos murgos braucām līdz rīta gaismai. Visu nakti nekā nezināju par Kalniņiem, tikai Klāra Kalniņa iekunkstējās, kad to ķēra kādas izlaidīgas kundzes naglotie zābaki. Pašu Dr. P. Kalniņu saskatīju snaužot laivas dibenā. Palika labāk ap sirdi. Pēc vairākām stundām dabūju arī savu otro kāju atspiest pret grīdu. Tā, šķietami „uzlabojuši stāvokli”, pārbraucām pirmajam jūras ceļam (jūrnieku valodā) un tuvojāmies otrajam, kad pēkšņi ausis iesitās motora neritmiskā klaboņa. Visa šķietamā labsajūta izgaiss — motors apstājās. Visu baiļu pārvērstās sejas bija lasāms viens un tas pats: vai tiešām tas būtu mūsu gala sākums? Jūras vidū — pamesti viņu varā? Kas mūs glābs?

Tagad tikai sākās īstā šūpošana un slimošana. Mazie bērni un grūtās sievietes cieta visvairāk. Saskatījāmies ar Dr. Paulu un Klāru Kalniņu. Saruna būtu lieka un nesadzirdama jūras krākšanā un cilvēku vaidos.

Pēc ilgāka laika izdevās uzvilkt mazu buķi. Nu vairs tik briesmīgi nešūpoja, un lēnām kustējāmies uz priekšu.

Varēja būt ap pl. 11 pirms pusdienas, kad laivas kapteinis rāda tālumā kādu kuģi. Straujā tempā kāda vācu ātrlaiva tuvojas mūsu laiviņai. Lūdzam, lai Dr. P. Kalniņš kā vecākais un prominentākais uzstājas visu vārdā, paskaidro, kas mēs esam un kurp mēs braucam. Tikko tas izlemts un mūsu brašie laivas vadītāji paspējuši „šo to” nogremdēt jūrā, kad vācu kara kuģis strauji piestāj pie mūsu laiviņas, kur sabrūk pusducis vācu matrožu. Dažos mirkļos mūsu mantas un mūs pašus uzrauj uz kuģa. Laivai pieliek spridzekli, un tā paliek līgodamies viņos, kamēr uzsprāgst gaisā.

Tā jūras vidū beidzās mūsu ceļš uz brīvo, neitrālo Zviedriju un, pretēji mūsu gribai, sākās ceļojums uz Vāciju. Cik brāzmaini tas sākās, tā tas arī turpinājās. Vētra pieņēmas un pat šo kara kuģi sāka svaidīt. Kuģa kapteinis man apgalvoja, ka šādā vētrā mēs savā laiviņā nekad nebūtu sveikā nonākuši Zviedrijā.

Pēc izsniegtās melnās kafijas un sausās maizes mēs, kam nekā nebija līdzī un kas vairākas dienas mežā bijām pavadījuši bez ēšanas, jutām patīkamu siltumu ķermenī un iegrimām snaudienā. Pēkšņi to pārtrauca skaļas klaigas un šāvieni. Mūs visus

sadzina kuģa apakšā. Te nu mēs bijām kopā — veci vācu kaŗa vīri ar glābšanas jostām ap vidu un mēs — bez kaut kā. Augšā — cauri dzelzu grīdai — dārdēja šāvieniem pret uzbrūkošām krievu lidmašīnām, kuŗas bumboja šo kuģu karavānu, pēdējo no evakuētās Tallinas. Pēc kādas pusstundas, kad varējām atstāt savas vietas, kuģa klājs izskatījās kā pēc kaujas: glābšanas laivas sašķaidītas, guļ daži ievainoti kaŗavīri. Bet neviens no karavānas kuģiem nebija nolaists dibenā. Uzbrukums bija noticis iepretim Liepājas krastiem.

Pēc stundām 3 no rietumiem atkal iznira krievu lidmašīnas, kuŗas ne tikai meta bumbas, bet arī, zemu nolaidušās, laida torpedas. Arī šis uzbrukums beidzās nesekmīgi, un kuģis, strauji šķeldams vētras sakultos Baltijas jūras viļņus, tuvojās Gdiņai (vāciskotai Gotenhāfenai). Tur mūs sagaidīja noietne ar dzeloņdrāšu žogu.

Smagie bēgšanas apstākļi un pārdzīvojumi, kā arī salšana Ventspils mežos, brauksana pār jūru aukstos vējos un šīs aukstās noietnes barakas ar liesajām virām bija cēlonis Dr. P. Kalniņa saslimšanai. Neskatoties uz to, pēc pāris dienām nolēmām bēgt, lai neaizietu bojā šajā vai citā, vēl drausmīgākā noietnē.

Ar lielām pūlēm un kombinācijām mums izdevās izlavīties no Gotenhafenas noietnes. Kādas nedēļas nodzīvojām Copotā. Tā kā Dr. P. Kalniņš, tāpat kā es, savu naudu atstāja Latvijas krastā organizācijai, kas palīdzēja bēgļiem tikt pāri uz Zviedriju, tad bijām nonākuši neapskaužamā stāvoklī. Pastāvīgi bijām izsalkuši, jo pārtikas kartīšu mums nebija un ēdām tikai restorānos tos ēdienus, ko deva bez kartītēm — rāceņu viras u. tml. „delikateses”. Šajā bēdu laikā mums izpalīdzēja ar naudu Romāņu un Tiltiņu ģimenes. Lai šiem sirsnīgajiem tautiešiem labi klājas Kanadas plašumos!

Tas bija uz Ādolfiem, 1944. g. 27. septembrī, kad Dr. Pauls Kalniņš man, Copotas Kūrmājas restorānā, ēdot tradicionālo bez-kartupeļu, bez-gaļas, bez-tauku viru, laipni spiežot roku, iespieda sauļā sainīti ziepju gabaliņa lielumā. To drikstot attaisīt tikai mājās. Tas bija spēķa gabaliņš, ko viņš bija dabūjis no kādas līdzcietīgas sirds. Tātad — ko pats dabūjis, deva tālāk. Tā bija atkal viena no Dr. P. Kalniņa rakstura īpašībām: palīdzēt otram, nedomāt par sevi, bet par citiem.

Būdam bez līdzekļiem, braucu meklēt darbu uz Drēzdeni,

kurp tiecās daudzi latviešu bēgļi. Skaistā Saksijas galvaspilsēta nebija nemaz kaŗā cietusi. Šajā pilsētā būtu saplūduši vai visi latviešu bēgļi, ja tikai birģermeistars nebūtu tik bargs. Nevienam bēglim ilgāk par 10 dienām te neatļāva uzturēties. Dabūju darbu netālu no Chemnicas, kādā sādžā. Priecģgs braucu atpakaļ. IZRādģjās, ka Dr. P. Kalniņš manas prombģtnes laikā smagi saslimis, drusku atlabis, tad atkal par jaunu saslimis. Man vajadzģja nekavģjoties ierasties darbģ, tomģr nevarģju atstģt slimo draugu un tģpģc kavģjos Copotģ. Beidzot Dr. P. Kalniņa stģvoklis uzlabojģs, un viņš pats mudinģja mani braukt, jo par viņu apsoliģjis rģpģties jaunais Dr. Pauls Neibergs. Bija grģta atvadiģšanās, atstģjot abus nelaimģgos draugus

Pģc pģris nedģļģm saņģmu no Dr. P. Kalniņa vģstuli: viņš dabģjis ārsta vietu Drģzdenģ, bet birģermeistars nav atļģvis dzģvot paģģ pilsģtģ. Ar lielģm mokģm dabģjuģģi istabiņu Bad Weisser Hirsch — jaukģ Drģzdenes atpģtas vietģ. No turienes varģja pģrredzģt visu Drģzdeni un Elbas skaistos liģus. Šģ pģrmaiņa manģmi uzlaboja abu Kalniņu veselģbu un gara stģvokli. Vienģgais, kas tagad toģ nospģda, bija dģla Brģno nezinģmais liktenģis vģcu koncentrģcijas nometnģ štuthofģ.

Gandrģz ik 2—3 nedģļģs nobraucu uz Drģzdeni pie Kalniņģiem. Drģzdenes apkģrtne bija jau bumbota, bet pati Drģzdenģ kģ brģnumzģeds izpostģtajģ Vģcijģ vģl palģka bumbu neskģrta.

Tad kģdu nakti pģri mģsu ciemam gģja 2 stundas amerikģņu lidmaģģnas. Sģkģs nekad neredzģta, brģniģģķa, bet drausmģga illuminģcija. Sģkģs Drģzdenes nopostģģšana. Pģc katra grģvienu gaiss sitģs mģsu sejģs. Mģs stģvģjģm pie atvģrtģiem logģiem, ar bailģm sirdģs par mģsu draugu likteni Drģzdenģ.

Tģ neziņģ nodzģvojģm nģkoģģo dienu. Pģc tam nģkoģģ rģtģ zvana telefons. Priecģģģ pģrsteidz pazģstamģ, mģļģ balss: Klģra Kalniņa zvana no tuvģkģs piestģtģnes. Bģģot no Drģzdenes, viņa ar Dr. P. Kalniņu devusģes pie mums. Nobraucu ar savu „Saksģijas karieti” tiem pretģ. Mģjģs visģiem lieli prieki par viņu izglģbģģanos

Novietoju Kalniņus pie kģdas mģliģģas sakģģu mģmiņas. Šajā skaistajā sģdžģ dzģve rģtģja klusi un mierģģģi, un Kalniņģiem bija vajadzģģa atpģta. Bet vakaros, kopģģģ sģģģot mģsu bģniņu siltajā dzģvokliģģ, vģrdģ pa vģrdģm atklģģģģs abu asiņģjoģģģ brģce — nelaimģģģ dģla liktenģs. Daudz viņi arī bģdģģģģs par vedeklas un mazzģrģnu likteni Zviedrijģ.

Šis jaukās, klusās atpūtas dienas drīz izbeidzās. Krievu armija strauji virzījās uz Saksiju, tās austrumu daļa jau bija ieņemta. Nemitīgi Sabiedroto gaisa uzbrukumi bija sagrāvuši visas lielākās Rietumvācijas pilsētas, tāpat arī visus dzelzceļu mezglus. Valdīja chaoss.

Ar lielām grūtībām izdevās dabūt dzelzceļa biļetes uz Virmbergas apgabalu, kas, likās, būs viens no pirmajiem, ko ieņems Sabiedrotie. Ar neapraķstāmām grūtībām, braukšus un kājām, cauri bumbotām, degošām pilsētām, virzījāties tuvāk Štutgartei.

Ceļā arī nosvētījām Dr. P. Kalniņa 73. dzimšanas dienu, 1945. g. 3. martā. Bijām kādas 5 latviešu ģimenes kopā, izdzērām pat pudeli vīna, ko jubilārs bija kaut kur sadabūjis. Pauls bija ļoti labā omā, jokojās, un asprātības birtin bira.

Iebraucot Eslingenā, izšķirāties, jo Kalniņu pāris nolēma braukt tālāk uz dienvidiem, uz Lustenavu, pie Bodenas ezera, kur viņus aicināja Ķempeļu pāris. Turpat netālu dzīvoja arī Dr. Aug. Pētersona un Klīves ģimene.

Dabūju atkal ārsta darbu kādā mazā sādziņā, kur arī sagaidīju Sabiedrotos.

Dr. Pauls Kalniņš ar kundzi pēc Vācijas kapitulācijas atradās franču, es amerikāņu joslā. Pēc vairāk nedēļām saņēmu ziņas par viņu likteni. Negaidot kādu dienu aizbraucu ar motociklu pie viņiem ciemos. Lustenavas nometnē visi dažādo tautību bēgļi un nometnes franču komandants Dr. P. Kalniņu ļoti cienīja. Nometnes latvieši arī jutās pagodināti, ka viņu vidū atradās vienkāršais, sirsnīgais, visu cienītais Latvijas Saeimas priekšsēdis un Valsts prezidenta vietnieks. Toreiz arī viņu izmeklēju un atradu labā stāvoklī.

Biju nodomājis viņus nākošu reizi apciemot jūlija vidū, bet ārsta pienākumi, kā arī darbs bēgļu labā, mani aizturēja.

Augustā abi ar brāli nobraucām pie Dr. Paula Kalniņa.

Nobraucot Lustenavā, izrādījās, ka Kalniņu pāris pirmo reizi bija izbraucis apkārtējos kalnos — Bregenzer Wald. Braucām tos uz labu laimi meklēt. Pievakarē laimīgi tos atradām pie kāda tautieša. Braucot uz šejieni ar rīta vilcienu, Dr. P. Kalniņš bija saaukstējies, viņu atkal kratīja drudzis. Izmeklēju viņu. Sirds darbība bija normāla, izņemot augstu asins spiedienu un izteiktu skrelozi, cita nekā nevarēju atrast. Neskatoties uz nogurumu, tomēr apmainījāties domām. Sevišķi viņš bija norū-

pējies par mūsu leģionāru ciešanām. Tad pukodamies stāstīja par kādu „ministru”, kas viņu mocījis veselas 10 stundas, lai pārliecinātu, ka šis esot vienīgā persona, kas varot „vadīt” tautiešus Vācijā!

Vērā ņemot Dr. P. Kalniņa slimību, palikām ar brāli turpat pa nakti. Otrā rītā slimnieka temperatūra bija normāla, un viņš labi jutās. Norunājām, ka viņš vēl kādu dienu atpūtīsies un tad varēs atgriezties Lustenavā īstai atpūtai, lai pēc tam mēs nogādātu Kalniņus, kā norunāts, varbūt tieši uz Lībeku. Šķīroties pēdējo reizi, Dr. P. Kalniņš vēl piekodināja: „Tātad pēc 10 dienām brauc mums pakal!”

Taču liktenis to bija lēmis citādi. Otrā dienā viņu bija ķērusi trieka, kas komplicējusies ar plaušu karsoni, un Dr. P. Kalniņa sirds beidza pukstēt turpat Austrijas kalnu ciemā.

Latvija bija zaudējusi vienu no saviem lielākajiem dēliem, latviešu tauta — savu tribūnu, kas stāvēja savā atbildīgajā sargvietā.

Es biju zaudējis savu lielo, cēlo draugu.

PARAUGS MŪSU JAUNATNEI

Dr. Paula Kalniņa personā latvju tauta, bez šaubām, zaudējusi valstsvīru, kuŗa trūkumu tā ārkārtīgi sāpīgi sajūtis. Taisni tagad, kad karš beidzies un tuvojas tas brīdis, kad kauliņi tiks mesti par mūsu valsts tiesisko būt vai nebūt, — taini tagad Dr. Paula Kalniņa personība, viņa lielie piedzīvojumi sabiedriski-politiskā laukā, plašā starptautiskā demokratiskā pasaulē no vislabākās puses pazīstamais viņa vārds, — viss tas būs ārkārtīgi sāpīgi sajūtams trūkums visai tautai cīņā par taisnīgo tiesību un mērķu sasniegšanu.

Ar savu darbību kā Saeimas priekšsēdis, kādu posteni viņš ieņēma nepārtraukti kopš 1925. gada visu laiku, kamēr vien tā darbojās, Dr. P. Kalniņš pierādīja, ka viņa slēpjas spējas būt par tautas vienotāju un kopotāju ne ar mēchaniskiem un varas līdzekļiem, bet ar nācijas dažādu nogrupējumu savstarpēju domu apmaiņu un saprašanos.

Tāds bija Dr. P. Kalniņš arī okupācijas smagajos gados, piemēram, kad otrās okupācijas laikā tautas pretestības kustība pieņēma organizētu veidu un kad tam vajadzēja vienot visdažādākos politiskos novirzienus un arodu nogrupējumus. Šīs pretestības kustības centrālās organizācijas (Latvijas Centrālās Padomes) priekšgalā mēs redzējām atkal Dr. P. Kalniņu. Tas tā, neraugoties uz to, ka šai kustībā piedalījās politiski novirzieni, kas savos pamatos noliedza to pasaules izpratni un politisko doktrīnu, kuŗu Dr. P. Kalniņš uzskatīja par savu. Ar to viņš atkal nepārprotami un spilgti no jauna izcēlās ne kā dogmatīķis un politisks sektants, bet kā valstsvīrs un kā tautas apslēpto centienu un tās dvēseles būtības dziļākais tulks un izteicējs, vēl vairāk — kā aktīvs cīnītājs visas savas tautas mērķu realizēšanā.

Dr. P. Kalniņš, bez šaubām, bija mūsu vēl jaunās demokrātijas un parlamentārās iecietības viena no visspilgtākām figūrām visos mūsu republikas faktiskās pastāvēšanas gados. Šai ziņā viņš cienīgi turpināja tos principus, kuŗus bija uzstādījis mūsu republikas pirmais prezidents Jānis Čakste. Viņš tos tikai, varbūt, vēl padziļināja un tālāk veidoja.

Un šai demokrātijas izpratnei kā paraugs viņam bija nevis

tā „demokratija”, par kādu beidzamajā laikā daudz nākas dzirdēt no austrumiem, bet gan tā demokratija, kāda sastopama vecajās Rietumeiropas kultūras valstīs — Lielbritānijā, Francijā, Zviedrijā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Tās pamatu pamatos guļ **cieņa pret personību, personas un atsevišķas tautas tiesību atzīšana izbalansētā tiesību un pienākumu sistēmā**, atsevišķas valsts dzīvē un starpvalstu attiecībās, un brīvības mīlestība, kas izslēdz minoritātes valdīšanu par majoritāti un pēc būtības majoritātei nepieļauj minoritātes tiesību ignorēšanu vai apspiešanu. Tāpēc Dr. P. Kalniņam gan kā personai, gan arī kā valstsvīram, izrādījās par principiāli nepieņemamu valsts dzīves veidošanā ikviens no autoritārisma un totalitārisma veidiem, vienalga zem kādas **kollektīvisma** ideoloģijas tas arī neslēptos. Palikdams uzticīgs šai demokratijas izpratnei un izjūtai, viņš arī abās okupācijās, lai gan tās nāca no valstīm, kas pašas teicās esam „sociālistiskas”, pats pie tam būdams īsts sociālists, tomēr tās noteikti noraidīja un stājās cīņā pret tām. Pieņemt un atzīt tās viņam neļāva viņa dvēseles dziļākā būtība, kas slāpa pēc savas valsts un tautas brīvības un prasīja savu tiesu: dzīves veidošanu pēc tiem demokratijas principiem, kādi ir Rietumeiropas kultūras valstu pamatā. Šos principus viņš bija **sevī uzņēmis jau agrā jaunībā un mācījies vēl vairāk tos mīlēt, dzīvodams brīvajā Šveicē**. Dr. P. Kalniņš palika līdz kapam uzticīgs savam brīvības ideālam, cīnīdamies un mirdams tā dēļ par savu tautu un valsti.

Tāds viņš paliks tautas atmiņā dārgs un neizdzēšams, tāds lai viņš top par paraugu mūsu jaunatnei cīņā par mūsu neatkarīgās Latvijas atbrīvošanu.

Gen. V. TEPFERS

Latvijas Centrālās Padomes loc.

LIELĀ CĪNITAJA MŪŽA ATCEREI

Latvijas Republikas pēdējās Saeimas priekšsēdim Dr. P. Kalniņam bija lemts nomirt svešumā. Nelaikā beidzās lielā cīnītāja mūžs. Jo cīnītājs Dr. P. Kalniņš ir bijis visā savā dzīvē. Viņa politiskās dzīves rīta ausma iezīmēta ar niknu, bezkompromiņa cīņu pret cara patvaldību — par latvju tautas brīvību. Kā zemdega šī cīņa auga pazemē un 1905. gadā ar spilgtu liesmu izlauzās uz āru. Kaut arī šo tautas kustību asiņaini apspieda Krievijas — lielā tautu cietuma varenie, kaut arī sekoja vajāšanas un trimda — latvju tauta 1905. gada liesmu gaismā bija saskatījusi savu spēku un ieraudzījusi savu ceļu. Šis ceļš neveda ne pie vāciem, ne pie krieviem, bet uz Latviju, uz brīvu, neatkarīgu Latviju.

Latvju tauta ar ieročiem rokās arī izcīnīja savu valsti. Un ne tikai izcīnīja savu neatkarību, bet sekojošos divos gadu desmitos spīdoši pierādīja, ka tai ir tiesības uz valstisku dzīvi, ka tai savs vārds sakāms lielajā tautu saimē un sava artava nesama Rietumeiropas kultūras krātuvēs. Dr. P. Kalniņš šai laikā izauga par liela vērīena valstsvīru, un latvju tauta uzticēja viņam augsto pienākumu — vadīt parlamentu. Pašam ar sirdi un dvēseli piederot vienam politiskam novirzienam, Dr. P. Kalniņš savā augstajā amatā prata pacelties pāri partiju cīņu neiecietībai un iegūt to objektivitāti, bez kādas liels valstsvīrs nav iedomājams. Viņa uzskatiem varēja piekrist vai nepiekrist, bet nevarēja viņu necienīt. Viņa noblā personība iedvesa visiem pārliecību, ka viņa cīņas mērķis ir cēls un viņa ieroči tīri.

Līdz ar otrā pasaules kara izcelšanos arī pie Latvijas apvāršņa sāka krāties draudoši mākoņi. Nebija ilgi jāgaida, iestājās katastrofa. Mūsu ziedošo zemi kā siseņu bars pārpludināja svešie iebrucēji. Kā dedzīgs latviešu tiesību aizstāvis Dr. P. Kalniņš, protams, nevarēja atzīt nevienu no okupācijas varām. Apzinoties sava augstā stāvokļa cieņu, viņš neielaidās nekādos kompromisos nedz ar krieviem, nedz vāciem. Ar lepmi paceltu galvu viņš nogāja sāpus un atgriezās pie grūtā, bet iemīļotā ārsta darba. Svešo iebrucēju politiskā kalpībā viņš negribēja un nevarēja iet.

Kad vācu okupācijas laikā sāka organizēties latviešu pretes-

tības kustība, Dr. P. Kalniņš nostājās šīs kustības veidotā organa — Latvijas Centrālās Padomes — priekšgalā. Nacionālai pretestības kustībai pieaugot, radās nepieciešamība izveidot reprezentatīvu centrālu Latvijas valsts varas organu. Pēdējai Latvijas valdībai, lai gan starptautiski atzītai, bija tikai faktiskā baze. Nonākot valdībai krievu gūstā un zūdot tās varai, pazuda arī pamats, uz kuŗa tā bija celta. Vienīgais pamats, uz kuŗa varēja izveidot reprezentatīvu centrālu valsts varas organu, bija līdz šim vēl spēkā esošā 1922. g. Latvijas satversme. Tas ir vienīgais pamats, uz kuŗa varēja un tagad vēl var uzcelt no jauna Latvijas valsts ēku. Pēc mūsu satversmes, Valsts prezidentam klāt neesot, viņa vietā stājas Saeimas priekšsēdis. Kā pēdējam Latvijas Saeimas priekšsēdim, Dr. P. Kalniņam bija arī jāuzņemas Valsts prezidenta pienākumi.

Ar to radās arī pilnīgi legāla baze pretestības kustībai, un Latvijas pagātne saistījās ar Latvijas nākotni.

Savā mūža vakarā Dr. P. Kalniņam no jauna bija jāuzsāk cīņa, tāda pat pazemes cīņa, kādu viņš bija izcīnījis savas politiskās darbības sākumā. Tikai tagad tā bija daudzkārt bīstamāka un grūtāka. Un tomēr Dr. P. Kalniņš nodevās tai ar visu sirdi. Tika jau daudz kas paveikts kā pašā Latvijā, tā ārzemēs. Kad vācu Gestapo izdevās atklāt dažus pretestības kustības darbiniekus, Dr. P. Kalniņa stāvoklis kļuva vēl nedrošāks; jo apcietināto starpā atradās arī viņa dēls, dep. Brūno Kalniņš. Palikšana Latvijā kļuva pārāk bīstama. Arī vācu austrumfrontes stāvoklis bija kļuvis katastrofāls, un krievu kaŗaspēka otrreizēja ielaušanās Latvijā bija nenovēršama. Dr. P. Kalniņš saprata, ka pienācis laiks pārcelties uz Zviedriju, vienīgo demokrātisko un neitrālo zemi, kas bija sasniedzama. Jo draudi no vācu uzraudzības iestāžu puses ar katru dienu kļuva reālāki, un otrreizēju krievu okupāciju, kā viņš pats, no mums, cīņas biedriem, šķīroties izteicās, ne par ko vairs negribēja piedzīvot. Tomēr šķirties no Latvijas nebija viegli, un tikai cerība veselumā vairāk ko panākt Latvijas labā viņam palīdzēja izšķirties.

Bet viņam nebija lemts nokļūt Zviedrijā. Liktenīgā kārtā laivu, ar kuŗu viņš devās jūrā, sagūstīja vācieši un visus bēgļus aizveda uz Vāciju. Tā viņam bija laupīta iespēja turpināt politisko cīņu par Latviju tik intensīvi, kā viņš to bija sācis. Bet kad Vācijas sabrukums atkal pavēra iespēju ar jaunu spar

turpināt pasākto darbu — nežēlīgais liktenis pārtrauca viņa zemes gaitas.

Dr. P. Kalniņš, Latvijas Valsts prezidenta vietnieks, ir aizgājis aizsaulē, bet viņa cīņa nav pārtraukta. Pieminot Latvijas pretestības kustības cīņas biedru vārdā Dr. P. Kalniņu, mēs solāmies turēt viņa piemiņu svētu. Un mēs nešaubīgi ticam, ka tā diena nāks, kad viņa pīšļus, kas glabājas svešā zemē, varēsim guldīt dzimtenes smiltājā — atbrīvotā Latvijas valstī.

Dr. EMĪLS OGRINŠ

Dr. P. Kalniņa piemiņas fonda priekšsēdis,
Latvijas Centrālās Padomes loc.

ĪSAS ATMIŅAS PAR DR. P. KALNIŅU

Dr. P. Kalniņu pazinu no 1919. g. Viņa dzīvoklī, Kr. Barona nu Ģertrūdes ielas stūrī, bija toreizējo sabiedrisko darbinieku centrs. Turpat vēlāk radās arī neliela medicīnisko darbinieku grupa, kas apspriedās par pirmā Latvijas veselības departamenta noorganizēšanu. Viņam piederēja iniciatīva un organizācijas plāns. Tālāk mūs saistīja darbs gan vienā partijā, gan arodā, beidzot privātā dzīve kaimiņos Meža parkā. Dr. P. Kalniņš bija kādu laiku Rīgas pilsētas veselības nodaļas vadītājs un pilsētas galvas biedrs. Viņš izveidoja Rīgas pilsētas veselības nodaļu. Tani pašā laikā viņš strādāja partijā un daudzās citās organizācijās. Aizņemts tik daudziem pienākumiem, viņš tomēr nepiemirsa un neatstāja medicīnisko darbu. Kad 1920.—1921. g. nodibinājās pirmās slimo kases un to ambulances, viņš sāka strādāt ambulances iekšējā slimību nodaļā. Kā slimo kases uzticības ārstam man katru dienu nācās ar viņu satikties. Ar lielāko sirsnību viņš nodevās ārsta darbam, mīlēja pārrunāt atsevišķus interesantākus slimības gadījumus. Viņš baudīja slimnieku uzticību. Ambulancē viņš nostrādāja vairākus gadus. Pat vēlāk, būdams Saeimas priekšsēdis, viņš nebeidza interesēties par medicīnas nozarēm un vienmēr un visur uzturēja ciešāko kontaktu ar medicīnas darbiniekiem. Dr. P. Kalniņš bija Latvijas slimo kasu ārstu biedrības vienīgais goda biedrs, tāpat socdem. partijas ārstu sekcijas loceklis. Ar 1940. g. rudenī viņš sāka atkal strādāt par kādas Rīgas poliklinikas ārstu, ko turpināja arī visu vācu okupācijas laiku, šoreiz Miera un Hospitāļu ielas apvidū. Tas bija strādnieku rajons, un šeit viņš nāca ar tiem tuvāk kontaktā. Slimnieku bija ļoti daudz, un bieži vien beidzamajā gadā mājas apmeklējumos vajadzēja kāpt 4. vai 5. stāvā, kas viņam ar slimo sirdi un augsto asins spiedienu nenācās viegli, bija bīstami. Bet viņš nekurnēja, jo vācu laikā Rīgā strādātāju ārstu bija palicis mazāk, kā arī visa medicīniskā palīdzība bija nostādīta ārkārtīgi nemākulīgi. Cietēju tomēr bija ļoti daudz, un tiem Dr. P. Kalniņš centās palīdzēt. Beidzamos 10 gadus viņa veselība bija manā uzraudzībā. Lai cik smagi kādreiz slims, vienmēr viņš bija možs un stiprs garā,

vienmēr optimistiski noskaņots. Tomēr pēdējā gada pārdzīvojumi bijuši pārāk lieli, lai novājinātais organisms varētu tos izturēt.

Dr. P. Kalniņš ļoti cienīja mākslu visās tās nozarēs, viņš bija neiztrūkstošs mākslas izstāžu, koncertu un operas apmeklētājs, kā arī retu, skaistu un antīku lietu krājējs. Viņa plašajā bibliotēkā bija daudz vērtīgu grāmatu. Liels dziesmu mīļotājs, tuvāko draugu sabiedrībā viņš labprāt uzsāka pa iemīļotai melodijai. Viņš mīlēja izbraukumus un pastaigas, lai būtu tuvāk dabai, mīlēja savu Meža parka dārzu, puķes un daudz brīvā laika ziedoja to kopšanai. Kad Dr. P. Kalniņš ar kundzi apmeklēja mūs turpat kaimiņos, vispirms viņš gāja apskatīt dārzu. Ciemos nākot, viņam bija paradums atnest kādu jauku ziedu. Drauga nests balts orchidejas zieds viņam sagādāja prieku pat vissmagākos slimības brīžos.

Aizgājusi no mums liela personība, vispusīgs sabiedrisks darbinieks un politiķis, labs ārsts, mīļš biedrs, draugs un kollēga, visa skaista cienītājs.

FRANCIS ĶEMPELIS †

Departamenta direktors

DR. PAULU KALNIŅU IZVADOT

1945. g. 26. augustā, klusā svētdienas vakarā, mazajā Austrijas kalnu pilsētiņā Becavā aizgāja mūža mierā Latvijas Saeimas priekšsēdis un Valsts prezidenta vietnieks Dr. P. Kalniņš.

Kad 1934. g. 15. maija apvērsums apturēja Saeimas darbību, arestēja ne vien daudzus deputātus, bet arī Dr. P. Kalniņu ieslodzīja cietumā 5 mēnešus, inscenējot pret viņu pat prāvu kara tiesā. Tas jau toreiz ļoti sagrauca viņa veselību. Tāpat mūsu dzimtenes turpmākie kļūmīgie likteņi smagi viņu skāra. Un tad — pēdējā gada smagie pārdzīvojumi nepalika bez sekām, sevišķi viņa dēla liktenis un nepārredzamais posts, kas piemeklējis visu mūsu tautu.

Pēdējo dzīves posmu Dr. P. Kalniņš pavadīja mūsu vidū — Lustenavā, Austrijā, būdams pie mums ar savu padomu daudzos bēgļu dzīves jautājumos. Bet viņam nebija lemts vairs pieredzēt atjaunotu Latvijas Demokratisko Republiku, kas bija viņa mūža ideāls.

Atvadoties no Dr. P. Kalniņa, pieminēsim, ka visās viņa revolūcionārajās cīņās un mūža darbā, arī vairākkārtējā trimdā, viņu pavadījusi uzticīgā līdzcensone — viņa kundze Klāra Kalniņa. Pēc gandrīz 50 gadu garā kopējā ceļa posma viņa nu paliek viena. Novēlēsim viņai daudz spēka un izturības, turpināt dzīves ceļu nonākot pie savējiem Zviedrijā, kur Dr. P. Kalniņam pašam nelaimējās nokļūt.

Lai atceramies vēl, ka Dr. P. Kalniņa vēlēšanās bija, lai visi latvieši tagadējos grūtajos laikos turētos kopā, dzīvotu saticīgi un nešķiestu spēkus liekās un neauglīgās ķildās. Mēģināsim sekot mīlā aizgājēja padomam.

J. KĻAVA

latv. emigrants Šveicē

ATVADU VĀRDI

„Vējš augstākās priedes nolauza,
Kas kāpās pie jūrmalas stāvēja.
Pēc tālēm tās skatieniem gribēja sniegt,
Ne slēpties tās spēja, ne muguru liekt.”

Šos vārdus dzejnieks J. Rainis, izsūtīts trimdā Krievijas ziemeļos, jau 1899. gadā raidīja saviem izkaisītajiem cīņas biedriem. Tie bija jaunekļi, galvenām kārtām no laukiem nākuši zemnieku dēli, kas savas slāpes pēc izglītības meklēja remdēt Rīgas, Liepājas vai Jelgavas ģimnazijās. Pilsētā tie iepazīna citu dzīvi — to, kas noritēja nabadzīgajos strādnieku kvartālos, kur viņi paši, trūcīgi būdami, mēdza uzmeklēt sev mitekli. Tur viņi sastapās ar uzņēmēju izsūktiem rūpniecības strādniekiem, redzēja viņu trūkumu un postu. Jaunās sirdis dziļi izjuta šo dzīves traģiku. Vai kāds brīnums, ka šie jaunekļi sāka meklēt izeju: kā novērst dzīves netaisnību, kā šos pilsētas mazos brāļus „iecelt saulītē,” kā tas sacīts mūsu sērdieņu dziesmā?

Tā viņi meklēja atbildi pasaules lielo garu rakstos un atrada arī sociālistisko literātūru. Ar vārdnīcu rokā, viņi pūlējās lasīt Engelsa „Ģimenes izcelšanos”, Kautska „Tautsaimniecības mācību”, diskutēja savā starpā, līdz lasīšana un diskusijas turpinājās strādnieku pulciņos. „Palīdzī citiem, lai palīdzētu pats sev!” šie Šveices pedagoga Pestaloci vārdi kļuva par tā laika jauniešu dzīves maksimu.

Ko ģimnazisti pasāka, tas turpinājās augstskolās — Tērbatā, Maskavā, Pēterpilī. Tā dzima „jaunās strāvas” revolūcionārā kustība, tās ideāls bija — sociālā demokrātija.

Viens no šiem dedzīgajiem jaunekļiem bija arī mūsu Pauls Kalniņš. Bet jau 1897. gadā šos latviešu strādnieku kustības pionierus piemeklēja barga vētra. Daudzus arestēja, izsūtīja trimdā, daži palaimējās emigrēt uz Angliju, Ameriku, arī uz Šveici. „Augsākās priedes” bija nolauztas, un krievu valdībai šķita, ka „jaunā strāva” apturēta uz visiem laikiem. Bet —

„... augstākās priedes pēc lauzuma
Par kuģiem no ūdeņiem iznira...”

Jau 1899. gadā sākās plaši, organizēti strādnieku nemieri un streiki, vispirms Liepājā. Ārzemēs emigranti jau iespieda

pirmos sociāldemokratiskos izdevumus, kas, nelegāli ievesti Latvijā, gāja no rokas rokā pa stādnieku dzīvokļiem un darba vietām.

Mūsu Pauls Kalniņš šai laikmetā jau stāvēja revolūcionāro cīnītāju pirmajās rindās. Bet viņam palaimējās, viņš nedabūja tik smagi ciest kā daži citi, kas nonāca Sibīrijas taigās. Taču arī viņš dabūja izbaudīt izsūtīšanu un emigrāciju. Bet tas viņu nenovērsa no uzsāktās revolūcionārās cīņas un atbildīgākiem pienākumiem sociāldemokrātu partijā.

Kad pēc pirmā pasaules kara Latvija kļuva par neatkarīgu demokrātisku republiku, partija viņu sūtīja atbildīgajā Saeimas priekšsēža postenī. Viņam arī piederēja svarīga loma Latvijas neatkarības proklamēšanā un jaunās valsts demokrātiskās satversmes izstrādāšanā.

Visā savā diženumā viņš izcēlās 1934. gadā, kad notika diktatoriskais apvērsums, tāpat otrā pasaules kara laikā, Latvijā mainoties diktatoriskām okupācijas varām. Viņš palika nelokāms demokrāts un nepielabināms nevienai diktatūrai. Bet kad Latvijā sākās pretestības kustība, viņš kā likumīgais Saeimas priekšsēdis un Valsts prezidenta vietnieks uzņēmās tās vadību ar sociāldemokrātu partijas CK atbalstu.

Pēdējos gados mūsu Paulam Kalniņam, diemžēl, nācās izbaudīt neizsakāmas ciešanas. Un tās viņam sagādāja tās pašas vācu tautas uzkundējušies „vadoņi,” kuŗas strādnieku kustību viņš savā jaunībā bija apbrīnojis kā paraugu un ideālu. Un beidzot — kā bēglis viņš no degošām un grūstošām pilsētām nokļuva līdz Šveices robežai, cerēdams tur atrast patvērumu, tāpat kā senāk. Bet šoreiz viņš vilās, un mēs varam iedomāties, kas norisinājās viņa dvēselē.

Taču vienā ziņā mūsu Pauls Kalniņš varēja būt laimīgs, jo savā cīnītāja mūžā viņš nekad nebija viens: viņa kundze Klāra nav bijusi tikai viņa dzīves, bet arī cīņas biedrene, un dēls Brūno staigā viņa pēdās.

Paldies tev, Paul, par visu, ko tu esi darījis, lai taptu jauna tainība un brīva cilvēce. Mūsu pienākums — turpināt cīņu tavā garā:

„Brāz bangas tu, naidīgā pretvara,
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!”

KAMILLS HUISMANS

bij. Beļģijas ministru prezidents
un parlamenta priekšsēdis,
bij. Soc. internacionāles sekretārs

DR. P. KALNIŅŠ — LIELO CĪNĪTAJU RINDA

Dr. P. Kalniņš bija viens no starptautiskā sociālisma viskvalificētākiem reprezentantiem Latvijā. Viņš bija viens no tiem strādnieku vadītājiem Latvijā, kas izveidoja Latvijas sociāldemokratiju par stipru spēku un lielu cerību latviešu tautai.

Ar retu prasmi un lielu autoritāti viņš prezidēja Latvijas parlamenta sēdēs un sargāja savas valsts demokrātisko iekārtu.

Dr. Pauls Kalniņš ilgus gadus droši un noteikti cīnījās par demokrātiskā sociālisma idejām. Šis izcilais darbs viņu ierindo lielo cīnītāju skaitā, kuŗu piemiņu arvienu godinās starptautiskā sociālistiskā kustībā.

PAULS LÖBE

bij. Vācijas Reichstaga prezidents,
tag. Rietumvācijas parlamenta dep.

DR. PAULA KALNIŅA PIEMIŅAI

Dr. Pauls Kalniņš piederēja pie izcilākām personībām Baltijas valstu politiskā dzīvē. Ar savu vienkāršību, taisnīgo un humāno raksturu viņš bija ieguvis cieņu un respektu visās aprindās, ko pierāda arī viņa ievēlēšana par Saeimas priekšsēdi.

Būdam Rīgā un viesodamies viņa namā, es pats dabūju pārliecināties, cik daudz uzmanības viņam un viņa dzīves biedrenei parādīja visas partijas, arī minoritātu pārstāvji.

Kā drošsirdīgu brīvības cīnītāju jau nelegālajā kustībā krievu carisma laikos un turpmākajās mainīgajās cīņās par brīvo un neatkarīgo Latviju viņu godam pieminēs ikviens brīvības cīnītājs — arī Vācijā.

B. NIKOLAJEVSKIS

Krievijas atbrīvošanas padomes loc. (ASV)

DR. P. KALNIŅŠ

Vācijā, trūkuma un slimības novārdzināts, miris Dr. P. Kalniņš — viens no Latvijas sociāldemokrātiskās partijas dibinātājiem un ilggadējs Latvijas Saeimas priekšsēdis demokrātiskās republikas pastāvēšanas laikā.

Jau pag. g. s. deviņdesmitajos gados Dr. P. Kalniņš, toreiz vēl jauneklis, kopā ar ievērojamāko latviešu dzejnieku Raini, pieslēdzies sociālistiskai kustībai un bijis aktīvs darbinieks visos šīs kustības posmos, līdz 1904. g. nodibinājās Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija. Dibināšanas sapulce ievēlēja viņu partijas centrālkomitejā, un šai posteņi viņam piederēja atbildīga loma arī 1905. g. revolūcijas laikā. Pēc tam viņš bija spiests doties emigrācijā un 1906. g. sākumā publicēja K. Kautska rediģētajā žurnālā „Die neue Zeit” plašāku rakstu par sociāldemokrātijas darbību Baltijā — 1905. g. revolūcijas dienās; šis raksts krievu valodā drīz vien parādījās atsevišķā brošūrā (P. K.: Revolucionnaja socialdemokratija v Pribaltijskom kraje). Var droši teikt, ka krievu un citu zemju sociālistiem šis raksts sniedza pirmo plašāko informāciju par Baltijas sociālistu mērķiem un cīņām.

Šis raksts nebija vienkāršs faktiskā materiāla kopojums; tanī pirmo reizi bija atrodamas arī revolūcionārās kustības novērtējums no s.-d. principu un teorijas viedokļa, un tanī pirmo reizi bija ieskanējusies arī kritiska balss pret Baltijā pasākto partizānu („meža brāļu”) cīņas taktiku. Un tā kā Latvijas s.-d. partijā iemeslu nesaskaņām starp „maziniekiem” un „lieliniekiem” st. c. deva jautājums par partizānu terroru un ekspropriācijām, tad ar pilnu tiesību varam apzīmēt Dr. P. Kalniņu par „mazinieku” novirziena pionieri Latvijā.

Glūži loģiskas sekas no šādiem Dr. P. Kalniņa uzskatiem bija viņa nostāja 1918. gadā: viņam piederēja vadītāja loma Latvijas sociāldemokrātijas cīņā ar vāciešiem, kas gribēja padarīt Latviju par Vācijas „Baltijas provinci”; bet tikpat noteiktu pozīciju viņš ieņēma pret krievu „boļševikiem”, kuri, kā zināms, 1918.—1919. g. ziemā centās pārvērst Latviju par Padomju republiku. Kādu laiku bija jāiztur grūta cīņa divās frontēs — ir pret „boļševikiem”, kas ar čekistu terrora „dzelzs

arklu" pūlējās „pārart” Latviju, ir pret reakcionāru bruņotajām bandām, kādas bija sapulcinājis vācu ģen. fon der Goles un krievu rotmistrs Bermonts-Avalovs. Ka Latvijā uzvarēja demokrātija, par to lielā mērā jāpateicas Dr. P. Kalniņa un viņa tuvāko draugu neatlaidībai un stingrajai nostājai (tanī laikā aktīvā brīvības cīņtāja lomā izvirzījās arī viņa dēls Brūno, kas brīvprātīgi iestājās demokratiskās Latvijas armijā). Pats par sevi saprotams, ka Dr. P. Kalniņš ieņēma izcilu stāvokli jaunajā republikā, kļūdams par ilggadēju demokratiskās Saeimas priekšsēdi.

1934. g. 15. maija reakcionārais apvērsums, protams, ne tikai laupīja viņam šo posteni, bet noveda arī cietumā un pēc tam pastāvīgā policijas uzraudzībā. Tie bija Dr. P. Kalniņa grūtākie mūža gadi, jo viņš arī neloloja nekādas cerības (kādas bija dažiem viņa domu biedriem), it kā Padomju Krievija varētu kļūt par Latvijas atbrīvotāju un palīdzētu atjaunot demokrātisko iekārtu. Šo rindiņu autors atceras kādu zīmīgu faktu: kad 1938. g. „Soc. Vestņikā” bija iespiesti Krivicka raksti par Staļina un Hitlera slepenajām sarunām un piesūtīti Dr. P. Kalniņam, viņa atbildes vēstulē izskanēja dziļš pesimisms. „Šie raksti daudz ko izskaidro” — apmēram tā viņš rakstīja. Acīmredzot, ar šo noskaņu izskaidrojams arī tas, ka 1939.—1940. g., kad Staļins, pēc nolīguma ar Hitleru, okupēja Latviju un viens otrs toreiz, piemānīts visādiem solījumiem, mēģināja sadarboties ar boļševikiem, Dr. P. Kalniņa vārds nebija atrodams starp tiem. Viņš bija un palika demokratiskā sociālisma sargposteni.

AUGUSTS REJS

bij. Igaunijas valsts vecākais

LATVIJAS DEMOKRATIJAS SIMBOLS

Dr. Paula Kalniņa personā latviešu tauta ir zaudējusi vienu no saviem labākajiem dēliem un politiskiem vadītājiem, kas savu darbu ar dedzību gadu desmitiem ziedojis savai tēvzemei.

Viņa zaudējums kļūst mums jo jūtamāks tieši šīnī laikmetā, kad latviešu tauta pārdzīvo vienu no vistraģiskākajiem vēstures posmiem. Jo tieši tagad, vairāk nekā jebkad agrāk, vajadzīgi gudri, nosvērti, izlīdzinātāju spējām apveltīti valstsvīri, kāds bija Dr. P. Kalniņš.

Neba latvju tauta viena skumst par Dr. P. Kalniņa nāvi. Viņa nozīme sniedzās pāri Latvijas robežām. Arī Igaunijā viņš bija labi pazīstams un ļoti iecienīts. 1921. gadā igauņu parlamentāriešus ar savu apmeklējumu pagodināja latviešu parlamentārieši ar Dr. P. Kalniņu priekšgalā. Jau toreiz igauņu tautas pārstāvji mācījās cienīt viņa stingro, godprātīgo raksturu un cildeno personību.

Pēc tam gan igauņu parlamentāriešiem, ierodoties pretvītē Latvijas Saeimā, gan valdības locekļiem bija vairākkārt izdevība sastapties ar Dr. P. Kalniņu, un tie arvien paņēma sev līdzi jaukākās atmiņas par viņa viesmīlību, sirsnību un draudzību. Dr. P. Kalniņa personā igauņi redzēja Latvijas Saeimas un demokrātijas simbolu.

Mūsu tautu likteņi ir tik cieši saistīti, ka varam sacīt: mūsu prieki ir jūsu prieki, un mūsu bēdas ir jūsu bēdas. Tāpēc Dr. P. Kalniņa zaudējumu dziļi izjūt arī igauņu tautas dvēsele.

Bet, atceroties Dr. P. Kalniņu, mums mostas domas ne vien par to, ko esam ar viņu zaudējuši, bet arī par to, kas mums paliek no viņa diženās personības. Mēs zinām, cik nelokāms viņš bijis savā sabiedriskajā darbā, cik uzticīgs saviem ideāliem un cik neatlaidīgs viņš bijis, stāvēdams savā sargpostenī par tautas brīvību. To visu atceroties, mums rodas arī zināms mierinājums un cerība. Lai cik baigs šobrīd ir Latvijas, tāpat Igaunijas, Lietuvas un vēl daudzu citu zemju liktenis, mums tomēr ir bijuši ievērojami vīri, kuŗu piemiņu zinām godināt. Tauta, no kuŗas aizgājušās paaudzes ir nākuši tādi vīri kā Pauls Kalniņš, Jānis Čakste un J. Rainis un kuŗiem ir sekojusi vesela plejāde krietnu darbinieku, nevar pazust no brīvo tautu saimes. Tāda tauta pār-

cieš visgrūtāko laiku pārbaudījumus, kā Fēnikss tā ceļas atkal augšup no pelniem, lai turpinātu dzīvot jaunā, brīvā un laimīgā laikmetā.

Dr. P. Kalniņa mūžs beidzies tālu no dzimtenes, un viņa pīšļi atraduši pagaidu atdusas vietu svešā zemē. Bet mēs esam pārliecināti, ka Dr. Paula Kalniņa vārds paliks neizdzēšamiem zelta burtiem ierakstīts katra latvieša sirdī, jo viss viņa mūža darbs bijis veltīts latviešu tautai. Tāpēc arī istā atdusas vieta viņa pīšļiem ir Latvijas zemē. Mēs ticam, ka nāks atkal laiks, — tas nevar nenākt, — kad latviešu tauta būs atkal valdniece savā brīvajā zemē. Tad arī Dr. Pauls Kalniņš iemantos savu mūža miera vietu tai zemē, ko viņš tik ļoti mīlējis un kuŗas uzticīgais dēls viņš bijis.

Prof. BIRGERS NĒRMANS

Baltijas komitejas priekšsēdis

STIPRS KĀ KLINTS

Apmeklēdams Latviju neatkarības laimīgajos gados starp abiem pasaules kariem, zviedri varēja oficiālos gadījumos sastapt personību, kas atstāja stipru iespaidu: tas bija Dr. P. Kalniņš, Saeimas priekšsēdis. Viņa staltais stāvs, cēli veidotā seja, cienīgā un laipnā izturēšanās — viss saistīja katru, kas, līdzīgi man, tikai dažas reizes gaŗāmejojot viņu sastapa. Instinktīvi sajutu, ka stāvēju pretī vienam no Latvijas lielajiem vīriem.

Vēl vairāk saistīja, kad dabūju zināt Dr. P. Kalniņa dzīves gājumu un likteni. Vīrs, kas jau no jaunām dienām gatavojies palīdzēt līdzcilvēkiem un bez tam nav gribējis samierināties ar savas tautas un strādnieku šķiras nospiesto stāvokli un pats kļuvis par nacionālās brīvības un sociālās taisnības cīņas organizētāju, pelnīja apbrīnošanu. Jau savā jaunībā, t. i., laikā, kad cilvēks visvairāk rikojas pēc ideālas pārliecības, Dr. P. Kalniņš drošsirdīgi ieņēmis savu vietu. Viņš dabūjis izbaudīt likteni, kāds ir tik daudziem nacionālas un cilvēcīgas taisnības pionieriem: cietumu un ilgu trimdu ārpus savas zemes. Bet nekas nav spējis grozīt viņa uzticību un pārliecību, un tā viņš bija kļuvis par latviešu strādnieku partijas dibinātāju, par ilggadēju tās vadītāju. Tāpēc arī bija skaidrs, ka Dr. P. Kalniņam piederēja svarīga loma Latvijas valsts nodibināšanā un organizēšanā. Tautas pārstāvji dāvāja viņam uzticību, atkārtoti ievēlējami par parlamenta priekšsēdi un reizē ar to par Valsts prezidenta vietnieku.

Tāpat kā lielajam zviedru kollēgam un draugam Jalmāram Brantingam, Dr. P. Kalniņa demokratiskā pārliecība bija stipra kā klints. Un tāpēc saprotams, ka viņu vajāja visos diktatūras režīmu laikos.

Tāds bija Dr. P. Kalniņa liktenis: pēc tam, kad viņš desmitiem gadu bija redzējis savu zemi uzziedam brīvības saulē, nobeigt mūžu kā bēglim tālu no savas izpostītās un apspiestās dzimtenes. Bet slēdzot acis brīvās Šveices tuvumā, kas viņam bija tik labi pazīstama un mīļa, viņš nebūt nebija izmisis par nākotni. Droši līdz pēdējam elpas vilcienam viņš ticēja latviešu tautas nākotnei. Es zinu, ka jūs, mīļie latviešu draugi, kas arī esat bijuši spiesti atstāt savu dzimteni, visi dzīvojat ar tādu

pat ticību. Un jums ir tiesība ticēt, jo jūsu taisnībai reiz jānāk. Pasaules demokrātijas, nenodarot nenovēršamus zaudējumus sev pašām, nevar pieļaut aiziet bojā mazajām demokrātiskajām tautām — kā baltiešiem, kas nekā nav noziegušies, bet savā brīvības laikā spoži pierādījuši savas valsts veidošanas spējas. Visam par spīti cilvēcē aug ideāli spēki, kas prasa tautu un cilvēku tiesības, ko uz laiku var laupīt, bet ko uz ilgstošu laiku nevar aizkavēt arī vispārīgākais diktators. Jo mūsu pusē ir taisnība, un tāpēc Latvija nevar aiziet bojā, tā celsies augšā.

Kad pieminam Dr. P. Kalniņu, vienu no Latvijas cēlākajiem dēliem, no zviedru puses nevar nekā vairāk vēlēties, kā saslēgties garā ar aizgājušo brīvības cīnītāju drošā ticībā, ka pār Latviju atkal ausīs brīvības rīts.

BRŪNO KALNIŅŠ

TAUTAI UN BRĪVĪBAI

Paula Kalniņa politiskā ideoloģija

Vērtējot Latvijas brīvības cīnītāja, valstsvīra, strādnieku kustības vadītāja un mūsu parlamentārās demokrātijas redzamākā reprezentanta Dr. Paula Kalniņa mūža darbu, svarīgi izcelt viņa politiskās ideoloģijas vadlīnijas. Paulam Kalniņam tādas bija, un viņš tās aizstāvēja savas ilgās politiskās dzīves dažādos posmos ar viņam raksturīgo noteiktību un uzskatu skaidrību.

P. Kalniņš ievadīja savas politiķa gaitas jaunības gados kā **Rietumeiropas** sociāldemokrātijas ideju paudējs topošajā latviešu strādnieku kustībā. Jaunstrāvrnieku pulciņos un „Dienas Lapas” redakcijā, vēlāk sociāldemokrātu Kurzemes grupā, kur viņš nodibināja 1901. g., jaunais brīvības cīnītājs puda demokrātijas un sociālās taisnības idejas, kas viņu bija valdzinājušas, pētot toreiz brīvajā pasaulē dominējošās Vācijas sociāldemokrātijas slaveno vadoņu A. Bēbeļa un K. Kautska rakstus. Tas ir P. Kalniņa un viņa līdzgaitnieku vēsturiskais nopelns, ka latviešu strādnieku kustība mūsu dzimtenē radās rietumu demokrātisko zemju ietekmē un veidojās pēc to parauga. Vēl vairāk viņa rietumnieciskā stāja nostiprinājās divās emigrācijās (1903.—1905. un 1906.), dzīvojot demokrātiskajā Šveicē un kādu laiku arī Berlīnē. Šinīs gados viņš nāca personīgā saskarē ar šo zemju sociāldemokrātijas vadoņiem, un tā galīgi izveidojās viņa demokrātiskā sociālista pārliecība. P. Kalniņš iegāja mūsu zemes strādnieku kustībā kā spilgts **rietumnieks**. Tam bija liela politiska nozīme arī visas mūsu tautas brīvības cīņas tālākās gaitās, jo līdz 1917. g. Latvijas sociāldemokrācija faktiski bija vienīgā politiskā partija Latvijā, un tai piekrita vadītājas loma tautas politiskā dzīvē. Šis rietumnieciski-demokrātiskais un latviskionacionālais sociāldemokrātijas raksturs izpaudās jau 1904. g. jūnijā, kad atsevišķās soc.-dem. organizācijas apvienojās Latviešu soc.-dem. strādnieku partijā. 1905. g. pavasarī tā savā 2. kongresā noraidīja proletāriāta diktatūras prasību un pieņēma skaidri demokrātisku programmu, kurā ietilpa arī prasība pēc pašnolemšanās tiesībām latviešu tautai. Latvijas soc.-dem. partija uzcēla savu spēcīgo nelegālo organizāciju uz nacionāliem pamatiem, apvienojot savās rindās vienīgi latviešu sociālistus.

Arī 1905. g. revolūciju, latviešu tautas lielo brīvības cīņu, latv. sociāldemokratiņa vadīja kā patstāvīga Latvijas partija.

P. Kalniņš ar saviem rakstiem vācu valodā, ko 1905. un 1906. g. iespieda K. Kautska starptautiski pazīstamais mēnešraksts „Neue Zeit”, sniedza Rietumeiropai pirmo autentisko informāciju par latviešu tautas brīvības cīņām un tās politiskiem centieniem. Tā bija vispār pirmā reize, kad ār pasaule dabūja dzirdēt par Latviju un latviešiem kā patstāvīgu politisku faktoru, tāpēc šiem rakstiem bija sevišķi svarīga nozīme. Pēc tam, pārtulkoti krievu valodā, tie iznāca legālā izdevumā arī Maskavā. Tā arī Krievijas progresīvā sabiedrība iepazinās ar Latvijas brīvības cīņām pēc vācu sociāldemokratiņas izdevumos vispirms iespiestiem latviešu publicista rakstiem.

Ievērojama ideoloģiska loma P. Kalniņam bijusi arī reakcijas laikmetā, kas sekoja 1905. g. revolūcijas sakāvei. 1907. — 1914. g. viņš bija vienīgais redzamākais intelektuālais spēks, kas darbojās dzimtenē un ziedoja savas spējas partijai grūtās nelegālās cīņas posmā. Soda ekspedīciju, kaŗa tiesu un emigrācijas izretinātās partijas darbinieku rindas toreiz guva politisku padomu galvenām kārtām no P. Kalniņa. Lielā mērā viņa ietekmē partija izbeidza bezcerīgo partizānu cīņu un piegriezās legālām iespējām — dažādām biedrībām, pašvaldību un Valsts domes vēlēšanām. Tāpat viņš faktiski jāuzskata par **maziniecisma tēvu** Latvijas sociāldemokratiņā. Kad, apstākļu spiesta, Latvijas soc.-dem. partija uz laiku (1906. — 1911.) pievienojās Krievijas soc.-dem. partijai, tad viņa vadībā latviešu sociāldemokrati vairākkārtīgi nostājās pret Ļeņina vadīto „boļševiku” frakciju. Pēc Krievijas soc.-dem. partijas sašķelšanās 1911. g., latvieši, P. Kalniņa mudināti, atbalstīja demokrātisko, maziniecisko virzienu cīņā pret Ļeņina frakciju.

Jaunu un atbildīgu lomu P. Kalniņš uzņēmas Latvijas tapšanas priekšvakarā. Jau 1917. g. septembrī viņš, ciešā sadarbībā ar vēlāko partijas priekšsēdi F. Menderu, izšķīrās **par Latvijas neatkarību**, panāca šīs prasības atzišanu soc.-dem. organizācijā un kopā ar demokrātisko pilsoņu partiju pārstāvjiem nodibināja Rīgā Demokrātisko Bloku. Tas bija izšķirīgs pagrieziena un vēsturiskām sekām, un tas nenāca viegli, jo latviešu strādnieku vairākums toreiz vēl loloja cerības uz Krievijas revolūciju. Pateicoties latv. sociāldemokratu aktīvai cīņai par neatkarību, mūsu valsts ideja guva atbalsi strādnieku masās un

klūva par visas tautas prasību. P. Kalniņš bija viens no tiem ideologiem, kas latv. strādniekus noveda pie savas demokrātiskas republikas. Reizē ar to, 1918. g. maijā Latvijas strādnieku kustībā galīgi šķīrās sociāldemokratijas un „boļševiku” (komunistu) ceļi. P. Kalniņš bija viens no patstāvīgās Latv. soc.-dem. str. partijas atjaunotājiem 1918. g. Dažus mēnešus vēlāk tā kopā ar citām partijām radīja Tautas Padomi un proklamēja Latvijas neatkarīgo valsti. Šie izšķirīgie soļi atbildīgajā vēsturiskajā 1917.—18. g. situācijā pieskaitāmi P. Kalniņa politiskās darbības **spožākiem momentiem un lielākiem sasniegumiem.**

Neatkarības un demokrātijas laikā (1918.—1934.) P. Kalniņam bija lemts deviņus gadus kā Latvijas lielākās partijas pārstāvim stāties mūsu brīvvalsts parlamenta priekšgalā. Kā ilggadējs Saeimas prezidents viņš iegājis Latvijas vēsturē. Viņš bija Latvijas **parlamentārās demokrātijas spilgtākais reprezentants.** Daudz pūļu viņš pielika, lai nodibinātu jaunās Saeimas tradīcijas, lai celtu tās darba spējas, lai vairotu tautas vietnieku cieņu. Viņš centās arī izkopt politisko toleranci, kādas bieži vēl trūka jaunajā parlamentā. Latvijas „Augstajam namam” vajadzēja kļūt par patiesu suverēnās varas augstāko organu. Ja mūsu Saeima, kaut ar dažiem trūkumiem, tomēr visumā sekmīgi veica savu parlamentāro darbu, tad tas lielā mērā ir tās ilggadējā priekšsēža nopelns. Viņa nodibinātās parlamentārās tradīcijas un prakse ir pamats, uz kura reiz varēs celties atjaunotās Latvijas parlaments.

Kā Saeimas priekšsēdis P. Kalniņš uzskatīja par savu pienākumu būt par mūsu valsts **demokrātiskās satversmes galveno sargu**, jo tās izstrādāšanā Satversmes sapulcē viņš bija aktīvi piedalījies. Katrā savā runā Saeimas svinīgajās sēdēs satversmes dienā 1. maijā viņš ik gadus uzsvēra mūsu demokrātiskās satversmes nozīmi un aicināja to cienīt un sargāt kā mūsu valsts pamatlikumu. Pēdējo reizi viņš to darīja 1934. g. 1. maijā, divas nedēļas pirms noziedzīgā apvērsuma, kas sagrāva mūsu demokrātiju un ievadīja Latvijas valsts bojā eju...

Kā brīvās Latvijas valstsvīrs P. Kalniņš palika negrozāmi uzticīgs demokrātijai. Līdz savam mūža galam viņš arvien uzsvēra, ka mūsu 1922. g. satversme, vienīgā likumīgā, savos pamatprincipos ir attaisnojusies un pierādījusi savu pareizību. 15. maija nelikumīgajam režīmam viņš bija nesamierināms pretinieks, uzskatīdams to par lielāko nelaimi, kāda varējusi nākt

mūsu jaunajai valstij. „Bez demokrātijas nebūs Latvijas!” viņš bieži mēdza sacīt. Sevišķi viņam derdzās daudzie svinīgā solījuma lauzēji un bailīgie laipotāji, kas locījās valsts varas uzurpatoru priekšā. Viņa vasarnīca Meža parkā, kur viņš pēc atbrīvošanas no cietuma bezdarbībā bija spiests sešus gadus noskatīties autoritāristu patvarībās, kļuva Latvijas sabiedrībai par demokrātiskās pretestības centru. Satversmes dienā, 1. maijā, viņš tur mēdza kā izaicinājumu uzvilkt valsts karogu. Tur padomus un mudinājumus saņēma viņa draugi, domu biedri un nelegālās sociālistu organizācijas darbinieki.

Tādu pat nesamierinātību viņš izrādīja arī pret abām svešajām okupācijām. Vācu okupācijas laikā viņš noraidīja katru kontaktu ar „pašpārvaldes” ģenerāldirektoriem. Šī Saeimas priekšsēža lepnā, bezkompromisa stāja pret visiem demokrātijas likvidatoriem simbolizēja uzticību Latvijas brīvībai.

Pēdējais nozīmīgais politiskais darbs, ko nelaiķis veica, bija viņa aktīvā līdzdalība vispirms sociāldemokratu nelegālās organizācijas atjaunošanā 1942. g. un tad demokrātiskās pretestības kustības vadības — Latvijas Centrālās Padomes — nodibināšanā 1943. g. Viņa politiski pareizā doma bija, ka uz **neatkarības, demokrātijas un partiju sadarbības principiem** jābalstās cīņā par mūsu republikas atjaunošanu. Šos principus P. Kalniņš saprata kā jaunās Latvijas valsts **ideoloģiju**. Viņš apzinājās sava Valsts prezidenta vietnieka tiesisko un morālo atbildību un tāpēc, par spīti Gestapo vajāšanām, ar lielu dedzību stājās šīs politiskās cīņas organizācijas priekšgalā.

Tautai un brīvībai bija veltīts P. Kalniņa mūža darbs. Atceroties šo darbu un viņa arvien lepno stāju, lai smēļamies spēkus cīnīties tālāk par viņa idejām, kas ir arī Latvijā palikušās tautas centieni, — par brīvo Latviju, par politisku un sociālu demokrātiju mūsu valstī!

PIEZĪMES

Atmiņas un veltījumi Dr. P. Kalniņa piemiņai vākti šim rakstu krājumam pa vairākiem gadiem kopš Dr. P. K. nāves. Trimdas apstākļos tas nav bijis viegls uzdevums, un to rūpīgi veikusi nelaiķa dzīves biedrene Klāra Kalniņa. Daži rakstu autori (V. Salnais, J. Kreicbergs, Fr. Ķempelis) jau paši aizgājuši mūžībā.

Šo atmiņas rakstu kopojuumu ievada Klāras Kalniņas atmiņas un noslēdz Brūno Kalniņa apcerējums par Dr. P. Kalniņa politiskās ideoloģijas vadlīnijām. Pārējie raksti sakārtoti tā, lai to saturā izceltie galvenie momenti atbilstu Dr. P. Kalniņa dzīves gaitai un laikmeta secībai.

Klāra Kalniņa: Atmiņu vija. Speciālraksts šim izdevumam. Tas ir fragmentārs izvilks no plašāka manuskripta, kurā apcerēts Dr. P. Kalniņa mūžs un darbs sakarā ar aizgājušo vēsturisko laikmetu raksturojumu.

J. Kreicbergs: Atmiņas par Liepājas ģimnazistu Paulu Kalniņu. Speciālraksts šim izdevumam. Tas ir izvilks no plašāku, nepabeigtu memuāru uzmetumiem. Vēl dzīvs būdams, autors bija apsoliļis savas atmiņas šim atmiņas rakstu krājumam. Šī raksta manuskripts pēc atstātiem uzmetumiem sagatavots ar autora dēla V. Kreicberga palīdzību.

Dr. M. Valters: Pirmos gaiļos. Speciālraksts šim izdevumam. Dr. M. Valters, sadarbodamies ar Dr. P. Kalniņu gan latv. revolūcionārās kustības rītausmā, gan emigrācijā šveicē, gan Latvijas neatkarības sagatavošanā un jaunās valsts izveidošanā, ir viens no tuvākiem viņa mūža darba lieciniekiem.

J. Siliis: Dr. P. Kalniņš nelegālajā revolūcionārajā kustībā. Speciālraksts šim izdevumam. Raksta autors J. Siliis (Krauklis-Stīga) bez Kl. Kalniņas ir vēl vienīgais tagadējā trimdā no Latv. sociāldemokrātijas nelegālā laikmeta atbildīgo darbinieku izretinātajām rindām.

Bīskaps J. Rancāns: Saeimas p̄rezidentu Dr. P. Kalniņu pieminot. Speciālraksts šim izdevumam. Mūsu prominentais parlamentārietis, uz kuŗu kā Saeimas viceprezidentu pēc Dr. P. Kalniņa nāves pārgājušas arī likumīgās Latvijas Valsts prezidenta vietnieka pilnvaras, bijis arī Latvijas Centrālās Padomes līdzdibinātājs un ieņējis tās priekšsēža amatu emigrācijā. Piesūtītais manuskripts (paša bīskapa rokrakstā) zīmīgi datēts: tas sacerēts 1951. g. 18. novembrī — Latvijas valsts svētku dienā!

Ād. Bļodnieks: Lielā demokrata piemiņai. Speciālraksts šim izdevumam. Ād. Bļodnieks, ilggadējais parlamentārietis, bij. Saeimas prezidija loceklis, ministru prezidents un LCP loceklis, ne vien atradies ciešā kontaktā ar Dr. P. Kalniņu kopš Latvijas neatka-

rības proklamēšanas, bet sniedzis viņam arī draudzīgu atbalstu grūtajās dienās Vācijā un Austrijā.

Gen. Ed. Kalniņš: Dr. P. Kalniņš manās atmiņās. Speciālraksts šim izdevumam. Ģen. Ed. Kalniņš bija tuvs paziņa Dr. P. Kalniņam jau kopš pirmā pasaules kara, kad abi atradās kādu laiku kopā Sveaborgas cietokšņa garnizonā. Latvijas neatkarības laikā viņi sastapās valsts darbā.

J. Breikšs: Dr. P. Kalniņš Saeimas priekšsēža krēslā. Runa Dr. P. Kalniņa piemiņās aktā 1945. g. 20. sept. Stokholmā (autora manuskripts).

Ā. Klīve: Saeimas priekšsēža Dr. P. Kalniņa piemiņai. Raksts iespiests „Latviešu Ziņās” Nr. 82., 1946. (Eslingenā).

V. Bastjānis: Neaizmirstami brīži. Speciālraksts šim izdevumam. V. Bastjānis, viens no izcilākajiem latv. sociāldemokrātijas darbiniekiem kopš 1905. g., bijis Dr. P. Kalniņa līdzgaitnieks kā partijas darbā, tā arī visās Saeimās un LCP ievadītā cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

K. Dzīleja: Bula laiks. Speciālraksts šim izdevumam.

Dr. A. Lietuvietis: Dr. P. Kalniņa kļūmīgās bēgļu gaitas. Speciālraksts šim izdevumam. Tas ir aculiecinieka stāsts par liktenīgo notikumu 1944. g. septembrī Baltijas jūrā, kas bija izšķirīgs Dr. P. Kalniņa pēdējam dzīves posmam un pāragrai nāvei.

V. Salnais: Paraugš mūsu jaunatnei. Runa Dr. P. Kalniņa piemiņās aktā 1945. g. 20. sept. Stokholmā (iespiesta „Latvju Ziņās” Nr. 40., 1945., Stokholmā).

Ģen. V. Tepfers: Lielā cīnītāja mūža atcerei. Runa Dr. P. Kalniņa piemiņās aktā 1945. g. 20. sept. Stokholmā. (autora manuskripts).

(Dr. Emīls Ogrīņš: Īsas atmiņas par Dr. P. Kalniņu. Raksts iespiests „Latvju Ziņās” Nr. 34., 1945. (Stokholmā).

Francis Ķempelis: Dr. P. Kalniņu izvadot. Runa 1945. g. 31. augustā Bregencā, pavadot Dr. P. Kalniņa šķirstu uz St. Gallenas krematoriju (autora manuskripts).

J. Kļava: Atvadu vārdi. Runa 1945. g. 8. sept. Bernē pie Dr. P. Kalniņa pelnu urnas (autora manuskripts vācu valodā, latviskojis šī r. kr. rediģētājs). J. Kļava ir viens no visvecākajiem latv. soc.-dem. kustības darbiniekiem, pēc vairākiem cietumā pavadītiem gadiem izsūtīts uz Sibīriju, no kurienes aizbēdzis uz Šveici, kur vēl tagad pavada sava mūža vakaru.

Kamills Huismans: Dr. P. Kalniņš — lielo cīnītāju rindā. Speciālraksts šim izdevumam franču valodā (latviskojis Br. Kal-

niņš). Autors — ievērojams latviešu draugs un vairākkārt latv. tautas tiesību aizstāvis starptautiskā forumā

Pauls Lōbe: Dr. P. Kalniņa piemiņai. Speciālraksts šim izdevumam vācu valodā (latviskojis šī r. kr. rediģētājs).

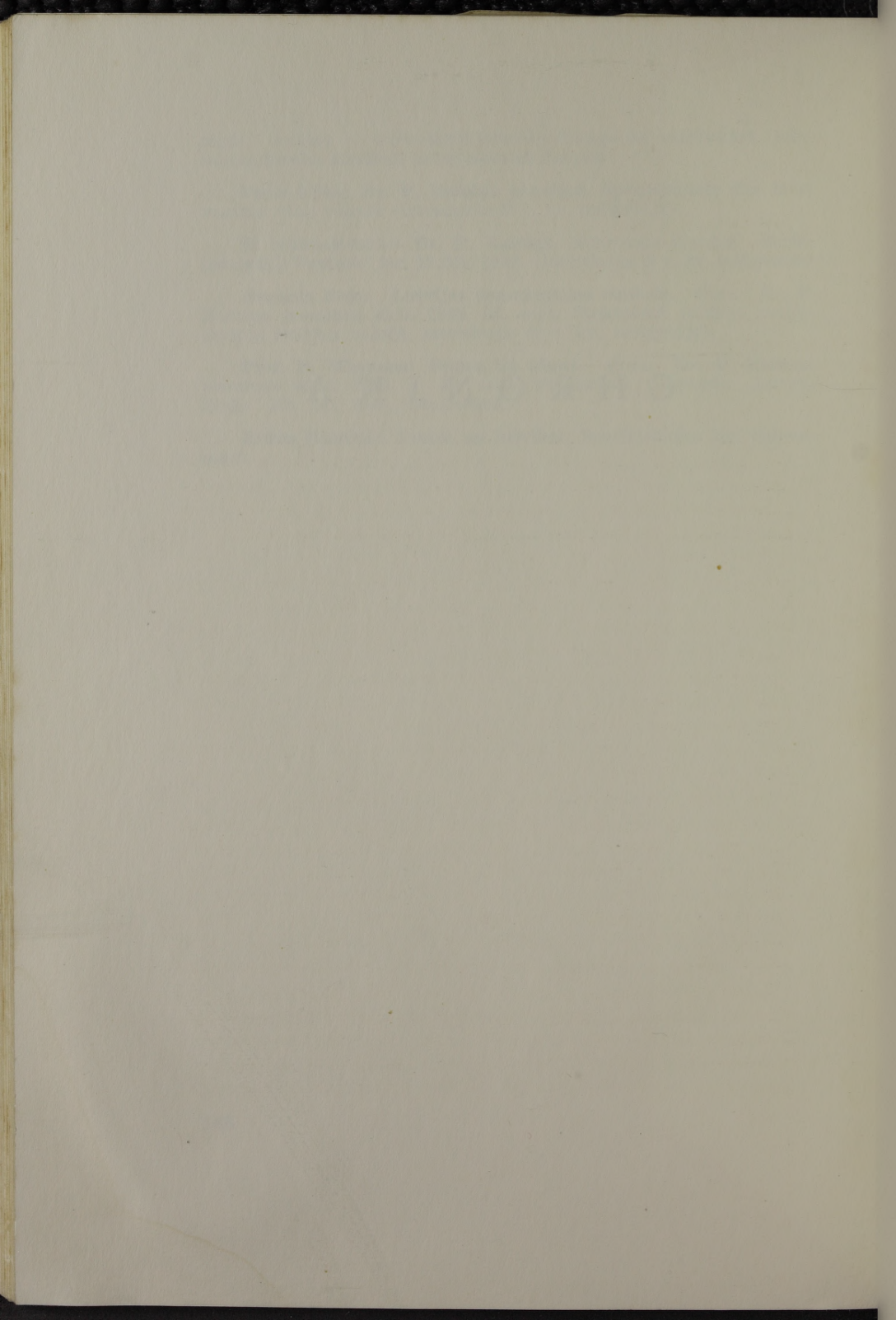
B. Ņikolajevskis: Dr. P. Kalniņš. Nekrologs žurnālā „Socialističeskij Vestnik” Nr. 17./18., 1945. (latviskojis šī r. kr. rediģētājs)

Augusts Rejs: Latvijas demokrātijas simbols. Runa Dr. P. Kalniņa piemiņas aktā 1945. 20. sept. Stokholmā (autora manuskripts zviedru valodā, latviskojis šī r. kr. rediģētājs).

Prof. B. Nērmans: Stiprs kā klints. Runa Dr. P. Kalniņa piemiņas aktā 1945. g. 20. sept. Stokholmā (iespiesta „Latvju Ziņās” Nr. 38., 1945., Stokholmā).

Brūno Kalniņš: Tautai un brīvībai. Speciālraksts šim izdevumam.

C H R O N I K A

DR. P. KALNIŅA MŪŽS UN DARBS

Pauls Kalniņš dzimis 1872. g. 3. martā **Viļces** Mazpečuļos kā saimnieka dēls. Mācījies **Liepājas** ģimnazijā, ko beidzis 1892. g. Ģimnazista gados kopā ar J. Jansonu, M. Valteru u.c. darbojies revolucionārās romantikas apdvesto jauniešu pulciņos, piedalījies pirmajās „jaunstrāvnieku” (sociālistiskās kustības pionieru) apspriedēs. 1892. g. iestājies **Maskavas** universitātes dabaszinātņu fakultātē, pēc tam pārgājis uz **Tērbatas** universitātes medicīnas fakultāti, kur beidzis studijas ar ārsta diplomu 1898. g. Tanī pat gadā apprecējies ar zobārsti Klāru Veilandi.

Tērbatā studēdams, P. Kalniņš darbojies progresīvo latv. studentu apvienībā („Pīpkolonijā”, vēlākajā „Zemgalijā”), kas atšķēlās no korporācijas „Lettonia”. Šai studentu organizācijai kā akadēmiskās jaunatnes „jaunstrāvnieku” centram tanī laikā bija svarīga loma sociālistisko ideju propagandā (tanī bija darbojies dzejnieks Ed. Veidenbaums, no tā nāca arī pirmie sociālisma teorētiķi — Dr. K. Kasparsons un Aleksandrs Dauge). Studenta gados P. Kalniņš kļuva par aktīvu līdzstrādnieku J. Pliekšāna-Raiņa vadītajā „Dienas Lapā,” 1897. g. iestājas arī „D. L.” redakcijā. Kad tanī pat gadā iesākās „jaunstrāvnieku” aresti un vajāšana, arī P. Kalniņu noturēja 5 mēn. Jelgavas un Rīgas cietumos.

Beidzis studijas, Dr. P. Kalniņš kopā ar Klāru Kalniņu apmetās **Tukumā**, kur uzsāka ārsta praksi. 1899. g. 7. maijā tur piedzima viņu dēls Brūno. Sakarā ar lielo „jaunstrāvnieku” prāvu, Dr. P. Kalniņu sodīja administratīvā kārtā ar izraidīšanu no Latvijas. Tā viņš 1899. g. bija spiests pārcelties uz **Žagari**, (Lietuvā), kur turpināja ārsta praksi līdz 1901. g., kad beidzās viņa izraidīšana.

Atrgriezies Latvijā, Dr. P. Kalniņš 1901. — 1903. g. nodarbojās ārsta praksē **Jelgavā**; tur viņš nodibināja Kurzemes soc.-dem. grupu, vienu no tā laika spēcīgākajām strādnieku nelegālajām organizācijām (tās pārstāvji kopā ar citu grupu delegātiem 1904. g. nodibināja Latvijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju). Kopā ar Klāru Kalniņu viņš tai laikā ierīkoja slepenu spiestuvi Jēkabnieku Vančos (Kl. K. tēva mājās) Kurzemes grupas nelegālo izdevumu iespiešanai.

1903. g. krievu žandarmērija nāca otrreiz uz pedām Dr. P. Kalniņa revolucionārai darbībai. Viņa māsu Emīliju arestēja, bet viņam ar ģimeni izdevās emigrēt uz Šveici, kur viņš strādāja kā asistents **Cīriches** epileptiķu iestādē, rakstīja šveices un Vācijas soc.-dem. presē par revolucionāro kustību Latvijā, kā arī aktīvi piedalījās

emigrācijā esošo latviešu soc.-dem. darbībā. Kad iesākās 1905. g. revolūcija, viņš steigās atpakaļ uz dzimteni un piedalījās revolucionārajā kustībā **Liepājā**. Kad revolucionārās tautas milicijas kaujā ar krievu bruņotiem spēkiem pie Cīravas 1905. g. decembrī bija ievainoti daudzi miliči, viņš devās cauri soda ekspedīcijas ieņemtam apgabalam un sniedza brīvības cīnītājiem medicīnisko palīdzību.

1906. g. sākumā Dr. P. Kalniņš devās otrreiz emigrācijā — vispirms uz **Berlīni**, tad tālāk uz **Cīrihi**. Šai laikā viņš plaši un sistēmiski sniedza informatīvus rakstus Vācijas un Šveices presē par latviešu brīvības cīņām un Krievijas cara valdības un Baltijas muižnieku drausmīgajām represijām, tādā kārtā atklādams pasaulei patiesību par latviešu tautas varonīgo brīvības cīņu.

1906. g. beigās Latvijas soc.-dem. str. partijas Centrālkomiteja aicināja Dr. P. Kalniņu atgriezties Latvijā, lai uzņemtos nelegālās darbības vadību to cīnītāju vietā, kas bija apcietināti, izsūtīti vai nošauti. Viņš apmetās uz dzīvi **Majoros** (Rīgas jūrmalā), atjaunoja ārsta praksi, tai pašā laikā būdams partijas nelegālā centrālorgana „Cīņa” redaktors (1907.—1909.) un čakls līdzstrādnieks (ar parakstiem E., Ks, Kk.), arī partijas CK loceklis. 1907. —1914. g. laikmetā viņš kā publicists rakstījis daudzos soc.-dem. laikrakstos un rakstu krājumos, kādus toreiz izdevās izlaist kā legālus izdevumus. Partijā pārstāvēdams „mazinieku” virzienu, viņš atzina par nepieciešamu līdzdarbību legālajos demokratiskajos preses organos, tāpat legālajās progresīvajās biedrībās, piedalīšanos pašvaldību un Krievijas valsts domes vēlēšanās, lai audzinātu un stiprinātu demokrātisko sabiedrības daļu pret reakciju.

Kad 1914. g. iesākās karš, Dr. P. Kalniņu tūdaļ mobilizēja un kā kara ārstu nosūtīja vispirms uz **Čerepovecu** (Ziemeļkrievijā); 1915. —1916. g. viņš bija ārsts **Sveaborgas** cietokšņa garnizonā (Somijā), pēc tam pulka vecākais ārsts 116. divīzijā Daugavas frontē, bet no 1917. g. sākuma — divīzijas lazaretes ārsts **Rīgā**. Kad izcēlās revolūcija, viņš kā delegāts piedalījās 12. armijas deputātu padomē; viņu ievēlēja arī Rīgas strādnieku dep. padomes izpildu komitejā un Vidzemes zemes padomē. Isu laiku viņš darbojās Rīgas pilsētas pag. valdē; pirmajās demokratiskajās vēlēšanās viņu no soc.-dem. saraksta ievēlēja par Rīgas pils. domnieku, bet jaunā dome izraudzīja viņu par savu priekšsēdi (tās darbību pārtrauca vācu okupācija).

Tanī pat laikā Dr. P. Kalniņš veltījis daudz enerģijas **Latvijas soc.-dem. str. partijas** atjaunošanas un organizācijas darbam. 1917. g. revolūcijas laikā tai kā vecākajai latviešu pol. partijai sākās otrs

legālās darbības posms (pēc 1905. g.), bet to vājināja frakcionārās pretešķības: latviešu „lielinieki” nonāca krievu „boļševiku” (komunistu) pavadā, līdz beidzot 1918. g. maijā, kad vācu okupācijas laikā partijai bija jānoiet atkal „pagrīdē”, latviešu „lielinieki” galīgi sašķēla latviešu strādnieku kustību, pieslēdamies komunistiem. Bet tā bija arī latv. sociāldemokrātijas idejiskā, programmatiskā un taktiskā notīrīšanās: nodibinājās patstāvīgā, no krievu „boļševisma” atraisījusies Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kuŗas priekšgalā kā CK priekšsēdis nostājās Dr. P. Kalniņš un palika šai postenī arī turpmāk (līdz 1922. g.), bet par CK locekli sabija nepārtraukti līdz pat nāvei.

Pateicoties Dr. P. Kalniņa iniciatīvai, 1917. g. septembrī Rīgā nodibinājās **Demokrātiskais Bloks**, kas uzsāka vācu okupācijas laikā akciju par Latvijas neatkarību. Dr. P. Kalniņš bija vairāku D.B. memorandu līdzautors, kopā ar Fr. Menderu, Dr. M. Valteru un K. Ulmani viņš izstrādāja „Latvijas neatkarības rezolūciju” (1917. g. septembrī). Turpinot šīs rezolūcijas garā teoreizējās latv. sabiedrības demokrātisko spēku apvienošanu un politisko sagatavošanu cīņai par Latvijas neatkarību, D.B. ar Dr. P. Kalniņu kā vienu no aktīvākiem darbiniekiem novadīja šo vēsturisko akciju līdz priekšparlamenta — Tautas Padomes — sastādīšanai 1918. g. 17. nov. un Latvijas neatkarības proklamēšanai 1918. g. 18. novembrī; proklamēšanas aktā viņš arī nolasīja Latv. soc.-dem. deklarāciju.

Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas arī 1917. g. ievēlētā Rīgas pils. dome atjaunoja savu darbību, un Dr. P. Kalniņš uzņēmās Rīgas pils. valdes Kultūras nodaļas vadību. Kad, krievu okupantiem iebrūkot Latvijā, Tautas Padome 1919. g. janvārī pārcēlās uz **Liepāju**, Dr. P. Kalniņu arī Liepājā ievēlēja par pils. valdes loc. un slimnīcu nod. vadītāju. 1919. g. martā viņš devās uz vācu neatkarīgo sociālistu kongresu **Berlinē**, lai panāktu šīs neatkarīgajai Latvijai labvēlīgās partijas aktivāku uzstāšanos Baltijas jautājumu taisnīgai nokārtošanai. Berlinē viņš saslima ar tifu, bet tā kā viņa slimības laikā bija noticis vācu landvērīstu atbalstītais A. Niedras pučs, tad viņš bija spiests palikt Vācijā līdz pučistu sakāvei un Tautas Padomes darbības atjaunošanai Rīgā. Šo laiku viņš izmantoja Vācijā, Berlinē un Veimārā Latvijas neatkarības labā, informēdams vācu politiķus un presi par A. Niedras un ģen. fon der Golca noziedzīgo rīcību Latvijā. No Vācijas viņš devās uz pirmo pēckāŗa starpt. sociālistu konferenci Bernē, kur reprezentēja neatkarīgās Latvijas s.-d. partijur

Atgriezies Latvijā, viņš turpināja darboties Tautas Padomē un uzņēmās atkal Rīgas pils. valdes Kultūras nodaļas vadību.

1920. gadā Dr. P. Kalniņu ievēlēja par **Satversmes sapulces** locekli; kā Satversmes komisijas loceklim viņam pieder lieli nopelni 1922. g. demokratiskās satversmes izstrādāšanā. Tanī pat laikā (1920.—1921.) viņš darbojās arī Rīgas pils. pašvaldībā kā Veselības nod. vadītājs un pilsētas galvas biedrs.

Sākot ar 1922. g., Dr. P. Kalniņš bijis nepārtraukti visu četru **Saeimu** deputāts, arvienu pieņemdams mandātu no savas dzimtenes Zemgales. 1925. g. 20. martā viņu ievēlēja par Saeimas priekšsēdi, un šo atbildīgo posteni, baudīdams Saeimas frakciju nedalītu uzticību, viņš ieņēma līdz pat 1934. g. 15. maija apvērsumam.

15. maija apvērsuma naktī Dr. P. Kalniņu, kā arī visu Saeimas soc.-dem. frakciju un vairākus citus demokratisko partiju deputātus, apcietināja. Kamēr ap 400 demokratisko aprindu politisko, sabiedrisko un kultūrālo darbinieku ievietoja Liepājas koncentrācijas nometnē un ar tādiem pat arestantiem Ulmaņa—Bērziņa diktātūra piepildīja visus Rīgas un provinces cietumus, Dr. P. Kalniņu, līdz ar deputātiem Br. Kalniņu, P. Ulpi un J. Celmu ieslodzīja Rīgas Centrālcietumā, jo pret tiem tika inscenēta kara tiesa par it kā gatavotu sacelšanos pret „pastāvošo valsts iekārtu”! Tas sacēla lielu uztraukumu visās demokratiskajās aprindās, kāpēc vismaz Dr. P. Kalniņu šī pēc K. Ulmaņa pavēles inscenētā tiesa „aiz pierādījumu trūkuma” bija spiesta attaisnot.

Kā Ulmaņa diktatūra, tā arī sekojušās krievu un vācu okupācijas laikā Dr. P. Kalniņš noteikti noraidīja katra veida politisku sadarbību ar latviešu tautai naidīgajiem autoritāristiem un demokratisko brīvību un tiesību iznīcinātājiem, bet pulcēja ap sevi demokratijai uzticīgos tautas darbiniekus un piedalījās atkal „pagrīdē” nonākušās sociāldemokratiskās kustības vadībā un cīņā par demokratiskās iekārtas atjaunošanu. Būdams gan solidā vecumā, ar vārgu veselību, viņš kā „Padomju Latvijas”, tā arī vācu okupācijas laikā materiālās eksistences labad darbojās atkal par ārstu.

1943. g., kopā ar citiem Latvijas patriotiem, Dr. P. Kalniņš noorganizēja pretestības kustību; tās vadītājā centrā, kas nosaucās par **Latvijas Centrālo Padomi**, apvienojās viss pēdējās Saeimas demokratiskais vairākums. 1944. g. rudenī, kad sākās vācu armijas sabrukums un krievu sarkanarmija ielauzās atkal Latvijā, LCP nolēma, ka Dr. P. Kalniņam kā LCP augstākajam vadītājam un likumīgajam Ltvijas Valsts prezidenta vietniekam jānododas emigrācijā uz

neitrālo **Zviedriju**, lai varētu sekmīgāk darboties Latvijas neatkarības atjaunošanas labā, jo vācu Gestapo jau bija apcietinājusi un ieslodzīja koncentrācijas nometnē vairākus LCP vadības locekļus (Br. Kalniņu, prof. K. Čaksti, bij. sūtni L. Sēju). Izpildidams šo uzdevumu, Dr. P. Kalniņš kopā ar savu dzīves biedreni Kl. Kalniņu devās zvejnieku laivā slepenā braucienā pāri jūrai, bet kāds vācu kara kuģis notvēra bēgļu laivu. Tā Dr. P. Kalniņš pret paša gribu nonāca **Vācijā**, kur viņš, ceļa grūtību izmocīts, smagi sasirga Copotā. Atvaseļojies, viņš pārcēlās uz Drēzdeni, kur eksistences labad uzsāka atkal ārsta praksi. Viņam bija izgādāta atļauja legālai iebrukšanai Zviedrijā, bet vācu iestādes liedza izbraukšanas atļauju.

Pēc Drēzdenes nopostīšanas vajadzēja meklēt jaunu patvērumu. Bij. min. prez. Ā. Bļodnieks aicināja Kalniņus uz Lībeku, lai Vācijas kapitulācijas gadījumā drīzāk nokļūtu Zviedrijā. Bet pa sapostītajiem Vācijas dzelzceļiem ziemeļu virzienā vairs nebija iespējams tikt. Tad Dr. P. Kalniņš izvēlējās ceļu uz dienvidiem — uz Forarbergas provinci **Austrijā**, pie Šveices robežas, cerot nokļūt tanī zemē, kur viņš jau diviem lāgiem bija baudījis patvēruma tiesības.

Tā 1945. g. 5. martā Kalniņi nonāca **Lustenavā**, pie Reinas, kuŗas otrā krastā paceļas Šveices kalni. Šī bija Dr. P. Kalniņa pēdējā apmešanās vieta. Te viņš sagaidīja Vācijas kapitulāciju, bet vilās cerībā nokļūt neitrālajā Šveicē. Veselība kļuva arvien vārgāka. Fiziskās ciešanas pavairoja neziņa par dēlu Brūno: tikai maijā pienāca pirmā ziņa, ka tas ir dzīvs. Apzinādamies savu atbildīgo lomu, viņš kā **likumīgais Latvijas valsts prezidenta vietnieks** dega savā pēdējā degsmē: kā glābt Latviju, latviešu tautu un kuŗa dēkās ierautos latviešu kuŗavīrus? Ciemojoties pie kāda tautieša tuvējā **Becavas** ciemā, 19. augustā viņš pēkšņi saslima, un 21. augustā viņu ķēra trieka. Viņš zaudēja valodu, bet apziņa vēl skaidri darbojās. Tad pievienojās vēl plaušu karsonis. Pieaicinātie vācu ārsti un no Bregencas izsauktais draugs Dr. Aug. Pētersons (bij. veselības dep. dir.) maz ko varēja līdzēt, jo trūka jebkādu ārstniecības līdzekļu. Tā pēc dažām dienām, 26. augustā, turpat Becavas ciemā Dr. P. Kalniņš aizmīga mūža miegā. Tieši tai dienā pienāca ziņa, ka atļauta iebrukšana Zviedrijā. Par vēlu! Šveices robeža tagad atvērās viņa mirstīgajām atliekām, lai St. Gallenas krematorijā tās pārvērstu pelnos...

*

Dr. P. Kalniņš, prominentais parlamentārietis, reprezentējis Latviju daudzās starptautiskās sanāksmēs. Kā Satversmes sapulces

un Saeimas delegāts viņš apmeklēja Igaunijas, Lietuvas un Somijas parlamentus to svinībās un piedalījies visos Interparlamentārās ūnijas kongresos un bijis šīs ūnijas prezidija loceklis un Latvijas delegācijas vadītājs. Dr. P. Kalniņš reprezentējis arī Latvijas soc.-dem. str. partiju sociālistiskās internacionāles kongresos 1919. — 1925. g.

Dr. P. Kalniņš bijis arī ilggadējs Kultūras fonda domes priekšsēdis, kara invalīdu fonda loc. un vairāku organizāciju goda biedrs. Viņš bijis arī Latvijas tautas namu biedrības dibinātājs un ilggadējs priekšsēdis; viņa ierosmē un vadībā Rīgā uzcelts staltais Tautas nams. Dr. P. Kalniņš apbalvots ar Latvijas augstāko goda zīmi — Triju zvaigžņu ordeni un Somijas un Zviedrijas augstākiem ordeņiem. Zviedrijas karalis Gustavs V, viesodamies Latvijā 1929. g., dāvējis viņam savu ģimetni ar pašrocīgu parakstu.

K. Dz.

Biografisko datu avoti: 1. Latv. Konversācijas vārdnīca, 8. sēj., 15142.—44. sl. 2. (Br. Kalniņš): Dr. P. Kalniņa mūžs un darbs („Latvju Ziņas” Nr. 32., 1945.) 3. (V. Bastjānis): Dr. Paula Kalniņa dzīve (teksts Dr. P. Kalniņa piemiņas akta programmā, Eslingenā, 1946. g. 26. aug.). 4. Dr. P. Kalniņa un Klāras Kalniņas memuāri (manuskriptā).

DR. P. KALNIŅA PIEMIŅAS AKTI

Pēdējā gaitā, 1945. g. 26. augusta pēcpusdienā Dr. P. Kalniņš viegli un lēni aizmiga, lai nekad vairs neatmostos. Aizgājēju novietoja **Bregencas** kapličā. No turienes viņu 31. augustā izvadīja pāri šveices robežai uz **St. Gallenas** krematoriju. Mirušajam Latvijas Saeimas priekšsēdim parādīt pēdējo godu Bregencā ieradās daudz latviešu bēgļu no visas Forarlbergas. Pirmo piemiņas runu teica dir. Fr. Ķempelis. Tad runāja bij. Saeimas dep. un Latvijas Centr. Pado-
mes loc. Ā. Klīve, raksturodams nelaiķi kā patiesu un priekšzīmīgu Latvijas demokrātijas aizstāvi. Tālāk no aizgājēja atvadījās lietuvju un igauņi, kā arī daudzo Forarlbergas latviešu bēgļu komiteju pārstāvji. No Latvijas Sark. Krusta runāja bij. sūtnis R. Liepiņš. Par pagātni un kopējām gaitām revolūcionārā kustībā runāja kādreizējais L. soc.-dem. str. p. CK loc. Silis. Vēl no nelaiķa kā mākslas cienītāja atvadījās Nac. op. baletm. H. Plūcis. Nolika daudz vainagu. Tad ziediem klātie sēru rati devās pāri šveices robežai uz **St. Gallenas** krematoriju. Turp aizgājēju pavadīja viņa dzīves biedrene Klāra Kalniņa. Krematorijā viņu sagaidīja sūtnis Ženēvā J. Feldmanis, šveices soc.-dem. partijas biedri ar karogu un daudzi nelaiķa cienītāji. Šeit no Dr. P. Kalniņa atvadījās viens no vecākajiem latv. emigrantiem J. Kļava, kas cildināja aizgājēju kā lielu valstsvīru, parlamentārieti un strādnieku kustības cīnītāju. Sēru mūzikai ska-
not, Dr. P. Kalniņa šķirsts iegrima krematorijas lūkā. Dr. P. Kalniņa pelnu urna palika pagaidu uzglabāšanā šveicē. Ceram, ka pienāks diena, kad latviešu trimdinieki, atgriezdamies atbrīvotā dzimtenē, pārvedīs Latvijā arī šo mums dārgo urnu ar Dr. P. Kalniņa mirstīgajām atliekām.

(„Latvju Ziņas” Nr. 36., 1945.)

Bernē 1945. g. 8. septembrī bija sapulcējušies mirušā Latvijas valstsvīra tuvākie draugi un tautieši, kā arī Bernes sociāldemokrāti, lai atvadītos no vīra, kas visu mūžu bija veltījis strādnieku kustībai un brīvai cilvēcei. Svinībās runāja Latvijas ģenerālkonsuls J. Kļaviņš-Elanskis, raksturodams lielo darbu, kādu aizgājējs veicis Latvijas strādnieku kustībā un Latvijas valsts labā. Šveices Nacionālās padomes deputāts un Bernes kantona valdības loceklis R. Grimms godināja Dr. P. Kalniņu kā strādnieku kustības simbolu, izceldams viņa līdzdalību starptautiskā strādnieku kustībā. Vecais emigrants J. Kļava salīdzināja aizgājēju ar J. Raiņa „lauztajām priedēm.” Bija ieradies arī Dr. P. Kalniņa draugs, 92 g. vecais vācu sociāldemokrāts.

mokratijas veterāns G. Ledebūrs, kas teica dažus atvadu vārdus. Tad mākslinieka Dibī vijoles skaņas ievadīja Latvijas brīvības cīnītāja mirstīgās atliekas mūžīgā mierā, un sociāldemokratu jauniešu koris atskaņoja dziesmu par „mūžīgiem upuriem.” Divi strādnieku jaunieši stāvēja goda sardzē ar sērās vītiem karogiem pie ziediem klātās urnas, kas pagaidām paliek uzglabāšanai Bernē.

(Šveices laikr. „Tagwacht”).

Stokholmā 1945. g. 20. septembrī Zviedrijas latv. biedrības rīkotajā piemiņas aktā plašā skaitā piedalījās kā latviešu, tā citu tautību pārstāvji. Piemiņas runas teica Latvijas sūtnis Zviedrijā V. Salnais, prof. B. Nērmans, Riksdaga dep. R. Lindstrēms, bij. Igaunijas valsts vecākais Rejs, lietuviešu rakstnieks I. Žeiņus, sociāldemokrātisko emigrantu pārstāvis austrietis E. Pauls, Latvijas Centrālās Padomes pārstāvis ģen. V. Tepfers, bij. Saeimas sekretārs J. Breikšs, bij. sūtnis F. Cielēns, agr. E. Zelmenis un māc. J. Teriņš. Koncerta daļā Vīnes prof. Vaserfogels atskaņoja Bethovena sēru maršu un Lista rapsodiju. Bez tam ar saviem priekšnesumiem aktu kuplināja piāniste Guna Kurme, dziedonis M. Vētra, čellists J. Ozoliņš, kā arī R. Kronbergs un A. Tipāns ar deklamācijām.

(„Latvju Ziņas” Nr. 39., 1945.)

Neištātē (Holšteinā), latv. bēgļu nometnē (kur īsu laiku pēc savām mocekļa gaitām bija uzturējies arī Brūno Kalniņš) pēc saņemtās ziņas par Dr. P. Kalniņa nāvi, 1945. g. septembrī piemiņas aktā runāja K. Dziļleja, dziedāja vīru dubultkvartets.

Eslingenā 1946. g. 3. martā plašā sapulcē (ap 1000 dalībņ.) runāja Saeimas priekšsēža vietnieks biskaps J. Rancāns, uz kuŗu pēc Dr. P. Kalniņa nāves pārgājušas Saeimas priekšsēža un Valsts prezidenta vietnieka pilnvaras. Bisk. J. Rancāns uzaicināja sapulci godināt mirušo Dr. P. Kalniņu, atzīmējot, ka taisni šai dienā pāiet 74 gadi no Dr. P. Kalniņa dzimšanas.

(„Latviešu Ziņas” Nr. 31., 1946.)

Eslingenā 1946. g. 26. augustā, Dr. P. Kalniņa nāves gada dienā, sarīkots plašs piemiņas akts, kuŗā par aizgājušā valstsvīra darbību un nopelniem Latvijas demokrātiskās republikas izveidošanā runāja dep. V. Bastjānis. Akta koncerta daļā dziedāja Eslingenas latv. nometnes koris, bez tam ar saviem priekšnesumiem piedalījās

dziedonis A. Priednieks, vijolnieks A. Zīverss un aktieris K. Veics
(dekl.)

(„Latviešu Ziņas” Nr. 85., 1946.)

Stokholmā 1950. g. 26. augustā, paejot 5 gadiem kopš Dr. P. Kalniņa nāves, Dr. P. Kalniņa piemiņas fonda sarīkotajā aktā K. Dziļleja raksturoja Dr. P. Kalniņu kā cilvēku un valstsvīru, Brūno Kalniņš stāstīja atmiņas par savu tēvu. Bez tam aktā ar priekšnesumiem piedalījās vijolnieks A. Dunkels, prof. J. Mediņš un J. Ģermanis (dekl.)

(„Partijas biļetēns” Nr. 2., 1950.)

RAKSTI PAR DR. P. KALNIŅU

latviešu trimdas presē

- (Red.): Miris Dr. P. Kalniņš („Latvju Ziņas” Nr. 31., 1945.)
(Br. Kalniņš): Dr. P. Kalniņa mūžs un darbs (turpat).
Dr. E. Ogrīņš: Īsas atmiņas par Dr. P. Kalniņu („Latvju Ziņas” Nr. 34., 1945.).
(Anon.): Dr. P. Kalniņš pēdējā gaitā („Latvju Ziņas” Nr. 36., 1945.).
Prof. B. Nērmans: Runa Dr. P. Kalniņa piemiņas aktā („Latvju Ziņas” Nr. 38., 1945.).
(Anon.): Dr. P. Kalniņa piemiņai (1945. g. 20. sept. piemiņas akta atreferējums, „Latvju Ziņas” Nr. 39., 1945.).
V. Salnais: Runa Dr. P. Kalniņa piemiņas aktā („Latvju Ziņas” Nr. 40., 1945.).
K. Dziļleja: Atmiņas par Dr. P. Kalniņu („Latvju Ziņas” Nr. 1.—3., 1946.; raksts pārspiests pēc tam Vācijā iznākušajā laikrakstā „Latvija”).
Ā. Klīve: Bijušā Saeimas priekšsēža Dr. P. Kalniņa piemiņai („Latviešu Ziņas” Nr. 82., 1946.).
Dr. A. Lietuvietis: 1944. g. septembrī (turpat).
(J. Porietis): Par tiesībām un brīvību (1946. g. 26. aug. piemiņas akta atreferējums, „Latviešu Ziņas” Nr. 85., 1946.).
K. Dziļleja: Suverēnās tautas sargpostenī („Brīvība” Nr. 1., 1948.).
K. Dziļleja: Dr. P. Kalniņa piemiņai („Partijas biļetēns” Nr. 2., 1950.).

LATVIJAS SAEIMAS PRIEKŠSĒŽA DR. P. KALNIŅA PIEMIŅAS FONDS

nodibinājās 1945. g. rudenī. Fonds sastādījās no visu lielāko latv. politisko partiju pārstāvjiem, bij. Saeimas locekļiem un latv. kultūras darbiniekiem. Fonda mērķis — turēt svētu Paula Kalniņa piemiņu, glabāt viņa pelnus, pārvest tos dzimtenē, izdot viņa piemiņai veltītus rakstus u.t.t. Fonds sarīkojis vairākus piemiņas aktus. Fonda prezidijs: Goda priekšsēde Klāra Kalniņa, priekšsēdis Dr. E. Ogriņš, sekretārs redaktors J. Kārklīšs un kasieris Saeimas dep. J. Breikšs.

Fonda adrese: **Box 701, Stockholm 1, Sverige.**

*

Dr. P. Kalniņa piemiņas fonds izsaka sirsnīgu pateicību šī rakstu krājuma sakārtotājam un rediģētājam, kas savu darbu veicis bez atlīdzības, tāpat visiem šajā grāmatā uzņemto rakstu autoriem, kas atteikušies no honorāra, un visiem ziedotājiem, kas atbalstījuši šo izdevumu.

S A T U R S

lpp.

Dr. P. Kalniņa raksti: Triju laikmetu dokumenti	
Daži latviešu revolūcionārās kustības dokumenti.....	7
Kā izauga Tautas Padome	16
Bez dzimtenes. Memuāru fragmenti.....	31
Piezīmes	48

Atmiņu veltījumi Dr. P. Kalniņa piemiņai

Klāra Kalniņa: Atmiņu vija	59
J. Kreicbergs: Atmiņas par ģimnazistu Paulu Kalniņu	75
Dr. M. Valters: Pirmos gaļos	79
J. Silis: Dr. P. Kalniņš nelegālajā revolūcionārajā kustībā	83
Bīskaps J. Rancāns: Saeimas prezidentu Dr. P. Kalniņu pieminot	87
Ād. Bļodnieks: Lielā demokrata piemiņai	90
Ģen. Ed. Kalniņš: Dr. P. Kalniņš manās atmiņās	98
J. Breikšs: Dr. P. Kalniņš Saeimas priekšsēža krēslā	100
Ādolfs Klīve: Saeimas priekšsēža Dr. P. Kalniņa piemiņai	102
V. Bastjānis: Neaizmirstami brīži	105
K. Dziļleja: Bula laiks	112
Dr. A. Lietuvietis: Dr. P. Kalniņa kļūmīgās bēgļu gaitas	115
V. Salnais: Paraugš mūsu jaunatnei	122
Ģen. V. Teffers: Lielā cīnītāja mūža atcerei.....	124
Dr. E. Ogrīņš: Īsas atmiņas par Dr. P. Kalniņu	127
Francis Ķempelis: Dr. P. Kalniņu izvadot	129
J. Kļava: Atvadu vārdi	130
Kamills Huismans: Dr. P. Kalniņš — lielo cīnītāju rindā	132
Pauls Lōbe: Dr. P. Kalniņa piemiņai	133
B. Nikolajevskis: Dr. P. Kalniņš	134
Augusts Rejs: Latvijas demokrātijas simbols	136
Prof. B. Nērmans: Stiprs kā klints	138
Brūno Kalniņš: Tautai un brīvībai	140
Piezīmes	144

Chronika

Dr. P. Kalniņa mūžs un darbs.....	149
Dr. P. Kalniņa piemiņas akti	155
Raksti par Dr. P. Kalniņu latviešu trimdas presē	158
Latvijas Saeimas priekšsēža Dr. P. Kalniņa piemiņas fonds	159

1.60 Ls

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302014289

94-4
L 55